

บ้านจะร้อนมาก และการระบายควันไฟออกจากห้องครัวทำได้น้อยลง เมื่อเวลาก่อไฟควันจึงฟุ้งกระจายอยู่ทั่วทั้งห้อง

การสร้างบ้านใหม่มีสิ่งที่ต้องคำนึงถึง โดยมากมักเกิดขึ้นเมื่อลูกแต่งงานและแยกไปตั้งบ้านเอง ชาวมูเซอแดงเชื่อว่า

“ลูกที่แต่งงานไปแล้วห้ามสร้างบ้านอยู่สูงกว่าบ้านของแม่ หรือสูงกว่าได้แต่ห้ามไม่ให้น้ำไหลจากบ้านลูกลงมาจากบ้านของแม่ได้ น้ำในที่นี้อาจหมายถึงน้ำที่เกิดจากการซักล้าง หรือน้ำที่เป็นน้ำฝนที่ตกลงมาผ่านบ้านของลูกด้วยเช่นเดียวกัน ข้อห้ามในการสร้างบ้านที่เกี่ยวข้องแม่อีกข้อคือ ห้ามไม่ให้ประตูบ้านของลูกที่สร้างใหม่อยู่ในแนวเดียวกับประตูบ้านของแม่ นอกจากนี้ยังห้ามไม่ให้สร้างบ้านทับบริเวณที่เคยเป็นบ้านของคนที่ย้ายไม่ดี เช่น ฆ่าตัวตาย คลอดลูกตาย และต้นไม้ที่ตาย เป็นต้น เพราะเชื่อว่าวิญญาณของคนที่ย้ายไปอาจกลับมาบ้านศาลให้คนที่มาอยู่ใหม่มีอันเป็นไปหรือเจ็บป่วยได้”¹³

สิ่งก่อสร้างอื่นในหมู่บ้านที่สำคัญเป็นครกตำข้าวที่เรียกว่า *ครกมอง* มีกระจายอยู่หลายแห่งในหมู่บ้าน ชาวบ้านใช้ครกตำข้าวนี้ร่วมกันขึ้นอยู่กว่าครกแห่งไหนอยู่ใกล้บ้านที่สุด แม้ว่าจะมีโรงสีข้าวขนาดเล็กให้บริการ ชาวบ้านคิดค่าจ้างสีข้าวจากข้าวที่นำมาสี (ข้าว 1 ถัง เจ้าของโรงสีจะชักข้าวเป็นค่าสีข้าว 1 ลิตร)

รูปที่ 3.6 บ้านฟ่อหลวงป่าแหน ไพรบันลือ บ้านปางบอน

การกระจายตัวของบ้านเรือนในหมู่บ้านปางบอนมีลักษณะแบบรวมกลุ่มอยู่เป็นกระจุก (Cluster Settlement) ผสมกับแนวยาว (Linear Settlement) ตามความยาวของเส้นทางที่จำกัดให้กลุ่มบ้านมีรูปร่างตามแนวยาว และมีกลุ่มบ้านบางส่วนที่สร้างต่ำลดหลั่นลงมาตามไหล่เขา ซึ่งเกิดจากการขยายตัวของประชากรในหมู่บ้าน

ขอบเขตการกระจายตัวของกลุ่มบ้านใน 1 หมู่บ้านในปัจจุบันมีความแตกต่างไปจากในอดีตบ้างขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ปัจจัยหนึ่งที่มีผลอย่างมากคือ สภาพพื้นที่ (รูปร่างลักษณะ) ของเส้นทางที่ส่วนมากมักเป็นแนวยาว แต่ในอดีตจำนวนบ้านต่อหนึ่งหมู่บ้านโดยเฉลี่ยมักไม่เกิน 20-30 หลังคาเรือน กลุ่มบ้านจึงมักกระจุกตัวอยู่บริเวณช่วงกลาง ๆ ของเส้นทางซึ่งมีสภาพเป็นที่ราบมากกว่าส่วนอื่น ยกเว้นบางหมู่บ้านที่อยู่กันยาวนานและมีคนย้ายออกน้อย เช่น ที่บ้านกะปิโหล ซึ่งเคยมีบ้านอยู่มากถึงประมาณ 70 หลังคาเรือน¹⁴ ในสภาพพื้นที่ซึ่งเป็นที่ราบระหว่างเส้นทางเป็นบริเวณค่อนข้างกว้างจึงรองรับการสร้างบ้านได้จำนวนมาก ในปัจจุบันสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปคือการขยายตัวของประชากรซึ่งไม่สามารถขยับขยายไปตั้งหมู่บ้านใหม่ได้สะดวกเท่าในอดีต ด้วยเหตุผลอัน

¹³ สัมภาษณ์นางสาวประภาศรี มิตรมากดี อายุ 28 ปี

¹⁴ สัมภาษณ์นายจะปู๋ วุฒิวีทวัส อายุ 80 กว่าปี และนายป่าแหน ไพรบันลือ อายุ 56 ปี (อ้างแล้ว)

เนื่องมาจากการปกครองของรัฐที่ต้องการให้กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นหลักแหล่งถาวร สะดวกต่อการจัดการปกครองและควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ หมู่บ้านจึงจำเป็นต้องขยายออกไปยังพื้นที่ซึ่งแตกต่างออกไปจากในอดีต เช่น บริเวณที่เป็นสันเขาแคบ ๆ ในส่วนปลายของสันเขา และทุกบริเวณของสันเขาที่พอจะสร้างบ้านเรือนได้

ปัจจุบันชาวบ้านปางบอนมีไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้านแต่เป็นไฟฟ้าที่ได้จากพลังงานแสงอาทิตย์ รัฐบาลได้ทำการติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์ไว้ให้จำนวน 2 แผง แต่ละวันชาวบ้านจะนำก้อนแบตเตอรี่มาชาร์จไฟที่ห้องจ่ายไฟของแผงโซลาร์เซลล์ แต่ด้วยกำลังเงินที่จะซื้อก้อนแบตเตอรี่ของชาวบ้านส่วนใหญ่ก็เพียงพอแค่หลอดไฟนีออนเพียงไม่กี่หลอด มีบ้านเพียง 2 หลังเท่านั้นที่สามารถซื้อแบตเตอรี่ขนาดใหญ่พอสำหรับเครื่องรับโทรทัศน์ หลังหนึ่งเป็นบ้านของอดีตสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) นาปู่ป้อม ที่ปัจจุบันเปิดเป็นร้านค้าเล็ก ๆ ในหมู่บ้าน และอีกหลังเป็นของชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเป็นเจ้าหน้าที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสันปันแดน ในเวลากลางคืนชาวบ้านส่วนใหญ่จึงไปรวมตัวกันที่บ้านทั้ง 2 หลังดังกล่าวเพื่อรับชมละครภาคค่ำ ถึงแม้ว่าจะฟังภาษาไทยได้ไม่เข้าใจกระจำมากแต่การได้ดูกริยาอาการของตัวละครก็พอช่วยให้เข้าใจ และมีอารมณ์ร่วมในเหตุการณ์ที่กำลังดำเนินอยู่นั้นได้ ซึ่งสื่อโทรทัศน์นี่เองที่ทำให้ชาวบ้านได้รับรู้ถึงโลกภายนอกที่อยู่ห่างไกลออกไปจากตัวพวกเขาที่รู้จักเพียงตลาดอำเภอปางมะผ้า เมืองแม่ฮ่องสอน หรือแม้กระทั่งเชียงใหม่ เด็กสาววัยรุ่นในหมู่บ้านพยายามแต่งกายเลียนแบบนักแสดงที่เห็นในโทรทัศน์ เมื่อแรก ๆ ผู้วิจัยจึงออกจะแปลกใจเล็กน้อยที่เห็นเด็กสาวหลายคนห้อยสร้อยข้อเท้าที่มีรูปแบบ ลวดลายตามสมัยนิยม

ในปี พ.ศ.2547 รัฐบาลได้มีโครงการไฟฟ้าเอื้ออาทรที่มีจุดประสงค์เพื่อให้ทุกหมู่บ้านในประเทศไทยมีไฟฟ้าใช้อย่างทั่วถึงกัน และเป็นโครงการที่ช่วยประชาสัมพันธ์ผลงานของรัฐบาลได้อย่างโดดเด่น ในขั้นแรกเริ่มหน่วยงานภาครัฐได้มีแบบสอบถามให้กับเจ้าหน้าที่เข้ามาสัมภาษณ์ชาวบ้านเกี่ยวกับโครงการโซลาร์โฮมซึ่งถือว่าอยู่โครงการไฟฟ้าเอื้ออาทรนั่นเอง โครงการที่ว่าจะทำการติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์ให้กับบ้านทุกหลังคาเรือนแต่กระแสไฟฟ้าที่ได้พอเพียงสำหรับใช้กับเครื่องไฟฟ้าไม่กี่หลอดนีออนให้แสงสว่างไม่กี่หลอดเท่านั้น ซึ่งทางรัฐบาลก็ไม่ได้มีการอธิบายให้ชาวบ้านได้เข้าใจอย่างชัดเจน ชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าใจว่าเมื่อติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์นี้แล้วก็จะสามารถใช้เครื่องไฟฟ้าได้ทุกชนิด บางหมู่บ้านชาวบ้านถึงกับซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกเตรียมพร้อมไว้สำหรับไฟฟ้าที่คาดว่าจะเข้าถึงในเร็ววันเลยทีเดียว ทั้งนี้โครงการติดตั้งโซลาร์โฮมก็ยังไม่มีการตัดสินใจอย่างแน่นอนที่จะนำมาใช้เพราะเป็นเพียงการสำรวจความต้องการของประชาชน และมีเงื่อนไขว่าชาวบ้านอาจต้องมีส่วนช่วยสำหรับค่าใช้จ่ายในการติดตั้ง โดยจ่ายเงินเป็นจำนวน 10,000-20,000 บาท ต่อหลังคาเรือน รวมทั้งค่าธรรมเนียมที่ต้องจ่ายให้ภาครัฐรายเดือนอีกเดือนละประมาณ 100-200 บาท ในขณะที่รายได้ต่อปีของชาวบ้านจากภาคเกษตรโดยเฉลี่ยทั้งหมู่บ้านมีเพียงประมาณ 10,000 บาทเท่านั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงไม่ได้มีความคาดหวังต่อโครงการดังกล่าวเท่าใดนัก เหมือนกับความช่วยเหลืออื่นของภาครัฐที่ไม่ได้ดำเนินการช่วยเหลืออย่างจริงจังและทั่วถึง ตัวอย่างที่เห็นเป็นรูปธรรมในหมู่บ้านอีกแห่งเป็นอาคารสาธารณสุขชุมชนที่ลงทุนด้วยการสร้างอาคารคอนกรีตที่เหมือนกับแปลนอาคารสาธารณสุขชุมชนแห่งอื่น ๆ ทว่าไม่มีเจ้าหน้าที่ประจำมานานกว่า 2 ปีแล้วด้วยเหตุผลว่าไม่มีบุคลากร ชาวบ้านที่เกิดเจ็บป่วยต้องลงไปรับการรักษาที่สาธารณสุขที่ใกล้ที่สุดที่บ้านนาปู่ป้อม หรือเดินทางไปโรงพยาบาลปางมะผ้า

3.4 การดำรงชีวิต

3.4.1 อาหารการกิน

อาหารหลักเป็นข้าวสวยที่มีทั้งข้าวไร่ และข้าวนา ผลผลิตที่ปลูกได้ในแต่ละปี ส่วนกับข้าวหลักเป็นน้ำพริก เครื่องประกอบอาหารที่สำคัญอย่างยิ่งจึงเป็นพริกที่ปลูกได้จากไร่ และเกลือ ส่วนหอม และกระเทียมนั้นอาจเป็นส่วนประกอบซึ่งเข้ามาในภายหลังจากระบบเศรษฐกิจ เป็นพืชที่ขายได้รายได้ดี แต่ไม่ค่อยใส่ลงไปในการอาหาร

โดยปกติถ้าหากไม่มีเนื้อสัตว์เลยเป็นน้ำพริกที่นำพริกแห้งที่ผลิตได้จากไร่แล้วตากแห้งไว้ มาคั่วบนไฟให้กรอบ ก่อนนำมาตำใส่เกลือ บางครั้งก็ใส่ผงชูรส ลักษณะคล้ายพริกเกลือที่คนไทยนำมารับประทานร่วมกับผลไม้เปรี้ยว ๆ น้ำพริกแบบนี้สามารถเก็บไว้กินได้นาน หรือถ้าหากจะทำให้มีรสชาติเพิ่มขึ้นอีกจะเป็นพริกแห้งคั่วตำกับเกลือแล้วนำไปคั่วในน้ำมันร้อน ๆ อีกทีหนึ่ง

ส่วนประเภทต้มไม่ค่อยมีต้มจืดนัก เพราะจะต้องมีพริกและเกลือเป็นส่วนประกอบหลัก หน้าตาของอาหารจะคล้ายกับต้มโคล้ง แต่มีเพียงรสชาติเค็มและเผ็ดเล็กน้อย อาหารพวกต้มเหล่านี้มักทำในกรณีที่มีเนื้อสัตว์ใส่ด้วย อย่างในพิธีเลี้ยงผีก็จะเป็นเนื้อหมูหรือเนื้อไก่ หรือเนื้อสัตว์ป่า อาหารประเภทต้มเหล่านี้เองที่นิยมทำกันมากในพิธีเลี้ยงผี แต่ถ้าเลี้ยงผีจริง ๆ จะเป็นเพียงเนื้อสัตว์ต้มกับเกลือ ไม่ใส่พริกแห้ง ช่วงที่การเดินทางติดต่อสะควกร้านค้าในหมู่บ้านมีเนื้อปลาแห้ง และเส้นหมี่สำเร็จรูปมาขาย ชาวบ้านจึงนิยมนำเส้นหมี่มาต้มใส่กับปลาแห้งรับประทานกับข้าว

รูปที่ 3.7 แม่เผ่าขณะคั่วพริกแห้งเพื่อเตรียมนำมาประกอบอาหาร

ถ้าหากได้เนื้อปลา
มาไม่นิยมต้มเพราะจะคาว

มาก ปลาที่ได้มักเป็นปลาที่จับได้จากลำห้วยที่อยู่ห่างไปจากหมู่บ้านอีกพอสมควร (เป็นห้วยน้ำโป่งที่อยู่ห่างออกไปถึงบ้านน้ำสุผาเสีย เพราะที่นั่นปลาจะตัวโตกว่าและมากกว่าบริเวณต้นน้ำที่เป็นปลาตัวเล็ก ๆ) ขนาดของปลาที่ชาวบ้านที่นี่ถือว่าใหญ่แล้วคือประมาณ 15 เซนติเมตรขึ้นไป เป็นปลาที่ก้างเยอะการเตรียมจะเอาปลามาหมักไว้ในเกลือ 1 คืน ให้เนื้อปลาเริ่มพอง (เริ่มเน่า คล้ายกับการหมักปลาเค็ม) วันถัดมาจึงเอาใส่ลงในกระบอกไม้ไผ่ ขนาดค่อนข้างใหญ่พอสมควร (ประมาณเส้นผ่าศูนย์กลาง 15 เซนติเมตร) ตำพริกแห้งและเกลือลงไปคลุกกับเนื้อปลา แล้วจึงนำกระบอกไม้ไผ่นั้นไปเผาไฟ (ความจริงคือวางไว้ใกล้กับกองไฟ เหมือนกับการเผาข้าวหลาม และวิธีการทำเนื้ออุ๊บของชาวไทยใหญ่) จนกะเน่าเครื่องปรุงภายในเดือดและเนื้อปลาสุกได้ที่แล้วจึงยกลงทอดอาหาร

ใส่ลงในภาชนะรับประทานได้ รสชาติจะคล้าย ๆ กับปลาที่นึ่งกับน้ำปลา เกลือจะซึมเข้าไปในเนื้อปลาและพริกที่ ทำให้ปลาไม่คาวจนเกินไป

ถ้าหากวันไหนคนในหมู่บ้านล่าสัตว์ป่าได้ ก็นำมาแบ่งขายให้กับคนในหมู่บ้าน และเนื่องจากเนื้อสัตว์ บางประเภทจะค่อนข้างคาว ดังนั้นขั้นตอนการทำจึงแตกต่างเล็กน้อย ยังคงเป็นต้มเนื้อใส่พริกและเกลือ แต่ว่าจะนำ เนื้อไปผัดในน้ำมันใส่พริกและเกลือให้เนื้อสุกเป็นเนื้อผัดเผ็ด (แบบใส่เฉพาะพริกแห้งตำ) ขั้นตอนสุดท้ายจึงใส่น้ำตาลลงไป กลายเป็นเนื้อต้มใส่พริกกับเกลืออีกสูตรหนึ่ง

ทั้งนี้อาหารของชาวมูเซอก็ขึ้นอยู่กับฤดูกาลว่าแต่ละช่วงมีอาหารอะไรมา ถ้าฤดูแล้งอาหารที่เป็นผักหาค่อนข้างยากก็มักเป็นของแห้งพวกน้ำพริก และเนื้อสัตว์บ้างเท่าที่พอหาได้ โดยมากมักเป็นปลา ส่วนสัตว์ป่าค่อนข้างผอมจึงไม่ค่อยนิยมล่ากัน พอเข้าต้นฤดูฝนเห็ดบางชนิดเริ่มออก เช่น เห็ดถอบ (เป็นเห็ดที่ขึ้นตามป่าเต็งรัง ที่มีต้นพลวงขึ้นมาก อยู่ในระดับค่อนข้างสูง จัดว่าเป็นของป่าที่เป็นที่ต้องการของชุมชนพื้นราบ ถ้านำไปขายที่ตัวเมืองเชียงใหม่แบ่งขายเป็นลิตร ลิตรละหลายร้อยบาทขึ้นอยู่กับความต้องการ) แทบจะกล่าวได้ว่าอาหารของชาวมูเซอเป็นอาหารที่ทำง่าย และหาได้ตามท้องถิ่น ไม่ค่อยมีขั้นตอนการปรุงที่พิถีพิถันมากนัก จำกัดอยู่ที่วิธีการ ทำน้ำพริก ผัด ต้ม ย่างหรือปิ้ง และหลาม

3.4.2 เครื่องประดับ และการแต่งกาย

ชุดของผู้หญิงชาวมูเซอแดงประกอบด้วยผ้า 2 ชิ้นคือ ตัวเสื้อเป็นเสื้อแขนยาวทรงกระบอก ผ่าหน้า ตัวเสื้อตัดไว้พอดีตัวความยาวจะอยู่ที่ระดับเอว สีพื้นของเสื้อเป็นสีดำ แต่มักมีผ้าสีฟ้าที่คาดไว้บริเวณต้นแขนทั้ง 2

รูปที่ 3.8 หญิงชาวมูเซอแดงและลูก ๆ

ข้าง และชายเสื้อด้านหน้าที่ผ่าเป็นสีแดงหรือสีฟ้า บางคนก็ใช้สีพื้นของเสื้อเป็นสีฟ้า แล้วใช้สีแดงเป็นผ้าคาดที่ต้นแขน ส่วนชั้นที่เป็นผ้าถุงมักเป็นสีดำเช่นเดียวกับตัวเสื้อ ส่วนชายกระโปรงจึงมีการปักผ้าเป็นลวดลายสัตว์ และลายเรขาคณิตตามแต่คนปัก

ที่หมู่บ้านปางบอนยังสามารถพบเห็นการแต่งกายแบบดั้งเดิมอยู่บ้าง เพียงแต่มีการประยุกต์ปรับเปลี่ยนไปตามสภาพของสังคม และเศรษฐกิจมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากผ้าที่เคยนิยมนำมาตัดชุดอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งเป็นผ้ากำมะหยี่จากประเทศจีน เนื้อผ้านุ่มสบายและราคาแพงกว่าผ้าชนิดอื่น ดังนั้นชุดที่ตัดเย็บอย่างสวยงามนี้จึงมักเก็บไว้สวมใส่ในช่วงเทศกาลสำคัญประจำปี ในเวลาปกติผู้หญิงจะนุ่งผ้าถุงที่มีลวดลาย และสีสันทตามแบบผ้าถุงที่มาจากภาคใต้ หรือผ้าถุงของพม่าซึ่งมีราคาถูกกว่า สีสันทสดใส และราคาถูกกว่า คนเผ่าคนแก่หลายคนยังนิยมใส่เสื้อประจำกลุ่มที่ตัดด้วยผ้าเนื้อบางในชีวิตประจำวัน ส่วนหญิงสาวใส่เสื้อยืดและผ้าถุงเหมือนที่พบเห็นได้จากหญิงสาวกลุ่มไทยใหญ่ที่เพิ่งอพยพมาจากประเทศพม่า โดยให้เหตุผลว่าใส่สบาย

กว่าชุดประจำกลุ่ม และราคาถูกกว่า ในบางโอกาสเช่น เดินทางเข้าตลาด งานเทศกาลต่าง ๆ หญิงสาวในหมู่บ้านก็

ยังนิยมแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่าออกไปเช่นกัน โดยให้เหตุผลว่าเป็นชุดที่ดูดีกว่าชุดธรรมดา โดยปกติการตัดเย็บเสื้อผ้าเป็นเรื่องที่เด็กสาวต้องเรียนรู้ตั้งแต่เด็ก ส่วนผ้าที่ใช้ตั้งแต่อดีตมักจะไปหาซื้อหรือเอาของไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น นอกจากนี้ยังมีการปกคลุมกลายเป็นรูปต่าง ๆ ทั้งรูปเรขาคณิต และรูปสัตว์

เครื่องประดับของหญิงสาวตั้งแต่อดีตทำจากเงิน โดยช่างในหมู่บ้าน ที่บ้านปางบอนคนที่ยังทำเครื่องประดับเงินแบบเก่าได้อยู่คือพ่อเผ่าจะปู้ วุฒิวิวัส ซึ่งเป็นปู่และคนเดียวเหลืออยู่ในหมู่บ้านพ่อเผ่าเล่าว่า “เมื่อก่อนต้องเดินทางไปซื้อเงินเส้นที่แม่สอนแล้วเอากลับมาทำที่หมู่บ้าน เวลาทำคนที่อยากได้เครื่องประดับเค้าไปซื้อเงินมาให้ทำถึงบ้าน โดยมากก็เป็นต่างหูจริง ๆ ก็ใส่ทั้งผู้หญิงและผู้ชายนั่นแหละ แต่ตอนหลังหนุ่ม ๆ เขาไม่ใส่กันแล้ว มารุ่นหลังสมัยนี้ถึงเห็นมาใส่กันตามคนที่อื่นอีก นอกจากพวกต่างหูแล้วถ้าคนมีเงินน้อยก็สั่งให้ทำเป็นกำไลข้อมือบ้าง กำไลที่ใช้สวมคอบ้าง” เครื่องประดับที่นิยมใส่กันจะเป็นต่างหู กำไลข้อมือ และกำไลเงินสำหรับสวมคอ

สำหรับผู้ชายมีผ้า 2 ชิ้นเช่นเดียวกับผู้หญิง ตัวเสื้อเป็นเสื้อแขนยาว หรือครึ่งแขนทรงกระบอก ตัวเสื้อผ่าหน้า พับสีดำ

รูปที่ 3.9 เครื่องแต่งกายของผู้ชาย

ปะผ้าสีฟ้าไว้ตรงต้นแขนทั้ง 2 ข้าง และตรงชายผ้าที่ผ่าด้านหน้า

เช่นเดียวกับเสื้อผ้าของผู้หญิงเพียงแต่ตัวใหญ่กว่า และยาวลงมากลุมสะโพก ส่วนกางเกงในอดีตอาจใช้เพียงสีเดียว แต่ปัจจุบันมีผ้าให้เลือกมากมาย เนื้อผ้าที่นิยมเลือกเป็นผ้าเนื้อหนักที่ทั้งตัวแล้ว ตรงขอบกางเกงมีทั้งที่ใช้วิธีผูกชายขอบเหมือนกางเกงชาวเล และแบบประยุกต์ที่ใส่ยางยืดให้ใส่ได้สะดวก เป้ากางเกงจะยาวลงมากือบถึงขา กางเกงที่มีความยาวประมาณกลางหน้าแข้ง นิยมกันขอบขากางเกงด้วยสีฟ้าสีเดียวกับสีที่ปะไว้ที่ต้นแขนเสื้อ ปัจจุบันการแต่งกายของผู้ชายยังคงไว้เพียงส่วนที่เป็นกางเกง เพราะสวมใส่สบายและคล่องตัวมากสำหรับการเดินทางเขาทำไร่ หรือทำนา ส่วนตัวเสื้อนิยมใส่เสื้อยืดที่หาซื้อได้จากตลาดทั่วไป

3.4.3 เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

เครื่องมือเครื่องใช้สามารถแยกออกได้อีกเป็นเครื่องใช้ในการเกษตร เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องมือในการล่าสัตว์ เครื่องใช้ในพิธีกรรม (ซึ่งมักเป็นเครื่องใช้เฉพาะของปู่จ้อง) และเครื่องใช้เฉพาะงาน (มักเป็นของปู่และคือเครื่องมืองานช่าง)

ก.เครื่องใช้ในการเกษตร

1. **จอบ** เป็นเครื่องมือที่เป็นโลหะหลัก ๆ ที่ใช้ขุดดิน พลิกหน้าดิน และถางหญ้าในช่วงที่เตรียมพื้นที่เพื่อการเพาะปลูก ไม่สามารถผลิตขึ้นได้เอง เพราะจอบหนาและต้องใช้วิธีการหล่อตรงบ้องสำหรับใส่ด้าม จึงมักไปซื้อจากตลาด

2. **งอง** เป็นเครื่องมือขนาดเล็ก มีด้ามเป็นไม้ ตรงส่วนปลายของเครื่องมือเป็นเหล็กแผ่นที่ถูกดัดให้งอออกด้านข้างเพื่อให้เหมาะมือ ใช้ในการถากหญ้าที่ขึ้นตามหน้าดิน เป็นเครื่องมือที่มีใช้มาตั้งแต่สมัยโบราณ ปู่และสามารถทำขึ้นใช้เองได้ในหมู่บ้าน มักใช้ในช่วงที่ผลผลิตกำลังงอก แล้วมีหญ้าขึ้นแทรกมาด้วย

รูปที่ 3.10 งอง เครื่องมือใช้ทำไร่

รูปที่ 3.11 มุย หรือขวานแบบดั้งเดิม

3. **มุย** คือขวานมีบ้อง แต่ต่างจากขวานที่เห็นในภาคกลางและภาคอื่น ๆ มุยจะมีรูปร่างเรียวยาวและหนาเตอะทะกว่า เป็นเครื่องมือที่ชาวมูเซอรู้จักใช้กันมานานแล้ว แต่ไม่สามารถผลิตขึ้นใช้เองได้ เพราะใช้กระบวนการหล่อพิมพ์ ขวานชนิดนี้ใช้ทั้งในการเกษตร เวลาถางไร่แล้วเจอต่อไม้แล้วต้องตัดออก แต่เนื่องจากรูปร่างของขวานที่ค่อนข้างเตอะทะอย่างที่ยบอไว้แล้วประกอกับคมที่แคบ จึงไม่สามารถตัดไม้ต้นใหญ่มากนักได้

ข. เครื่องใช้ในครัวเรือนและชีวิตประจำวันทั่วไป

1. **มีด** เป็นเครื่องมือที่ต้องมีติดบ้านไว้ตลอดเวลา เพราะใช้ทั้งทำอาหาร และออกป่า เป็นต้น รูปร่างของมีดมีเพียงไม่กี่แบบ หลัก ๆ เห็นจะมีอยู่ 2 รูปแบบคือ มีทรงปลายตัด ตรงส่วนโคนสอบเข้าหา ค้างจับ คมใช้งานมีทั้ง 2 ด้าน และมีดที่มีปลายแหลม มีคมด้านเดียว ใบมีดโค้งงอ (คล้ายดาบ) ค้างจับทำจากไม้ หน้าที่การใช้งานของมีดไม่ได้กำหนดไว้แน่นอน ขึ้นอยู่กับความสะดวกในการใช้ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าตั้งแต่หั่นเนื้อ หั่นผัก สับกระดูกสัตว์ กระทั่งฟันต้นไม้ สามารถใช้ใบมีดเล่มเดียวกันนั่นเอง

2. **เหล็กแหลม** มักมีติดฝานบ้านไว้ในครัว ใช้ในการทำอาหาร เนื่องจากอาหารของชาวมูเซอนิยมใช้พริก หอม และกระเทียม เป็นต้น ที่ย่างไฟแล้วก่อนนำไปประกอบอาหารอีกครั้ง เหล็กแหลมนี้เป็นเส้นเล็ก ๆ ใช้เสียบเครื่องปรุงเหล่านี้ หรือใช้เสียบเนื้อสัตว์ที่ได้มาอย่างไฟเพื่อถนอมอาหารให้เก็บไว้ได้นาน ๆ

3. **เหล็กสามเส้า** เป็นโครงเหล็กมีขาขึ้นออกมา 3 ด้าน ส่วนบนมีรูปทรงกลมเพื่อวางก้นหม้อ และก้นภาชนะได้สะดวก

4.กระทะ หรือแผ่นอลูมิเนียมแบน ๆ ที่ทำให้เกิดกลิ่นภาชนะ ค่อนข้างจำเป็นเพราะใช้ในการคั่วพริก ซึ่งเป็นเครื่องปรุงอาหารที่ชาวมูเซอเนียม นอกจากนี้ก็ใช้กระทะเป็นภาชนะหลักในการประกอบอาหาร

รูปที่ 3.12 เตาไฟบ้านมูเซอ ประกอบด้วย หม้อ เหล็กสามเส้า ครกไม้ กาน้ำร้อน และตุ๋นด้วยขาม หรือเก็บอุปกรณ์อย่างอื่น เหนือเตาไฟใช้ตากพริกแห้ง

5.กาดัมน้ำ ที่ใช้อยู่เป็นกาอลูมิเนียมซึ่งมีความจำเป็นที่ขาดไม่ได้ เพราะชาวมูเซอแดงก็เหมือนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่นิยมดื่มน้ำชาเป็นประจำ

หม้อหุงข้าว มักใช้หุงข้าวเพียงอย่างเดียว เป็นหม้ออลูมิเนียมทรงกลมก้นแบน ที่มีวางขายอยู่ทั่วไป

6.ครกทำจากไม้ รูปร่างของครกค่อนข้างยาวคล้ายแก้วไม้ขนาดใหญ่ที่มีด้ามเป็นหูยื่นออกมาให้จับได้สะดวก สามารถทำเองได้ในบ้าน และเนื่องจากเวลาว่างครกมักจะไว้ที่ชั้นเหนือกองไฟ ดังนั้นผิวของครกด้านนอกจึงมีสีดำจากการรมควัน และความมันที่เกิดจากการหยิบจับใช้บ่อยครั้ง จนบางชิ้นคล้ายกับว่ามีการประดับตกแต่งผิวภาชนะด้วยการรมควันและขัดมันให้เกิดความเงางาม

7.ถ้วยขามไม้ ยังพอมิเหลืออยู่ให้เห็นในบางบ้านเท่านั้น เพราะการเดินทางติดต่อสะดวกกว่าในอดีต ภาชนะจากสังกะสี และกระเบื้องจึงหาได้ง่าย ส่วนภาชนะแบบเก่าที่ทำจากไม้ต้องเสียเวลาในการทำงาน ลักษณะของผิวภาชนะก็คล้ายกับครกที่เมื่อถูกควั่นรมนาน ๆ เข้าก็มีความเงางามคล้ายขัดมัน และดำจากเขม่าควัน

8.ครกมองตำข้าว ในหมู่บ้านปางบอนมีครกมองใช้งานอยู่ 3 แห่ง ตั้งกระจายอยู่ในหมู่บ้านใคร ๆ ก็สามารถมาใช้ได้ขึ้นอยู่กับว่าครกอันไหนอยู่ใกล้บ้านมากกว่ากัน ครกมองตำข้าวประกอบด้วยตัวครกที่ส่วนฐานฝังไว้ในดิน ส่วนของไม้ด้ามที่ใช้เท้าเหยียบ และด้านหน้าตรงที่เหยียบก็มักมีไม้ไว้สำหรับให้เกาะเพื่อจะได้ออกแรงเหยียบและทิ้งน้ำหนักได้เต็มที่ ที่ครกมองมักจะทำหลังคาคลุมไว้เพื่อกันแดด

และกันฝน จึงมีเสาที่ปักไว้เป็นคานไว้รอบ ๆ ครก ที่บ้านปางบอนนครมอบางแห่งทำรั้วล้อมรอบไว้ ด้วยเนื่องจากชาวบ้านยังคงเลี้ยงสัตว์พวกหมูและไก่โดยปล่อยให้เดินหากินเอง จึงต้องสร้างรั้วขึ้นกันไม่ให้สัตว์เข้ามาคุ้ยเขี่ยบริเวณครกและจะทำให้เกิดความสกปรก

ค.เครื่องใช้ในการล่าสัตว์

1.ธนูและลูกธนู สามารถผลิตใช้เองได้ คันธนูจะมีขนาดเล็ก นิยมผลิตจากไม้ไผ่ หลายบ้านยังคงมีธนูที่อาบยางไม้มีพิษไว้ที่ปลายดอก แต่ปัจจุบันไม่ค่อยได้ใช้นักเนื่องจากมีปืนแก๊ปที่ชาวบ้านทำขึ้นใช้เองหรือหาซื้อจากที่อื่น นอกจากนี้แล้วยังมีหน้าไม้ซึ่งนิยมใช้กันมากยังคงพบเห็นแขวนไว้ที่ฝาบ้านในหลาย ๆ บ้าน

รูปที่ 3.13 พ่อเผ่าจะปู่ ปู่ละของหมู่บ้านพร้อมใบหอกที่ตนเอง

2.หอก ใบหอกตีจากเหล็ก ใบหอกมีรูปร่างเรียวยาว ค้ำจับเป็นไม้ ขนาดความยาวของหอก ประมาณ 1.50 เมตรขึ้นไป สามารถผลิตขึ้นใช้เองได้ในหมู่บ้านโดยปู่ละ หรือช่างตีเหล็ก

ง.เครื่องใช้ในพิธีกรรม

1.ที่วางเทียนในพิธีกรรม โดยมากเป็นของปู่จองประกอบด้วยแท่งเหล็กที่มีรูปร่างเป็นเหล็กที่เป็นสามง่ามยื่นออกมา ส่วนอีกด้านหนึ่งมีแท่งยื่นออกมา ตรงกลางกลวงสำหรับวางเทียน การใช้งานจะวางด้านที่เป็นสามง่ามปลายแหลมปักลงไปในพื้นที่เป็นหิ้งสำหรับทำพิธีที่บ้านปู่จอง ส่วนด้านที่เป็นแท่งเหล็กกลวงใช้วางเทียนไข และชุดที่ทำจากกระดามหรือใบลาน เป็นรูปดอกไม้ 3 ดอก พร้อมใบไม้

2 ชุด (เหมือนดอกไม้บูชา) ทั้งหมดเป็นของส่วนตัวของปู่จองเมื่อตายไปแล้วก็ต้องเอาไปวางไว้เป็นของเซ่นให้กับปู่จองด้วย

รูปที่ 3.14 กลองที่บ้านของปู่ละ

2.ดาบ เป็นเครื่องใช้ในการทำพิธี ปู่ของนำมาใช้ระหว่างทำพิธี สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นข่มขวัญ หรือไล่ผี

3.กลอง เป็นของปู่และ ลักษณะรูปร่างเหมือนกลองไทยใหญ่ ปู่และเป็นผู้เก็บรักษาไว้เพื่อว่าเวลามีงานเข้าพรรษา ออกพรรษา หรือวันพระ บางวันที่ปู่และอารมณ์ดีจึงจะเอาออกมาตีเสียที

4.ที่วางเทียน เป็นที่วางเทียนขนาดใหญ่สำหรับเทียนเข้าพรรษาทำจากไม้ท่อนแคะสลักคล้ายเสาที่มีหัวเสาแคะเป็นรูปคล้ายเสาหัวเม็ดในสถาปัตยกรรม ปู่และเป็นผู้เก็บรักษาเช่นเดียวกัน จะนำออกมาใช้ในช่วงเข้าพรรษา

รูปที่ 3.15 ที่วางเทียนสำหรับช่วงเข้าพรรษา

จ.เครื่องใช้พิเศษเฉพาะงาน- สำหรับทำงานไม้

เครื่องใช้ประเภทนี้ได้แก่ เครื่องมือของปู่และที่เป็นช่างตีเหล็ก ช่างทำเครื่องประดับ และช่างที่ทำงานฝีมือในตัวคนคนเดียวกัน มีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามงานที่ทำ

รูปที่ 3.16 เครื่องมือเหล็กใช้ชุบไม้

1.สำหรับทำงานไม้ เครื่องมือที่ใช้ในการแกะไม้ มักใช้ในการชุบทำเครื่องใช้ประเภทไม้ พวกหมอนี่ง่าว ครกขนาดเล็กที่มีไว้ใช้ในครัว และถ้วยชามไม้ เป็นต้น เครื่องมือชนิดนี้มีหลากหลายรูปทรง สามารถผลิตเองได้ภายในหมู่บ้านตรงส่วนปลายที่ใช้ชุบทำจากเหล็กที่ตีจนบางแล้วนำมางอให้เป็นวงกลมสำหรับเวลาชุบหรือถากเนื้อไม้ออก และเครื่องมืออีกชิ้นเป็นเหล็กแผ่นที่โค้งสำหรับเจาะและชุบในช่วงแรก ๆ ให้ท่อนไม้เป็นหลุมก่อนจะค่อย ๆ ถากเนื้อไม้ออกจน ถึงกันภาชนะ

จ.เครื่องใช้พิเศษเฉพาะงาน- สำหรับงานโลหะ

1.เครื่องสูบลมที่มีรูปร่างเหมือนกลองกลม ๆ มีแกนเป็นไม้และแผ่นไม้ที่เวลาใช้งานจะชักแกนไม้ขึ้นเข้าออกทำให้เกิดลม เป่าใส่กองถ่านเพื่อเร่งให้ไฟลุกและร้อนมากยิ่งขึ้น ใช้ในการตีเหล็กที่ต้องใช้ความร้อนสูงมาก

2.ทั้งรองตีเหล็ก รูปร่างเป็นเหล็กแท่งกลม ต้น เวลาใช้งานมักปักลงไปในดิน หรือ ปักลงไปในท่อนไม้ขนาดใหญ่ มักประกอบด้วยทั้ง 2 อัน ปักไว้คู่กัน อยู่ใกล้ ๆ กับกองไฟเพื่อให้ไฟและสะดวกต่อการใช้งาน ดังนั้นจุดที่ใช้ตีเหล็กจึงมักเป็นพื้นที่ถาวร ไม่ต้องเคลื่อนย้ายเครื่องมือ

3.ค้อน และคีมคีบ ใช้คู่กันขณะที่ตีเหล็ก มือหนึ่งถือคีมที่คีบแท่งวัตถุดิบที่กำลังจะแปรรูปเป็นเครื่องมือ เพราะต้องเผาไฟ จึงทำให้เครื่องมือร้อนมาก และอีกมือถือค้อนสำหรับทุบ เพื่อแต่งคมและรูปร่างของภาชนะให้ได้ตามต้องการ

3.5 ระบบการผลิต

การประกอบอาชีพของชาวมูเซอแดงมีความแตกต่างกันตามช่วงเวลา โดยทั่วไปแล้วก็ถือการทำเกษตรกรรม เพียงแค่พืชหลักที่ปลูกยังมาซึ่งความแตกต่างของรายได้ในช่วงนั้น ๆ นอกจากการทำเกษตรกรรมแล้ว ชาวมูเซอแดงบางคนยังมีความสามารถทางด้านค้าขาย มีการติดต่อสัมพันธ์กับคนพื้นราบอยู่โดย เห็นได้ชัดว่าผู้หญิงชาวมูเซอแดงที่บ้านปางบอน ส่วนใหญ่พูดภาษาไทยใหญ่ได้ดี และคุ้นเคยกับคนแปลกหน้าทำให้สามารถพูดคุยและสัมภาษณ์ได้สะดวกและเป็นไปตามธรรมชาติ แสดงถึงการติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นอย่างสม่ำเสมอ และอาจเป็นเพราะตำแหน่งที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่ในเขตแดนของวัฒนธรรมและชุมชนไทยใหญ่ ทั้งในเขตของประเทศไทย และเขตแดนของประเทศพม่า ในช่วงที่ผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลในหมู่บ้านก็ได้พบปะพูดคุยกับกองคาราวานชาวไทย

รูปที่ 3.17 ช่างกำลังตีเหล็กแบบวิธีการดั้งเดิม

ใหญ่ และทหารไทยใหญ่ที่แวะเวียนหรือเดินทางผ่านเข้ามาในหมู่บ้านอยู่เสมอ กลุ่มที่คุ้นเคยก็จะแวะเข้ามาพูดคุย ทักทายสมาชิกในหมู่บ้าน ส่วนกลุ่มที่ไม่คุ้นเคยก็อาจเพียงแวะเข้ามาบอกกล่าวกับพ่อหลวง หรือเดินผ่านไปเฉยๆ

3.5.1 เกษตรกรรม

อาชีพหลักของชาวบ้านคือการทำเกษตรมาแต่ดั้งเดิม ทว่าในอดีตช่วงเวลาหนึ่งเมื่อการค้าฝิ่นแพร่หลาย โดยทั่วไป อาชีพหลักของชาวบ้านคือการปลูกฝิ่น เพราะจากตำแหน่งที่ตั้งถิ่นฐานบนที่สูงอันเอื้ออำนวยต่อการปลูกฝิ่น พ่อเผ่าจะกะ มิตรมากดี บอกถึงความเห็นชาวบ้านในสมัยนั้นว่า “ถ้าสามารถซื้อหาอาหาร เสื้อผ้า และเครื่องใช้ต่าง ๆ ได้จากรายได้ที่ขายฝิ่น พืชผักที่ปลูกในหมู่บ้านก็เป็นแค่พืชเสริม ปลูกพอกินในครอบครัว เมื่อฝิ่น

1 จ้อย (หรือ 1.6 กิโลกรัม) แลกข้าวได้ 10 ถังแล้ว อย่างนี้ก็ปลูกผืนไว้ดีกว่าปลูกข้าวขายเสียอีก”¹⁵ บางคนก็ประกอบอาชีพค้าขายในช่วงที่อยู่นอกเวลาเก็บเกี่ยวด้วยอย่างสามิของแม่เผ่านาย้อที่ค้าขายเก่ง “สมัยก่อนพ่อเผ่าเขาเอาผืนไปแลกของ แลกเสื้อผ้า ไปทางเมืองนอก (พม่า) บ้าง จนย้ายมาอยู่ปางบอนก็ไปที่แม่ฮ่องสอนต้องเดินจากหมู่บ้านลงไป ไปทางนาปูป้อมแล้วต่อรถที่บ้านปางหมูหรือน้ำกั๊ดอีกที ถ้าไม่มีรถพ่อเผ่าก็เดินไปตลอดทาง เดินเร็ว ๆ ก็ใช้เวลาแค่ 1 วัน 1 คืน บางทีก็ไปทางพม่า ที่เมืองปั่น เมืองนาย ซื่อปลาน่า (ปลาตากแห้ง) สักเจ ไขขา กลับเข้าไปขายที่แม่ฮ่องสอนได้ราคาดี”¹⁶ จนกระทั่งเมื่อรัฐบาลไทยกวาดล้างการปลูกผืนอย่างหนักชาวบ้านต้องเลิกปลูกผืน หันมาปลูกพืชทดแทนทั้งเพื่อบริโภคในครัวเรือน และเพื่อขายบ้างบางส่วน โดยมากจะทำไร่ปลูกข้าว ข้าวโพด ถั่ว งา พริก และแตง เป็นต้น ส่วนที่นาที่มีกันบ้างโดยมากจะมีอยู่ที่ริมห้วยไปทางด้านตะวันตกของหมู่บ้าน พอเข้าฤดูหนาวที่น้ำก็เปลี่ยนมาปลูกกระเทียมสร้างรายได้ให้มากกว่าพืชอย่างอื่น นอกจากนี้ก็มี “ที่สวนกันบ้างได้รับการสนับสนุนมาตั้งแต่สมัยโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ที่มาห้ามไม่ให้ชาวบ้านปลูกผืน พืชที่นำเข้ามามีพวกลิ้นจี่ กาแฟ และมะม่วง”¹⁷

ที่ไร่ของชาวบ้านจะกระจายอยู่บนไหล่เขาโดยรอบหมู่บ้าน เรื่องความชันของพื้นที่ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการทำไร่ อุปสรรคอย่างเดียวคือดิน ว่ามีความอุดมสมบูรณ์มากพอหรือไม่ ศัตรูการเกษตรอีกอย่างคือสัตว์เลื้อยพวกวัว-ควายที่เลี้ยงแบบปล่อยให้อาหารกินกันเอง มักจะพังรั้วเข้าไปกินผลผลิตทางการเกษตรอยู่เป็นประจำ ขอบเขตของไร่ที่อยู่ไกลหมู่บ้านที่สุดต้องใช้เวลาเดินเท้านานถึง 2 ชั่วโมง ลักษณะของพื้นที่ไร่มักอยู่บริเวณสันเขาสาธารณะค้ำ หรือบริเวณไหล่เขาของเทือกเขาหลัก อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญที่สุดของพื้นที่ไร่คือลักษณะดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่สุดนั่นเอง

ส่วนที่นา เนื่องจากความจำกัดของพื้นที่บริเวณห้วยน้ำโป่งซึ่งไหลผ่านหุบเขาทางด้านตะวันตกของหมู่บ้านลงสู่หุบเขาได้นั้น มีที่ราบเล็ก ๆ และแคบ ต้องขุดปรับพื้นที่กันหลายแห่ง อีกทั้งเป็นช่วงคันของลำน้ำ ปริมาณน้ำในการทำจึงมีน้อย ตลอดช่วงที่มีพื้นที่การเกษตรจึงมักพบเห็นฝายไม้ขนาดเล็กที่ทำเองจากเจ้าของที่นา ใน

รูปที่ 3.18 ที่นาในหุบเขาใกล้หมู่บ้าน

ฤดูฝน พอน้ำหลากฝายเหล่านี้มักทานแรง น้ำไม่อยู่เกิดความเสียหายต้องซ่อมแซมกันเป็นประจำทุกปี เส้นทางเดินลงไปนาจากหมู่บ้านสำหรับคนที่ไม่คุ้นเคยก็นับว่าหนักหนาเอาการอยู่เพราะเขาไปเป็นเส้นทางเดินเท้าลงเขาความสูงแม้จะดูเล็กน้อยเพียง 100 เมตร แต่ค่อนข้างชันใช้เวลาเดินนานกว่าครึ่งชั่วโมง และหากกลับอาจต้องใช้เวลาเกือบ 1 ชั่วโมง

การเพาะปลูกจะเริ่มขึ้นในช่วงต้นฤดูฝนแต่ละบ้านจะสลับกันไปเอาแรง

¹⁵ สัมภาษณ์นายจะคะ มิตรมากดี อายุ 60 ปี (อ้างแล้ว)

¹⁶ สัมภาษณ์นางนาย้อ อายุ 80 ปี (อ้างแล้ว)

¹⁷ สัมภาษณ์นางสาวประภาศรี มิตรมากดี อายุ 28 ปี (อ้างแล้ว)

ซึ่งคือการร่วมมือกันช่วยทำงานในไร่หรือนา ตั้งแต่ถางหญ้า เริ่มเพาะปลูก และเก็บเกี่ยวโดยมีการนัดแนะวันกันล่วงหน้าว่าบ้านใครจะทำงานกันวันใด และจะวนกันช่วยจนกระทั่งครบทุกบ้าน งานที่หนักมากจะอยู่ในช่วงแรก ๆ ของการเพาะปลูกเพราะชาวบ้านทำการเกษตรทั้งไร่ และนา จึงต้องแบ่งเวลาเพื่อเตรียมพื้นที่ทั้ง 2 แห่งให้พร้อมก่อนฤดูฝนจะมาเยือนหลังจากที่ปลูกพืชแล้วงานจะยังไม่หนักนักนอกจากต้องกลับไปดูแลพืชที่ปลูกไม่ให้ถูกสัตว์หรือวัชพืชอื่นรบกวน จนกระทั่งถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวชาวบ้านจึงจะไปช่วยกันอีกครั้ง เมื่อเข้าสู่ฤดูหนาวพืชเศรษฐกิจที่เริ่มปลูกในพื้นที่นา เพราะไม่ต้องการปล่อยให้ที่ดินว่างเปล่า และเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน คือ หอม และกระเทียม และเก็บเกี่ยวได้อีกครั้งในช่วงต้นฤดูร้อน หรือประมาณเดือนมีนาคม-เมษายน กิจกรรมการเพาะปลูกจะมีต่อเนื่องหลังจากนี้อีกครั้ง โดยการเตรียมพื้นที่ไร่ซึ่งทิ้งให้กร้างไว้ตั้งแต่ต้นฤดูหนาวหลังการเก็บเกี่ยว ช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคมเป็นการเตรียมดีไร่ และเผาไร่เอาวัชพืชออกจากที่ดินก่อนลงเพาะปลูกพืชอีกครั้ง

ก.การถือครองที่ดิน

การจับจองหรือกรรมสิทธิ์ที่ดินใช้หลักที่รับรู้กันโดยทั่วไป คือใครถางคนนั้นเป็นเจ้าของ ถึงแม้ว่าบางช่วงจะไม่ได้ใช้พื้นที่ทำกิน แต่ก็ยังถือว่าเป็นเจ้าของอยู่ กรรมสิทธิ์จะหมดไปก็ต่อเมื่อไม่สามารถสืบหาเจ้าของได้ หรือเจ้าของที่ดินออกปากยกให้กับผู้อื่นไปแล้ว บางครั้งขอบเขตหมู่บ้านก็ไม่ใช่ตัวแบ่งที่ทำกินได้เด็ดขาด ตัวอย่างเช่นชาวบ้านปางบอนบางคนมีที่ดินทำกินอยู่ในเขตบ้านปางตอง การเดินทางต้องข้ามหมู่บ้านปางตองไปอีกเป็นระยะทางพอสมควร ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะบ้านปางบอนและปางตอง มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ไล่เลี่ยกัน เพียงแต่แยกจากหมู่บ้านกะปิไหลออกมาตั้งในช่วงเวลาต่างกัน กรรมสิทธิ์ที่ดินยังคงมีสืบต่อมา แม้ว่าเจ้าของจะอยู่บ้านปางบอน ส่วนบ้านปางตองที่แยกบ้านใหม่มาตั้งอยู่ใกล้กับที่ดินนั้นก็ต้องการพลสิทธิของผู้มาจับจองก่อน

3.5.2 การเลี้ยงสัตว์

สัตว์เลี้ยงของชาวบ้านมีทั้งสัตว์ใหญ่ประเภทวัว-ควาย ชาวบ้านเลี้ยงไว้เป็นฝูงใหญ่ โดยการปล่อยให้หากินเองตามป่ารอบ ๆ หมู่บ้าน หรือในหุบเขาบริเวณห้วยน้ำโป่งแต่ไม่สามารถปล่อยให้หากินตามป่าได้อย่างอิสระ เพราะโดยรอบหมู่บ้านยังคงมีฝูงหมาในออกอาละวาดล่าสัตว์ของชาวบ้านไปกิน บางวันหมาในเข้าที่เจียบสังคังก็ยังได้ยินเสียงร้องโหยหวนดังมาจากหุบเขาเบื้องล่าง ดังนั้นในเกือบทุกวันเด็ก ๆ หรือชาวบ้านจึงต้องออกไปด้อนวัว-ควายของตนกลับมาอยู่ในบริเวณหมู่บ้าน (ใต้ถุนบ้าน) หรือบริเวณที่คิด

รูปที่ 3.19 หมูตัวน้อยแต่พอมเนื่องจากได้รับอาหารไม่เต็มที่

ว่าปลอดภัยพอ ปริมาณของวัว-ควายที่ชาวบ้านมีจำนวนลดน้อยลงกว่าในอดีตมาก โดยพ่อหลวงป่าแหนให้เหตุผลว่าตั้งแต่ที่ทางรัฐบาลมีโครงการกองทุนหมู่บ้าน ให้ชาวบ้านได้กู้เงินมาลงทุนแล้วมีเงื่อนไขให้คืนเงินกลับพร้อมดอกเบี้ยในตอนปลายปี ก็ทำให้ชาวบ้านเป็นหนี้มากขึ้น เพราะความที่ชาวบ้านไม่เคยได้แตะเงินก้อนบ่อยครั้งนัก การวางแผนใช้เงินเพื่อการลงทุนจึงไม่ค่อยเป็นผล รังแต่จะสร้างภาระทางการเงินให้เพิ่มขึ้นอีก พอช่วงเวลาปลายปีเมื่อไหร่ชาวบ้านต้องเอาวัว-ควายไปขายใช้หนี้สินอยู่เรื่อย ๆ จากวัวที่เดิมมีอยู่กันคนละหลายสิบ ก็ลดลงเพียงสิบนิด ๆ พ่อหลวงบอกว่ตั้งแต่มีกองทุนหมู่บ้านชาวบ้านก็จนลงเยอะ สิ่งล่อใจมันมากเป็นหนี้อยู่เรื่อย ๆ

ในเขตหมู่บ้านซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านเรือนเองชาวบ้านจะเลี้ยงหมู และไก่โดยปล่อยให้หากินเอาเองตามได้ ภูบ้าน จะมีอาหารให้วันละ 1 มื้อ ถ้าหากเป็นหมูก็มักจะเป็นหยวกกล้วยที่นำมาหั่นผสมกับปลายข้าวหรือผักชนิดอื่น ๆ ให้ หมูที่เห็นในหมู่บ้านปางบอนส่วนใหญ่จึงค่อนข้างผอม พวกหมูและไก่ที่เลี้ยงในบ้านไม่ได้มีไว้ขายให้กับคนนอกหมู่บ้าน แต่มักจะเก็บไว้สำหรับบริโภคเองในบ้านหรือสำหรับเลี้ยงผี (ที่มักจะเลี้ยงกันบ่อย ๆ)

3.5.3 งานช่าง และงานหัตถกรรม

ส่วนคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านหลายคนไม่มีกำลังไปทำนา ทำไร่แล้วก็อยู่บ้าน ถ้าเป็นผู้ชายมักสานตะกร้า แลกเปลี่ยนกับอาหารหรือเงินกับทั้งคนในบ้าน และนอกหมู่บ้านที่มาสั่งทำไว้ ในหมู่บ้านยังมีพ่อเฒ่าคนหนึ่งคือ พ่อเฒ่าจะปู่ วุฒิวีรวัสส์ที่สามารถตีเหล็ก อันเป็นอาชีพเก่าแก่ สืบทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ จะว่าไปแล้วก็คือเป็นช่างฝีมือประจำหมู่บ้าน ตำแหน่งนี้เรียกว่า “ปู่ละ” นอกจากตีเหล็กแล้วยังทำเครื่องเงินที่เป็นเครื่องประดับตกแต่งของทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ทำกลอง และนอ¹⁸ เป็นต้น ปัจจุบันพ่อเฒ่าจะปู่ได้ถ่ายทอดวิธีการตีเหล็กให้กับคนหนุ่มในหมู่บ้านไว้หลายคน แต่ฝีมือก็ยังไม่เทียบเท่าพ่อเฒ่าได้ ปู่ละ ถือว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในหมู่บ้านจัดได้ว่ามีสถานภาพที่สูงกว่าคนทั่วไปมีสิทธิพิเศษมากกว่าคนทั่วไป

วิธีการตีเหล็กคล้ายกับการตีเหล็กของกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงอีกหลายกลุ่ม เป็นการตีด้วยวิธีการร้อน สถานที่ที่ตีประกอบด้วยกระบะที่เป็นเตาไฟ ที่เป่าลมสำหรับเร่งความร้อนของกองไฟ (ที่มีรูปร่างคล้ายลูกสูบ) ทั้งสำหรับรองตีเครื่องมือ ค้อนสำหรับทุบ และคีมคีบเครื่องมือ

รูปที่ 3.20 ตะกร้าใส่เสื้อผ้าที่นับวันก็หาคนทำได้ยาก

¹⁸ นอคือเครื่องดนตรีของชาวมูเซอ รูปร่างคล้ายกับแคนแต่มีรูปร่างกลมและเล็กกว่า เป็นเครื่องดนตรีบรรเลงประเภทเดียวของชาวมูเซอ วิธีเล่นจะเป่าลมลงตรงท่อเป่าที่ขึ้นออกทางด้านหลัง

ก่อนอื่นวัตถุดิบในปัจจุบันมักเป็นแหวนของรถยนต์ที่มีวางขายตามตลาดทั่วไป ในอดีตต้องไปหาซื้อจากเมืองใหญ่ ๆ เช่นแม่ฮ่องสอน และปาย รูปร่างของวัตถุดิบเป็นเหล็กแท่งสี่เหลี่ยมผืนผ้า นำมาเผาไฟให้ร้อนจนเหล็กคลายตัวลงแล้วจึงเอาขึ้นมาตีบนทั่งให้ได้รูปร่างตามต้องการ

งานหัตถกรรมของบรรดาผู้ชายเป็นงานสานตะกร้าที่มีหลากหลายรูปทรง ขึ้นอยู่กับหน้าที่การใช้งาน เช่น สำหรับใส่ปลา สำหรับแบกของ สำหรับหามน้ำจากลำธาร สำหรับใส่เสื้อผ้า เป็นต้น มักจะเป็นงานในครัวเรือนที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันในหมู่บ้านซึ่งยังคงมีการใช้งานอยู่ แต่นับวันตะกร้าและเครื่องจักสาน

รูปที่ 3.21 พ่อหลวงบ้านปางบอนเล่นเครื่องดนตรีพื้นบ้าน
เรียกว่า “นอ”

ให้กับชาวบ้านในเขตพื้นที่สูงหลายหมู่บ้าน ก็ช่วยให้หญิงสาวบางคนในบ้านปางบอนรู้จักการทอผ้าเป็นลวดลายต่าง ๆ ได้เอง

บางอย่างก็ค่อย ๆ เลื่อนหายไปจนคนทำได้ยากเต็มที่ เนื่องจากผลิตภัณฑ์พวกตะกร้าพลาสติกอันหาซื้อได้ง่ายและทนทานเข้ามาแทนที่มากขึ้น ส่วนผู้หญิงมูเซอแดงแม้ไม่เคยทอผ้าใช้เอง เพราะมักเอาของลงไปแลกกับผ้ากลับมาดัดเย็บเป็นชุดประจำกลุ่มของตน และมีงานปักที่ละเอียด ลวดลายมีทั้งรูปสัตว์และทรงเรขาคณิต มีแทรกอยู่บนทั้งเสื้อ ผ้านุ่ง และย่าม บางคนที่ได้เข้ารับการอบรมจากหน่วยงานรัฐบาล โดยเฉพาะโครงการตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ซึ่งจัดส่งเจ้าหน้าที่มาให้ความรู้ด้านการทอผ้า

รูปที่ 3.22 ผ้าทอมือ ลวดลายแบบมูเซอแดง

รูปที่ 3.23 สินค้าจากต่างหมู่บ้านบนหลังของม้าต่าง

ด้านบนลงมาสู่เมืองหรือชุมชนที่อยู่ในเขตประเทศไทยให้แพร่กระจาย การแลกเปลี่ยนสินค้าใช้ยางฝิ่นที่กรีดได้ไปแลกโดยใช้มาตรการชั่งที่เรียกว่า “จ้อย” ใช้ตาชั่งที่เป็นแบบถ่วง 2 ข้าง หรือแบบที่ชั่งฝิ่นโดยเฉพาะเป็นโลหะที่ทำเป็นรูปร่างไก่ หลายขนาด หน่วยการเรียกเป็น “ขัน”¹⁹

สินค้าซึ่งเป็นที่ต้องการของชาวบ้านมากในสมัยที่ยังปลูกฝิ่นเพื่อการค้าอยู่จะเป็นอาหารพวก ข้าว (บางปีก็ปลูกได้ไม่พอกิน จะเอาฝิ่นหรือเงินที่ได้จากการขายฝิ่นไปแลกกับชุมชนอื่น) เสื้อผ้า รองเท้า (ทำจากหนังวัวควาย เป็นรองเท้าแตะคิบบาน) และเกลือ เป็นต้น เหล่านี้หาได้ง่ายจากเมืองแม่ฮ่องสอน และเมืองปาย ส่วนสินค้าที่นำกลับไปแลกนอกจากฝิ่นแล้ว ยังมีของที่ชาวบ้านบางคนเดินทางไปหาซื้อและแลกมาจากหัวเมืองไทยใหญ่ที่บ้านแม่กุน (ใกล้ลำน้ำคง หรือสาละวิน ทางด้านเหนือ) บ้านน้ำกั๊ด บ้านตากแดด มักเป็นปลาเน่า (ปลาจากน้ำคงที่เอามาหมักคล้ายปลาเค็ม มีกลิ่นเหม็นมากชาวบ้านเรียกว่าปลาเน่า) บางทีพ่อค้าวัวต่างม้าต่างก็นำมาขายในหมู่บ้าน เป็นอาหารที่สำคัญโดยเฉพาะในช่วงที่อาหารขาดแคลนเพราะเก็บไว้ได้นาน เมื่อมาอยู่ที่บ้านปางบอน

3.5.4 การค้าและการแลกเปลี่ยน

เนื่องจากหมู่บ้านไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้จึงจำเป็นต้องซื้อของหรือแลกเปลี่ยนสิ่งของจำเป็นในการดำรงชีวิตที่ไม่สามารถผลิตเองได้ในชุมชน จะเห็นได้ว่าในช่วงที่กฎหมายห้ามการปลูกฝิ่นยังไม่ได้ประกาศออกมา ชาวมูเซอส่วนใหญ่จะมีฐานะดี มีการเดินทางติดต่อค้าขายระหว่างชุมชนใหญ่ ๆ หลายแห่ง เช่น เมืองแม่ฮ่องสอน เมืองปาย หัวเมือง (เป็นเมืองไทยใหญ่ที่อยู่ในเขตพม่า เช่น เมืองปั่น และเมืองนาย เป็นต้น) ตำแหน่งที่ตั้งหมู่บ้านก็เป็นข้อได้เปรียบทางด้านภูมิศาสตร์ที่ทำให้ชาวมูเซอแดงสามารถทำการค้าได้อย่างคล่องตัวกว่าชุมชนอื่น เมื่อพิจารณาจากประวัติการตั้งถิ่นฐานจะพบว่าชาวบ้านปางบอนได้ตั้งบ้านเรือนกระจายและหมุนเวียนอยู่ที่บริเวณเทือกเขาที่อยู่ระหว่างชายแดนไทย-พม่า มาเป็นเวลานาน ซึ่งเป็นจุดที่มีเส้นทางเชื่อมโยงไปสู่ชุมชนใหญ่ ๆ หลายแห่ง เป็นเส้นทางการเดินเท้าที่สะดวกและรู้จักกัน

แพร่หลาย ดังนั้นชาวมูเซอแดงที่เป็นพ่อค้าคือคนที่ช่วยขนถ่ายสินค้าท้องถิ่นจากหัวเมืองไทยใหญ่

¹⁹ อัตราแลกเปลี่ยนเทียบกับปัจจุบัน 1 ขัน = 2 ชีด หรือ เงินแถบซึ่งเป็นเงินเหรียญรูปจากอินเดียที่ใช้กันอย่างแพร่หลายแถบชายแดนไทย-พม่าในช่วงเวลานั้น 2 ชีด = 1 ขัน หมายความว่าอัตราการแลกเปลี่ยนที่ใช้เงินนั้นไม่ใช่ค่าของเงินที่อยู่บนเหรียญ หากหมายถึงน้ำหนักของตัวเหรียญเป็นสิ่งที่บอกค่า สัมภาษณ์นางนารี โชติเวทย์อนุกุล อายุ 70 ปี (อ้างแล้ว)

แล้วมีชาวบ้านบางคนที่ไปรับจ้างทำไม้ที่เมืองข้างคัน คนที่มาจ้างเป็นพ่อค้าที่อยู่ในปางมะผ้า จากการสัมภาษณ์แม่เผ่านานา โขติเวทย์อนุกุล อายุ 70 ปี เล่าว่า

“พอแม่เผ่ามาอยู่ที่ปางบอนตอนนั้นเลิกปลูกฝิ่นแล้ว เพราะทางราชการเขาไม่ให้ปลูก แม่เผ่ากับชาวบ้านอีกหลายคนเลยไปรับจ้างทำไม้ไ้ ที่แม่กุน น้ำกั๊ด แล้วก็ตากแดด ไปเป็นคณงานตัดเปลือกไม้หัวหนาก็เป็นคนบ้านถ้ำลอดเอง” การปลูกฝิ่นถูกห้ามอย่างเด็ดขาดเมื่อย้ายมาอยู่ที่บ้านปางบอน “ตอนนั้นทหารพรานเขาเข้ามาห้ามบอกว่า หลวงไม่ให้ปลูกฝิ่นแล้ว ถ้าใครไม่เชื่อฟังจะไล่ให้กลับไปอยู่ที่ฝั่งพม่า ใคร ๆ ก็ไม่อยากกลับไปไหนทำอะไรก็ได้กิน ได้เท่าไรทหารมายึดไปเกือบหมดเลย ต้องเลิกปลูกมาปลูกพืชที่เขาให้ปลูกแทน หลัง ๆ มานี้ก็เลยจนลง”²⁰

หลังจากที่ฝิ่นถูกห้ามไม่ให้ปลูกระบบการแลกเปลี่ยนรวมทั้งการเกษตรของหมู่บ้านจึงเปลี่ยนไป ชาวบ้านต้องหันมาปลูกพืชทดแทนฝิ่นรวมทั้งต้องเพิ่มปริมาณเพื่อให้พอต่อการบริโภคต่อปี ชาวบ้านหันมาปลูกพริกแห้งจะขายได้ราคาดีกว่าพริกสดและเป็นพืชหลักที่สามารถปลูกขายได้ บางทีก็เดินทางไปซื้อใบชาที่ได้ชื่อว่ามีความปลอดภัยเป็นที่ต้องการมาจากบ้านขามู และบ้านหนองปะหล้า ไปขายในเมืองแม่ฮ่องสอนหรือเมืองปาย

ก.เส้นทางคมนาคม

เนื่องจากหมู่บ้านตั้งอยู่ระหว่างทางที่สามารถเดินทางติดต่อทั้งหัวเมืองไทยใหญ่ทางด้านทิศเหนือจากแนวเทือกเขาทอดยาวเหมือนเป็นถนนอย่างดี และยังสามารถเดินทางไปยังเมืองแม่ฮ่องสอนและเมืองปายซึ่งเป็นแหล่งศูนย์รวมสินค้าสำคัญของชุมชนส่วนใหญ่แถวนี้ ได้โดยไม่ต้องลำบาก จึงมีเส้นทางที่ชาวบ้านมักใช้อยู่บ่อย ๆ อยู่ 3 เส้นทางหลัก ๆ คือ

1.บ้านปางบอน-เมืองแม่ฮ่องสอน เดินทางสั้นเขาลงไปที่บ้านไม้ซังหนาม (ทางด้านบ้านนาปูป้อม) แต่ไม่ใช้ถนนทางที่เป็นร้วงผ่านไปทางบ้านปางตอง เป็นเส้นทางเดินเล็ก ๆ ที่ปัจจุบันชาวบ้านยังใช้เดินอยู่ บางครั้งก็มีคนไทยใหญ่จากพม่าเข้ามาซื้อของที่บ้านนาปูป้อม แวะค้างคืนที่บ้านแม่สุยะ 1 คืน ต่อไปค้างที่บ้านปางหมูอีก 1 คืน แล้วจึงเข้าเมืองแม่ฮ่องสอน เส้นทางนี้เป็นเส้นทางจากสันเขาเพียงจากบ้านปางบอนไปถึงนาปูป้อมเท่านั้น หลังจากนั้นจะเดินลัดเลาะตามริมฝั่งน้ำอยู่เป็นระยะ ช่วงที่มีถนนพอให้รถวิ่งแล้ว ชาวบ้านสามารถมาบริโภคต่อบ้านปางหมูได้อย่างสะดวก ร่นระยะเวลาเดินทางไปอีก 1 วัน การเดินเท้าไปแม่ฮ่องสอนเส้นทางนี้รวมเวลาไปกลับและแวะค้างแม่ฮ่องสอนเพื่อซื้อของแล้ว ใช้เวลา 5 คืน จึงกลับถึงปางบอน ถ้าบางคนเดินเร็วหน่อยก็เป็น 4 คืนเท่านั้น

2.บ้านปางบอน-เมืองปาย “ทางนี้เป็นทางที่ต้องเดินตามสันเขาเป็นส่วนใหญ่ ถ้าวัดตามระยะทางจริง ๆ แล้วเมืองปายอยู่ใกล้บ้านปางบอนมากกว่าเมืองแม่ฮ่องสอน แต่ใช้เวลาเดินทางนานกว่า ชาวบ้านไม่ค่อยคิดลงเดินในลุ่มน้ำเหมือนทางแม่ฮ่องสอน เพราะว่าป่าแถบนี้เป็นป่าแก่ เต็มไปด้วยสัตว์ร้ายมากมาย จึงยอมเดินอ้อมตามสันเขาที่เดินง่ายและปลอดภัยกว่า”²¹ จากบ้านปางบอนมีสันเขาที่ทอดตัวยาวไปถึงดินแดนทางฝั่งพม่าปัจจุบันยังคงเป็นถนนที่สำคัญอยู่ เวลาเดินจะวกกลับลงมาทางลุ่มน้ำแม่ละนา นอนค้างคืนที่บ้านแม่ละนา 1 คืน แล้วเดิน

²⁰ สัมภาษณ์นางนาปู โขติเวทย์อนุกุล อายุ 70 ปี (อ้างแล้ว)

²¹ สัมภาษณ์นายชื่อย่อ รตนนัยสุริยะ อายุ 60 ปี (อ้างแล้ว)

ต่อไปยังบ้านน้ำรินที่อยู่ทางทิศใต้ ค้างคืนบริเวณบ้านน้ำรินซึ่งเป็นที่ราบสุดท้ายก่อนขึ้นคอยกั่วลม หรือจิ้งจอก ที่สูงที่สุดระหว่างทางจากปางมะผ้า และเมืองปาย 1 คืน เมื่อข้ามคอยกั่วลมได้แล้วจึงแวะค้างคืนที่บ้านแม่เนาแดง ก่อนเข้าเมืองปายอีก 1 คืน หลังจากนั้นเข้าไปซื้อของในเมืองปายแล้วเดินทางกลับในวันเดียวกัน ใช้เวลาเดินทางไปกลับรวมทั้งสิ้นประมาณ 5 คืน

หรือถ้าบางคนที่สามารถเดินได้เร็วกว่านี้ก็เดินจากปางบอนตามสันเขาไปค้างคืนที่ห้วยป่าไม้แดงอยู่ใกล้กับบ้านน้ำริน ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของหน่วยป่าไม้ ก่อนขึ้นคอยกั่วลมเข้าเมืองปายได้ภายในวันนั้น ค้าง 1 คืน ก่อนเดินทางกลับ ใช้เวลาเพียง 4 คืน บางครั้งก็นอนที่กั่วลมที่เมื่อก่อนเคยมีบ้านของชาวมูเซออยู่ 2-3 หลัง เรียกว่าบ้านจะพูโหล (หัวหน้าชื่อจะพูโหล)²²

3. บ้านปางบอน-เมืองไทยใหญ่ เป็นเมืองที่อยู่ไม่ไกลเท่ากับแม่ฮ่องสอนและปายเดินเพียงวันเดียวก็ถึงคือบ้านชามุ บ้านหนองปะหล่ำ ที่อยู่ในละแวกเดียวกัน และอยู่ใกล้กับบ้านเก่าที่คอยกั่วแสนจึงเดินเพียง 2 ชั่วโมงจากบ้านหนองปะหล่ำก็ถึงคอยกั่วแสนจึงค่อนข้างคุ้นเคยทาง เคยเดินไปซื้ออาหารที่บ้านเหล่านี้บ่อย ๆ ส่วนบ้านตากแดดก็อยู่ในละแวกเดียวกันแต่ต้องเดินออกไปทางตะวันออกอีกเล็กน้อย

3.6 ระบบเครือญาติในการตั้งถิ่นฐาน

ความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านเป็นเครือญาติกันเกือบจะทั้งนั้น ผ่านทางการแต่งงานและการสืบสายเลือด การแต่งงานชาวมูเซอไม่ได้เจาะจงเป็นพิเศษว่าจะต้องนับถือบรรพบุรุษฝ่ายใด ส่วนใหญ่เมื่อแต่งงานกัน

รูปที่ 3.24 พ่อแม่ในหมู่บ้านปางบอน

แล้วลูกผู้ชายก็มักจะยังคงไปอยู่อาศัยอยู่กับบ้านพ่อแม่ ดังนั้นบ้านของชาวมูเซอหลังหนึ่งจึงประกอบด้วยสมาชิกในครอบครัวหลายคน เวลาทำกิจกรรมก็ร่วมกันทำเพราะบ้านของชาวมูเซอมีผังบ้านเป็นเพียงห้องโถงห้องเดียว มีเตาไฟอยู่กลางบ้าน โดยรอบกองไฟจึงเป็นที่นอนของสมาชิกแต่ละคน บ้านบางหลังอาจมีห้องนอนของหัวหน้าครอบครัวแยกออกไปต่างหาก

เมื่อแต่งงานแล้วชาวมูเซอก็มักอยากแยกบ้านออกไปอยู่ต่างหากดังนั้นเมื่ออยู่ที่บ้านพ่อแม่ได้ประมาณ 2-3 ปี จึงค่อยออกมาปลูกบ้านใหม่อยู่ซึ่งอาจตั้งอยู่ใกล้กับบ้านของพ่อแม่หรือห่างออกไปก็ได้ และเนื่องจากการขยายตัวของประชากรในหมู่บ้านมูเซอแดงอยู่ในอัตราที่สูงมากเพราะไม่มีการคุมกำเนิดและวางแผนครอบครัว เมื่อเปรียบเทียบกับสภาพที่ตั้งของหมู่บ้านแล้วจึงพบว่าไม่สามารถรองรับประชากรได้เป็นจำนวนมากนัก ทำให้เกิดการแยกหมู่บ้านออกไปตั้งใหม่อยู่หลายต่อหลายครั้ง แต่ว่าบางครั้งก็เป็น

²² สัมภาษณ์นายจะปี่ วุฒิวิฑิต อายุ 80 กว่าปี และนางนาปี ไชติเวชย์อนุกุล อายุ 70 ปี (อ้างแล้ว)

เพราะความขัดแย้งในเรื่องส่วนตัวกันเอง ในการอพยพแต่ละครั้งก็มักเป็นกลุ่มเครือญาติที่ใกล้ชิด หรือเป็นกลุ่มที่มีความสนิทสนมกันมาก

เรื่องของการแต่งงานในกลุ่มเครือญาติที่ใกล้ชิดก็ไม่ค่อยเกิดขึ้นบ่อยนัก เพราะถึงแม้ว่าประชากรในหมู่บ้านจะเป็นเครือญาติใกล้ชิดกันเพียงใด แต่หนุ่ม ๆ ชาวมูเซอาก็รักการท่องเที่ยวไปตามหมู่บ้านมูเซอแดงแห่งอื่นทั้งเพื่อเที่ยว เพื่อแสวงหาที่ทำกิน และประสบการณ์ใหม่ ๆ ทำให้ได้พบปะพูดคุยกับหญิงสาวถ้าเกิดถูกพอกันขึ้นจึงแต่งงานกัน หญิงสาวมูเซอแดงมักแต่งงานกันตั้งแต่อายุประมาณ 15 ปีขึ้นไป ส่วนใครก็ตามที่อายุ 20 ปีแล้วยังไม่แต่งงานก็ถือว่าเป็นสาวแก่ประจำหมู่บ้าน ส่วนผู้ชายโดยเฉลี่ยแล้วอายุประมาณ 20 ปีขึ้นไปจึงจะแต่งงาน การหย่าร้างถือเป็นเรื่องปกติเพราะชาวบ้านถือว่าถ้าอยู่ด้วยกันไม่ได้ก็ควรจะเลิกกันไป ลูกที่เกิดด้วยกันมักอยู่ในความดูแลของแม่

การกระจายตัวของกลุ่มบ้านและเครือญาติโดยมากลูกที่แยกบ้านออกมามักจะตั้งบ้านใกล้กับบ้านของพ่อแม่ แต่ด้วยข้อจำกัดของพื้นที่เมื่อตั้งหมู่บ้านไปนาน ๆ เข้าพื้นที่เหลือน้อยลงจึงต้องเลือกตั้งตามพื้นที่ที่มีอยู่

รูปที่ 3.25 ครอบครัวของพ่อหลวงปางบอน

3.7 องค์การทางสังคม

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันผู้นำหมู่บ้านและผู้อาวุโสจัดว่าเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันของคนในหมู่บ้าน ผู้นำหมู่บ้านคือปู่กำ ซึ่งต่อมาเมื่อระบบการปกครองของรัฐบาลแผ่ขยายอำนาจเข้ามาจึงเปลี่ยนแปลง

รูปที่ 3.26 นายจะกะ มิตรมาดี ปู่จ้อง
บ้านปางบอน

เป็นผู้ใหญ่บ้าน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าพ่อหลวง การสืบทอดตำแหน่งของปู่กำในอดีตไม่ได้บังคับหรือกำหนดตามสายตระกูล แต่ขึ้นอยู่กับชาวบ้านและผู้อาวุโสส่วนใหญ่ว่าลงความเห็นเลือกใครให้มาเป็นผู้นำของตน ซึ่งในความจริงตระกูลก็มีผลบ้างเล็กน้อยเช่นพ่อหลวงป่าแหน ไพรบันลือ พ่อหลวงคนปัจจุบันของบ้านปางบอนเมื่อลำดับเครือญาติแล้วก็สืบสายเลือดโดยตรงมาจากปู่จ้องแอสือ ซึ่งเป็นปู่จ้องและผู้นำคนสำคัญของชาวบ้านตั้งแต่ยังอาศัยอยู่ที่คอยกงแสนในเขตประเทศพม่า และมีลูกหลานของปู่จ้องแอสืออีกหลายคนต่อมาได้กลายเป็นผู้นำคนสำคัญของหมู่บ้านต่างๆ ที่แยกตัวออกไปจากกลุ่มชาวมูเซอแดงที่เคยอยู่ร่วมกันที่คอยกงแสน เช่น พ่อเผ่าอาโจ หรืออาโจ ผู้ก่อตั้งและผู้นำของหมู่บ้านกะปิโหลซึ่งต่อมาได้แยกไปตั้งบ้านใหม่คือบ้านผาแดง และปู่จ้องแอสือซึ่งเป็นผู้นำและปู่จ้องคนสำคัญของบ้านปางตอง ในรุ่นต่อมาหลานตาของปู่จ้องแอสือซึ่งก็คือนายปกครอง สิริรัตนวงศา ก็ได้ขึ้นเป็นพ่อหลวงคนปัจจุบันของบ้านปางตองสืบต่อมา อำนาจหน้าที่ของพ่อหลวงนอกจากดูแลปกครองให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันแล้วยังมีงานพัฒนาต่าง ๆ โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนถนนทางเข้าหมู่บ้าน

มักจะพังทลายหลายแห่งดังนั้นรถของชาวบ้านที่ใช้เดินทางเข้า-ออก จึงติดหล่มอยู่เสมอ พ่อหลวงจึงต้องนัดชาวบ้านให้มาช่วยกันขุดถนนใหม่เพื่อให้รถพอจะวิ่งได้โดยสะดวกไม่เช่นนั้นก็หมายถึงการตัดขาดหมู่บ้านจากโลกภายนอกในฤดูฝนนั่นเอง นอกจากนี้ยามเกิดเรื่องทะเลาะเบาะแว้งหากตกลงกันไม่ได้เรื่องราวถึงขั้นให้พ่อหลวงตัดสินก็จะมีกรปรับเงินผู้ทำความผิด หรือปรับทั้งคู่ในฐานะที่ทำความวุ่นวายในหมู่บ้าน การปกครองดูแล

รูปที่ 3.27 ปู่จ้องหรือหมอผีแห่งหมู่บ้านปางบอน

ของพ่อหลวงหมู่บ้านปางบอนค่อนข้างจะสงบเรียบร้อย คนส่วนใหญ่ให้ความเคารพพ่อหลวงเป็นอย่างดี ในช่วงเวลากลางวันถ้าหากไม่มีเหตุจำเป็นต้องลงไปติดต่อบุคลากรข้างล่าง (คือที่ตัวอำเภอปางมะผ้า) พ่อหลวงก็มักจะอยู่บ้านไม่ต้องออกไปทำไร่เพราะว่าพ่อหลวงอายุกว่า 50 ปีแล้วงานไร่ในส่วนใหญ่มักยกให้เป็นหน้าที่ของลูกพ่อหลวงอยู่บ้านก็เลี้ยงหลานเล็ก ๆ หรือออกไปเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องบ้าง พอตึกเย็นเป็นช่วงเวลา

ที่ชาวบ้านกลับจากทำไร่ทำนา มาพักผ่อนพ่อหลวงก็มักจะออกไปเดินเล่นรอบ ๆ หมู่บ้าน

ในช่วงนี้เพื่อถามไถ่ทุกข์สุขลูกบ้าน หรือบางวันหากเด็กหนุ่ม ๆ สาว ๆ เล่นสื่อบ้านก็จะพบกลุ่มพ่อเรือน แม่เรือนไปจับกลุ่มเชียร์กันอยู่ข้าง ๆ พร้อมกับวิพากษ์วิจารณ์ไปด้วย

ผู้ที่มีความสำคัญทางด้านจิตใจต่อชาวบ้านอย่างมากคือปู่จ้อง หรือผู้ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อให้กับชาวบ้านในยามที่เจ็บป่วย หรือเกิดเหตุการณ์ร้ายที่ไม่สามารถหาเหตุผลทางวิทยาศาสตร์มารองรับได้ ผีจึงเป็นทางออกหนึ่งในการอธิบายซึ่งชาวบ้านจะไปหาปู่จ้องในการทำพิธีเพื่อแก้ปัญหหรือสะเดาะเคราะห์ให้ ในการเลือกตั้งถิ่นฐานหลายครั้งจึงมีปู่จ้องเป็นหนึ่งในผู้ตัดสินใจเลือกพื้นที่ตั้งบ้านเรือนเป็นการสร้างความมั่นใจในพื้นที่ใหม่ให้กับชาวบ้านมากยิ่งขึ้นตำแหน่งของปู่จ้องไม่ได้สืบทอดตามสายเลือดเช่นกัน เพราะผู้ที่เลือกคือผี ชาวบ้านเชื่อว่าคนที่ผีเลือกไว้แล้วจะแสดงอาการให้เห็นเมื่อถึงเวลา ที่บ้านของปู่จ้องจะมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่แตกต่างไปจากบ้านอื่น ๆ นอกจากเครื่องมือที่ใช้ไหว้หรือทำพิธีเกี่ยวกับผีแล้วยังมีหิ้งพระพุทธรูปไว้สำหรับบูชาอีกด้วย ในทุกปีเมื่อถึงวันสำคัญประจำปีชาวบ้านก็จะไปรวมตัวกันที่บ้านปู่จ้องเพื่อขอพร หรือทำพิธีขอพรให้อยู่ดีมีสุข รวมทั้งรับฟังคำตักเตือนจากปู่จ้อง

กลุ่มสำคัญอีกกลุ่มคือผู้อาวุโสก็คือผู้ที่ชาวบ้านให้การนับถือมักไปขอคำปรึกษา หรือขอความช่วยเหลืออยู่เสมอในยามที่มีความไม่สบายใจซึ่งสมาชิกของกลุ่มอาจไม่ต้องเป็นคนที่สูงอายุเท่านั้น แต่เป็นคนที่มีความพอสมควรและชาวบ้านให้การนับถือด้วย สมาชิกนี้รวมไปถึงผู้นำหมู่บ้าน ปู่จ้อง และปู่ละไว้ด้วย สถานภาพที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างสมาชิกธรรมดาทั่วไปกับกลุ่มผู้นำหรือผู้อาวุโส สิทธิพิเศษที่นอกจากชาวบ้านจะให้ความเคารพเชื่อฟัง ก็เมื่อเวลาที่ชาวบ้านสามารถล่าสัตว์ป่ามาได้จะมีการจัดแบ่งเนื้อสัตว์ส่วนที่ดีให้กับคนในหมู่บ้าน 3 คน เป็นเนื้อส่วนที่ดีที่สุด ได้แก่ พ่อหลวง ปู่จ้อง และปู่ละ และเนื้อส่วนที่ดีอีกส่วนซึ่งมักจะเป็นเนื้อส่วนนั้นมักเก็บเอาไว้ให้แม่ของภรรยาเพื่อแสดงความเคารพ และความเกรงกลัวของผู้ล่า สำหรับส่วนหัวของสัตว์จะต้องเป็นของผู้ล่าได้หรือผู้ที่ยังถูกเป็นคนแรกเท่านั้น มักจะนำกลับไปต้มกินที่บ้าน

3.8 ศาสนาและความเชื่อ

ประชากรในหมู่บ้านนับถือผีซึ่งเป็นศาสนาดั้งเดิม ควบคู่กับการนับถือศาสนาพุทธ ทว่าในทางปฏิบัติความเชื่อเรื่องผียังคงมั่นคงอยู่ในจิตใจของชาวบ้าน การรับพุทธศาสนาเป็นเพียงแต่ในนามในด้านพิธีกรรม การปฏิบัติ ยังคงขึ้นอยู่กับการนับถือผีเป็นหลัก พุทธศาสนามีปรากฏให้เห็นบ้างในด้านการเรียกชื่อพิธีกรรม เช่นเลี้ยงผีว่า ทำบุญ และที่บ้านของคนเฒ่าคนแก่เช่นปู่จ้อง และปู่ละจะมีหิ้งพระสำหรับไว้พระพุทธรูปบูชาอยู่ และในคืนก่อนวันพระที่ปู่ละจะมีกลองไว้ตีเพื่อเตือนบอกชาวบ้านให้ทราบ ซึ่งเป็นประเพณีที่คล้ายคลึงกับของชาวไทยใหญ่ที่มักตีกลองขนาดใหญ่กันเป็นที่ครึกครื้นของหนุ่ม ๆ ในคืนก่อนวันพระ เป็นการเตือนให้ชาวบ้านรับรู้และไปทำบุญทั่วคืนในวันรุ่งขึ้น

ก่อนหน้านี้ประมาณ 9 ปีก่อน ชาวบ้านจำนวน 8 ครอบครัว ซึ่งนับถือศาสนาคริสต์ได้แยกออกไปตั้งบ้านใหม่อีกบ้านชาวบ้านเรียกว่า “ปางบอนคริสต์” ที่ยอดเขาอีกแห่งใกล้ ๆ กับหมู่บ้าน การเข้ามาของศาสนาคริสต์เริ่มจากมิชชันนารีที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาให้กับชาวมูเซอที่หมู่บ้านอื่นซึ่งเป็นเครือญาติกันได้เข้ามาชักชวนให้คนในบ้านปางบอนหลายคนเปลี่ยนศาสนา โดยมีสิ่งจูงใจว่าจะช่วยให้ชาวบ้านที่ติดฝิ่นอยู่สามารถเลิกสูบฝิ่นได้

รูปที่ 3.28 บ้านปางบอนคริสต์

ซึ่งทางมิชชันนารีได้สัญญาว่าถ้าหากใครยอมเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ ก็จะพาไปรักษาให้เลิกจากอาการติดยาฝิ่น แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าการเปลี่ยนศาสนาก็ยังมิได้ทำให้ชาวบ้านหลายคนเห็นถึงความแตกต่างระหว่างการนับถือผีแบบดั้งเดิมกับการยอมรับนับถือศาสนาใหม่เท่าใดนัก พ่อเฒ่าที่บ้านปางบอนคริสต์คนหนึ่งให้ข้อมูลกับผู้วิจัยว่า “ตอนนี้อยู่เฒ่ากับลูก ๆ เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์แล้ว แต่ว่าตัวพ่อเฒ่าแต่เดิมนั้นเป็นปู่ของอยู่ ตอนนี้ก็ยังรับทำพิธีและให้คำปรึกษากับชาวบ้านทั่ว ๆ เวลาทำพิธีก็อย่าไปให้หมอสอนศาสนาซึ่งประจำอยู่ที่หมู่บ้านรู้ ถ้าเขาไม่รู้เขาก็ไม่ว่าหรอก”²³

ความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธและนับถือศาสนาคริสต์ไม่ได้มีความขัดแย้งกันแต่อย่างใด เนื่องจากคนที่แยกไปตั้งบ้านใหม่ที่นับถือศาสนาคริสต์นั้นก็ยังเป็นกลุ่มเครือญาติเดียวกับกลุ่มคนที่นับถือศาสนาดั้งเดิม ยังคงมีการเดินทางติดต่อปฏิสัมพันธ์อยู่อย่างสม่ำเสมอ เพียงแต่สาเหตุของการแยกก็เพราะเพื่อความสบายใจในการดำเนินชีวิตประจำวันของทั้ง 2 ฝ่าย

²³ สัมภาษณ์นายอิน้อย รัตนชัยสุริยะ อายุ 60 ปี (อ้างแล้ว)

รูปที่ 3.29 ปู๋องทำพิธีเลี้ยงผี ที่หมู่บ้านปางบอน

การปฏิบัติคนและพิธีกรรมในชีวิตประจำวันก็ยังคงเกี่ยวข้องกับการนับถือผีเห็นได้ชัดจากการเกิดโรคภัย หรือเจ็บป่วยขึ้นในหมู่บ้านทุกครั้งผู้ที่มีบทบาทสูงมักจะเป็นหมอผีหรือตำแหน่งที่ชาวบ้านเรียกว่า “ปู๋อง” ตำแหน่งนี้สามารถมีได้หลายคนในหมู่บ้านเดียวกัน เป็นได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย การคัดเลือกปู๋องไม่ใช่ใครจะเป็นก็ได้ ชาวชุมชนเชื่อว่าคนที่จะเป็นปู๋องได้ต้องมีอาการที่แสดงให้ทุกคนในหมู่บ้านเห็นว่าผีได้เลือกให้บุคคลผู้นั้นเป็นผู้ติดต่อกับผี เช่น เกิดอาการจะคล้ายกับที่คนไทยเรียกว่า คนทรง คือ ตัวสั่น เวลาพูดคุยกับคนอื่นเหมือนไม่ใช่ตัวของคนผู้นั้น และเมื่ออาการกลับมาเป็นปกติเจ้าตัวมักจะจำไม่ได้ว่าตนเองทำอะไรไป

ปู๋องสามารถติดต่อกับผีได้ ดังนั้นเมื่อ

เกิดเหตุการณ์ไม่ปกติในหมู่บ้านปู๋องจึงเป็นทางเลือกแรกในการแก้ปัญหา เช่น เมื่อเกิดการ

เจ็บป่วยของคนในหมู่บ้านโดยที่ไม่รู้สาเหตุและรักษาไม่หาย ปู๋องจะเป็นคนที่ทำพิธีตรวจหาสาเหตุการเจ็บป่วยหรือผู้ป่วยได้กระทำผิดอันใดที่ถือเป็นการลบหลู่ต่อผี จึงได้บันดาลให้เกิดการเจ็บป่วย เมื่อทราบสาเหตุแล้วจึงได้กำหนดรูปแบบการเลี้ยงผี หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า การทำบุญ ปู๋องเล่าให้ฟังว่าผีในความเชื่อของชาวชุมชนมีอยู่มากถึง 32 ชนิด การเลี้ยงผีแต่ละชนิดก็จะมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ในชีวิตประจำวันของชาวชุมชนจะเลี้ยงผีกันบ่อย เพราะชาวบ้านมักจะทำผิดโดยไม่รู้ตัวอยู่เสมอ ๆ แต่ชาวชุมชนก็ยังไม่เลี้ยงผีบ่อยเท่ากับที่ชาวชุมชนคำเลี้ยง เล่ากันว่าชาวชุมชนคำที่เคร่งครัดมาก ๆ เลี้ยงผีกันเกือบทุก ๆ 3-4 วัน ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่สัตว์เลี้ยงพวก ไก่ และหมู ซึ่งมักใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงผี จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อชาวชุมชนมากจนแทบจะไม่มีการขายให้กับคนนอกหมู่บ้าน

3.8.1 การเลี้ยงผีและพิธีกรรม

การเลี้ยงผีคราวหนึ่งในหมู่บ้านซึ่งผู้วิจัยมีโอกาสได้เข้าร่วมด้วย เนื่องจากสมาชิกของครอบครัวหนึ่งในหมู่บ้านปางบอนที่มักเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุอยู่บ่อยครั้งจึงได้ให้ปู๋องตรวจดูถึงสาเหตุ และปู๋องได้ระบุว่าเกิดจากผีที่อาศัยอยู่ในบ้านเป็นผีที่ไม่ดี จะต้องทำพิธีขับไล่ผิวนั้นออกจากบ้าน

ในตอนเช้าของวันประกอบพิธีเจ้าของบ้านจะตระเวนนำข้าวสารจำนวน 5 ถัง แต่ละถังบรรจุในปริมาณที่พอสำหรับหุงในหม้อหุงข้าวขนาดใหญ่ไปให้กับบ้านที่มีผู้อาวุโสซึ่งตนนับถือ จำนวนบ้านละ 1 ถัง เพื่อให้ผู้อาวุโสแต่ละบ้านช่วยหุงข้าวขึ้นแล้วนำกลับมาให้ที่บ้านงาน ส่วนตัวเจ้าของบ้านจะกลับไปฆ่าหมู 1 ตัว เตรียมเป็นอาหารที่ใช้ในพิธี ระหว่างนี้ปู๋องและผู้ช่วยก็จะทำเครื่องเซ่นที่ใช้ประกอบในพิธีอย่างอื่น สิ่งของที่ปู๋องต้อง

รูปที่ 3.30 แהל หรือจะแหล เป็นสัญลักษณ์ทางพิธีกรรม

เตรียมเรียกว่า “ขอกะเล” ประกอบด้วย หยวกกล้วยที่แกะสลักขึ้นเป็นสัตว์ประเภทช้าง และม้า ทั้ง 2 สิ่งเชื่อว่าเป็นพาหนะสำหรับการใช้ในการส่งผีไปสู่ที่ที่ผีนั่นเคยอยู่ (ในงานพิธีนี้ปู่จึงบอกว่าผีนั่นเคยอยู่ในป่ามาก่อน ถ้าหากผีที่จะไล่เป็นผีน้ำปู่จึงจะไปทำพิธีในบริเวณใกล้ ๆ กับลำน้ำ) หลังจากแกะสลักช้างและม้าแล้ว จะทำแหลหรือ จะแหล

ทำขึ้นจากไม้ไผ่ที่นำมาผ่าเป็นดอกแล้วสานขึ้นเป็นตาราง ตะแหลนี้เป็นสัญลักษณ์ที่แพร่หลายทั่วไปในกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงหลายกลุ่มเชื่อว่าเป็น

สัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความดีงาม สามารถป้องกันความชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาทำร้ายผู้คนได้ แהלในพิธีกรรมนี้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท มีรูปร่างและชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไป คือ

ก.แหลจะยา และแหลอาเหยะ เป็นแหลที่อยู่รวมกันที่เรียกต่างกันคือตำแหน่งและทิศทางของเส้นดอก ถ้าเป็นแหลจะยาจะเป็นเส้นดอกซึ่งเป็นเส้นหลักทิศทางวางเป็นแนวนอน ส่วนแหลอาเหยะคือเส้นดอกที่ค่อนข้างสั้นกว่าทิศทางเป็นแนวขวาง (แนวตั้ง) แהלทั้ง 2 ประเภทนี้ไม่ค่อยจะคุ้นตากันนัก แהלทั้ง 2 ชนิดนี้จะนำไปมัดรวมกับมัดกิ่งไม้ซึ่งเป็นเครื่องเช่นชนิดหนึ่งด้วย

ข. แהלโตะ รูปร่างเป็นแหลที่ค่อนข้างคุ้นตาसानเป็นแฉกทั้งหมด 12 แฉก ซ้อนกัน 9 ชั้น ในการทำพิธีจะนำมมัดรวมกับแหลจะยาและแหลอาเหยะ

เครื่องเช่นอื่นในพิธีเป็นกระดาดที่ตัดเป็นรูปคน และหุ่นที่ทำจากกิ่งไม้เป็นรูปคนเช่นเดียวกัน วงแหวน (คล้ายกำไล) ทำจากไม้ไผ่ กรวยไม้ไผ่ใช้บรรจุข้าวสาร และกิ่งไม้ที่นำมามัดรวมกัน ประกอบด้วย ก้านกล้วย (พร้อมใบตอง) กิ่งของต้นก่อ (ไม้ยืนต้นชนิดหนึ่งพบได้ตามยอดเขาสูงที่ระดับความสูงมากกว่า 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลางขึ้นไป) กล้วยาคา และกิ่งต้นยอ (ไม้ยืนต้นชนิดหนึ่งเช่นกัน ชาวไทยใหญ่เรียกว่าไม้โก)

การทำพิธีแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่ทำพิธีในบ้าน และส่วนที่ทำพิธีนอกบ้าน ปู่จึงต้องทำพิธีสวดเป็นทำนองที่คล้ายคลึงกันเป็นการเรียกผีให้ออกจากบ้านคนและกลับไปสู่ที่ที่ตนมาจากมา ในขั้นตอนสุดท้ายที่เรียกผีออกมาปู่จึงจะเอามัดกิ่งไม้ไปปักที่หน้าบ้านทุกด้านเป็นการไล่ผีแล้วจึงนำกิ่งไม้นั้นโยนขึ้นไปบนหลังคาบ้าน เป็นการตรวจว่าผีนั่นออกไปจากบ้านแล้วหรือยัง ก่อนจบพิธีปู่จึงจะนำแหลจะยาและแหล

รูปที่ 3.31 ชาวบ้านชาวมูเซอช่วยกันทำ “แหล”

อาหะยะ จำนวน 4 ชุด ไปติดไว้ที่มุมทั้ง 4 ของห้องนอนเจ้าของบ้าน และแหลวโตะ ไปติดไว้ที่หน้าประตูทางเข้าห้องนอน เป็นการป้องกันไม่ให้ผีกลับเข้ามาทำร้ายคนในครอบครัวได้อีก จึงไม่น่าแปลกใจเลยว่าเหตุใดเมื่อไปเยี่ยมเยียนบ้านของชาวมูเซอแดงแล้วจะพบว่าแทบทุกหลังมีแหลวเหล่านี้อยู่ทั้งที่มุมห้องและทางเข้าห้อง

หลังจากเสร็จพิธีชาวบ้านทั้งหมู่บ้านก็จะส่งตัวแทนมาร่วมงานเป็นการกินอาหารที่ประกอบขึ้นจากเนื้อหมูที่ฆ่าไว้เป็นเครื่องเซ่น อาหารในพิธีกรรมนี้มักจะเป็นต้มเนื้อหมูที่ปรุงรสด้วยเกลือ และพริกแห้ง แล้วจบลงด้วยการมัดมือที่เป็นดั่งการเรียกขวัญ อวยพรซึ่งกันและกัน พิธีการมัดมือไม่จำเป็นต้องให้ผู้อาวโสมมัดให้กับผู้อื่นกว่าเสมอไปชาวมูเซอแดงเชื่อว่าใครก็สามารถมัดมือให้กันได้ วิธีการมัดมือที่นิยมพบ 1, 2 และ 4 รอบ (ต่างกับชาวกะเหรี่ยงที่นิยมพันรอบข้อมือก่อนมัด 3 รอบ จึงถือว่าเป็นมงคล)

สัตว์ที่ใช้ในพิธีกรรมสำหรับเลี้ยงผีจะขึ้นอยู่กับความสำคัญของพิธีกรรม และหรือความร้ายแรงของเหตุการณ์ที่เกิด ตัวอย่างเช่น ถ้าเป็นการเลี้ยงผีในกรณีที่ชาวบ้านบางคนเจ็บป่วยเรื้อรัง ในขั้นแรกปู่จ้องก็อาจให้ทำพิธีเลี้ยงผี เช่น ด้วยเนื้อไก่ ถ้ายังไม่หายหรือใช้วิธีไหน ๆ แล้วก็ยังไม่หายจึงจะให้ฆ่าหมูทำพิธีใหญ่ ส่วนประเพณีสำคัญประจำปีหรือกินวอ ก็จำเป็นจะต้องฆ่าหมูเลี้ยงกันในหมู่บ้าน เป็นต้น

3.8.2 ประเพณี ความเชื่อที่สำคัญของชาวมูเซอแดง

ประเพณีสำคัญของชาวบ้านในรอบปีมี 4 งานด้วยกันและเมื่อพิจารณาแล้วก็มีปะปนอยู่ร่วมกันทั้งเกี่ยวกับความเชื่อในศาสนาดั้งเดิม (ถือผี) และศาสนาพุทธ ในที่นี้ผู้วิจัยได้แบ่งออกตามฤดูกาลในช่วงปี

ก.ฤดูหนาว

1.ออกพรรษา จัดขึ้นในวันเข้าพรรษาดตรงกับของทุกแห่ง โดยถือว่าเป็นวันสำคัญ ชาวบ้านจะนำข้าว หัวมัน และผลผลิตทุกชนิดที่ปลูกได้ในปีนั้น อย่างละเล็กน้อยไปให้กับทุกบ้าน (ต่างคนต่างนำไปให้แก่กัน) แล้วจึงนำกระดาษสาที่ตัดเป็นรูปคน ด้ายผูกข้อมือ และเงินจำนวนเล็กน้อยใส่ผ้าขาว นำไปให้ที่บ้านปู่จ้อง ในวันถัดมาจึงกลับไปที่บ้านปู่จ้องอีกครั้งเพื่อรับฟังว่าปู่จ้องจะดักเตือนเกี่ยวกับตัวคนคนนั้น หรือสมาชิกในบ้านว่าปีที่ผ่านมาทำอะไรไม่ดีลงไปบ้าง พร้อมกับรับด้ายคืนมา เป็นประเพณีที่ปู่จ้องจะได้มีโอกาสดักเตือนสมาชิกในบ้านให้ประพฤติตนดีงามตามแบบประเพณี

2.กินวอ เป็นเหมือนประเพณีปีใหม่ของชาวมูเซอแดงจัดงานรวมทั้งหมด 5 วันด้วยกัน คือ

วันแรก – ชาวบ้านจะร่วมกันดำข้าวปัก แล้วนำไปวางไว้ที่หิ้งไม้ไผ่ที่ทุกบ้านทำขึ้น (คล้ายกับจองแข่งปัก ของชาวไทยใหญ่ ในช่วงงานออกพรรษา)

วันที่สอง – ตรงลานจะคีประจำหมู่บ้านช่วยกันเตรียมสถานที่โดยตัดต้นสน และไม้ไผ่มาปักไว้ในตอนเช้าคนทั้งหมู่บ้านจะฆ่าหมูที่เลี้ยงไว้ แล้วเอาเนื้อหมูมาแบ่งกัน ส่วนที่เป็นมันหมู ต่างคนต่างเอากลับไปไว้ที่หิ้งไม้ไผ่ที่บ้าน จากนั้นนำข้าวปัก และหัวหมูที่ฆ่า ไปห้อยกับต้นสนและไม้ไผ่ซึ่งเตรียมไว้ในลานจะคี

วันที่สาม – ชาวบ้านนำน้ำล้างมือไปตามบ้านต่าง ๆ เพื่อไปล้างมือให้กับคนเฒ่าคนแก่ทุกคนในหมู่บ้าน (เหมือนเป็นการขอพร อวยพร ขอขมา และรับคำสั่งสอนจากคนเฒ่าคนแก่เหล่านั้น) พอตกกลางคืนหนุ่มสาวทุกคนจะไปรวมกันเพื่อเต้นรำกันที่ลานจะคีประจำหมู่บ้านตลอดทั้งคืน

วันที่สี่ – ไปค้าหัวให้กับสมาชิกในหมู่บ้านทุกบ้าน ของที่ต้องเตรียมไปประกอบด้วย ข้าวปุ้น หมู และเทียน ส่วนเจ้าของบ้านก็จะเตรียมเหล้า ขนมน มาเลี้ยงคนที่มาค้าหัวตน พอตกกลางคืนจะมีการเต้นรำที่ลานจะคีของหนุ่มสาวในหมู่บ้านอีกตลอดทั้งคืน (จะเห็นว่าประเพณีค้าหัวนี้ คือการขอขมาที่มีกัน ในหลายกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งไทยใหญ่ กะเหรี่ยง และมูเซอแดง)

วันที่ห้า – วันสุดท้ายชาวบ้านจะนำข้าวข้าวปึกที่ลานจะคี่มาแจกให้กับสมาชิกในหมู่บ้านทุกคน แล้วช่วยกันตำข้าวปึกขึ้นมาใหม่น่ากลับไปที่ไร่ที่ลานจะคี่แทนของเดิม พอตกกลางคืนมีการเดินรำที่ลานจะคี่ต่อเนื่องอีก 2 คืน จึงถือว่าจบพิธีกินวอ ช่วงที่มีประเพณีกินวอทุกคนในบ้านจะหยุดการทำงานทุกอย่างไว้เพื่อทำพิธีและตระเวนไปเยี่ยมญาติพี่น้องทั้งในหมู่บ้าน และต่างหมู่บ้าน เป็นงานรื่นเริงที่ใหญ่ที่สุดในรอบปี

ข. ฤดูร้อน

ประเพณีสร้างศาลา จัดตรงกับวันศีล (วันพระ) ช่วงเดือนพฤษภาคม ของทุกปี เป็นงานที่ชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านมาช่วยกันทำงานนี้ คล้ายกับเป็นงานที่ทำเพื่อสาธารณประโยชน์ ศาลาที่สร้างนี้ไม่ได้จำกัดว่าต้องสร้างไว้ที่ไหน แต่โดยมากมักเลือกพื้นที่ซึ่งได้ใช้ประโยชน์มาก ในปีล่าสุด (พ.ศ.2547) ชาวบ้านเลือกสร้างศาลาไว้ที่ปากทางก่อนเข้าหมู่บ้าน ซึ่งเป็นทางที่สามารถเดินไปทำไร่ไถ่ ไร่ ไร่ ไร่ หมู่บ้านได้ ปกติใช้เป็นที่พักร้อนในเวลากลางวัน ประเพณีจัดงานทั้งหมด 3 วัน

วันแรก – (วันสี่ล) เป็นวันที่ทุกคนหยุดอยู่บ้าน ไม่ทำงาน พบปะพูดคุยกับสมาชิกในหมู่บ้าน

วันที่สอง – ทำพิธีที่บ้านปู่จ้อง (ปู่จ้องจะอวยพรให้กับทุกคน)

วันที่สาม – สมาชิกในหมู่บ้านไปช่วยกันสร้างศาลาตรงจุดที่เลือกไว้ ต่างคนต่างนำอาหารมา
รับประทานร่วมกัน ประเพณีนี้ไม่จำเป็นต้องฆ่าสัตว์ก็ได้เพราะไม่ได้เลี้ยงผี

ค.ฤๅณพน

วันเข้าพรรษา เป็นวันสำคัญ (วันพระใหญ่) ตรงกับงานออกพรรษาของทุกแห่ง การทำพิธีคล้ายกับวันออกพรรษาที่จัดในฤดูหนาว เพียงแต่ของที่นำไปให้กับบ้านต่าง ๆ เปลี่ยนจากพืชผลที่ได้จากไร่มาเป็นข้าวโพด เพราะผลผลิตที่ได้ในช่วงนี้จะเป็นข้าวโพด

3.9 ความตายและพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย

3.9.1 การเตรียมการก่อนตาย

เนื่องจากการตายถือเป็นเรื่องปกติของโลกในความคิดของชาวมูเซอร์แดงก็ได้มีการเตรียมตัวไว้ก่อนตาย โดยไม่ได้คิดว่าจะเป็นลางร้ายแต่อย่างใด โดยเฉพาะคนเผ่าคนแก่ที่พออายุเริ่มมากก็ได้ตระเตรียมสิ่งของ เสื้อผ้า ใหม่นั้นสวยงาม ไว้สำหรับแต่งตัวเมื่อวันที่ละสังขารจากโลกไป

รูปที่ 3.32 โรงศพไม้ของชาวมูเซอชนนยอเดชา

ส่วนโรงศพของคนเผ่าคนแก่บางคนก็ได้เตรียมไว้สำหรับตัวเองเช่นเดียวกับคนเผ่าคนแก่ชาวไทยใหญ่ แต่ว่าบางคนพอตายแล้วถูกหลานจึงได้ทำให้ ลักษณะเป็นโรงไม้ที่ขุดจากไม้ซุงผ่าซีก นอกจากนี้ก็มีตัวอย่างของปูjong ที่ชาวบ้านให้การนับถือมาก ๆ ในอดีตที่ได้เตรียมที่ไว้ศพของตนแตกต่างจากคนอื่น ๆ คือ ปูjongแอสือ และปูjongแอมู จากการสัมภาษณ์แม่เผ่านานู โขติเวทย์อนุกุล อายุ 70 ปี เล่าว่า

“ปูjongแอสือเป็นปูjongคนแรก ๆ ที่ชาวบ้านนับถือและนำการอพยพเข้ามาอยู่ที่แถว ๆ ปางมะผ้า ตัวปูjongตายที่คอยเกงแสนทางฝั่งพม่า ตอนนั้นปูjongได้สั่งให้อาศพตัวเองไปไว้บนภูเขาที่ได้เลือกไว้แล้ว แต่ว่าปัจจุบันโรงศพถูกไฟป่าไหม้หมดไปแล้วตั้งแต่สมัยที่ชาวบ้านยังอาศัยอยู่ที่คอยเกงแสน ส่วนปูjongแอมูก็เป็นลูกชายคนหนึ่งของปูjongแอสือ ที่ได้ย้ายไปตั้งบ้านเรือนใหม่อยู่ที่บ้านปางตอง ก่อนตายก็ได้พา

ลูกหลานไปชี้จุดที่เลือกให้อาศพตัวเองไปวางไว้อยู่บนคอยเกงแสนบ้าน” การนำศพของผู้ตายไปไว้บนยอดคอยสูงทั้ง 2 กรณีข้างต้นนับว่ามีความพิเศษกว่าปกติทั่วไป ซึ่งต้องมีการเตรียมการไว้ตั้งแต่การเลือกพื้นที่ การเตรียมพื้นที่ เพราะโรงศพที่นำมาวางซึ่งมีทั้งโรงที่ขุดจากไม้ทั้งต้น (ของปูjongแอสือ ตามคำบอกเล่า และโรงที่สร้างจากแผ่นไม้ประกอบเป็นโรงสี่เหลี่ยมหนา ๆ นั้น ไม่ได้วางไว้บนพื้น หากวางตั้งไว้บนเสาและคาน ที่ต้องใช้เสาไม้ต้นค่อนข้างใหญ่ ขุดเตรียมไว้เป็นหลุมเสาโรง พื้นที่ตั้งโรงไม้อยู่ตรงส่วนปลายของสันเขาสูงชันซึ่งสามารถมองเห็นภูมิประเทศโดยรอบหมู่บ้านปางตองได้กว้างไกล

พอเผ่าจะคะ มิตรมากดี อายุ 60 ปี เล่าว่า “สัญญาอย่างหนึ่งที่ชาวมูเซอเชื่อว่าคนผู้นั้นใกล้จะสิ้นชีวิตแล้วสำหรับคนที่เจ็บป่วยนอนอยู่กับที่เป็นเวลานาน แล้วมีอาการเหน็ดเหนื่อยมาก ๆ แสดงว่าวิญญาณกำลังออกเดินทางกลับไปยังสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งเจ้าตัวเองไปมาตลอดชีวิตเพื่อเก็บรอยเท้าของตน พอเก็บได้ครบเมื่อไหร่คนผู้นั้นก็จะสิ้นใจในทันที”²⁴

²⁴ สัมภาษณ์นายจะคะ มิตรมากดี อายุ 60 ปี (อ้างแล้ว)

รูปที่ 3.33 โครงสร้างไม้บนยอดเขา

รูปที่ 3.34 โครงสร้างไม้วางบนเสาไม้ไม่มีหลังคาคลุม

3.9.2 พิธีกรรม

เมื่อมีคนตายในหมู่บ้านมักจะเก็บศพไว้ทำพิธี 1, 3 หรือ 7 วัน หากเป็นเด็กก็มักนำไปฝังในวันที่ยังนั้นเลย ช่วงที่เก็บศพไว้ที่บ้านเพื่อทำพิธีจะจุดเทียนไว้ตลอดเวลา และห้ามไม่ให้เทียนดับ ความเชื่อหนึ่งของชาวมูเซอแดงระหว่างทำพิธีที่เหมือนกับความเชื่อของคนไทยคือห้ามไม่ให้หมาดำ หรือแมวดำข้ามศพ ถ้าข้ามแล้วจะทำให้คนตายฟื้นขึ้นมา ดังนั้นในงานศพของชาวมูเซอแดงจะเห็นไม้กวาดขนาดเล็กวางไว้ด้วยเพื่อใช้ตีผู้ตาย ในกรณีที่มีแมวหรือหมาดำข้ามศพ เชื่อกันว่าสามารถป้องกันไม่ให้คนตายฟื้นขึ้นมาได้ และถ้าหากในวันพิธีเป็นวันข้างขึ้น (เดือนหงาย) ก็ห้ามไม่ให้คนที่มางานพูด หรือชี้ชวนให้ดูพระจันทร์ เพราะคนตายจะลุกขึ้นมาขอด้วย

พิธีศพที่บ้านในช่วงที่เก็บศพไว้ญาติพี่น้องจะทำกระทงสี่เหลี่ยมที่ใช้กาบกล้วยมามัดเป็นทรงสี่เหลี่ยมสำหรับใส่อาหารที่ทำเลี้ยงกันในงาน วางไว้ทางด้านศีรษะของศพ ในวันแรกก็จะเอาปีกไก่ที่ฆ่าเลี้ยงกันในงานซึ่งยังไม่ได้ถอนขน และตีนไก่วางไว้ให้บนอกของคนตาย ด้วยความเชื่อว่าปีกไก่นี้คนตายจะได้เอาไปใช้พัดโบกเพื่อคลายความร้อนเมื่อเวลาต้องเดินไปสวรรค์ (ซีมื่อ) บางคนก็เชื่อว่าปีกจะช่วยให้คนตายบินไปหาน้ำดื่มดับกระหายระหว่างทาง ส่วนตีนไก่ก็ให้เอาไว้กินระหว่างเดินทาง

อาหารที่นำมาเลี้ยงกัน ระกอบด้วยหมูและไก่ อย่างอุดมสมบูรณ์เพื่อว่าคนตายจะได้มากินด้วยกันก่อนเดินทางไปสวรรค์ ซึ่งคนตายจะออกเดินทางเมื่อหลังจากที่ฝังแล้ว 12 วัน กลางวันเป็นการทำอาหารเลี้ยงกัน ส่วนกลางคืนกิจกรรมที่นิยมซึ่งจะได้รับอิทธิพลมาจากชุมชนอื่นคือ เล่นไฟ และดื่มเหล้า อยู่เป็นเพื่อนศพ

3.9.3 ป่าช้า

สำหรับป่าช้าของหมู่บ้านตามปกติจะเลือกพื้นที่ทางด้านตะวันตกของหมู่บ้านที่ไม่ต้องข้ามลำธารไป ที่เลือกพื้นที่ด้านตะวันตกของหมู่บ้าน พ่อเผ่ายีน้อย รัตนนัยสุริยะ อายุ 60 ปี เล่าถึงสาเหตุที่ต้องเลือกที่ตั้งป่าช้าไว้ทางตะวันตกว่าคนเผ่าคนแก่สอนกันมาว่า “หากตั้งป่าช้าทางตะวันออกแล้วในตอนเช้าเวลาพระอาทิตย์ขึ้นแล้วแดดส่องผ่านป่าช้าทำให้เงาตกลงสู่หมู่บ้านจะทำให้คนในหมู่บ้านไม่สบาย แต่ถ้าหากอยู่ทางตะวันตกเมื่อแสงอาทิตย์ส่องผ่านในยามเย็นเงาที่ตกสู่หมู่บ้านในช่วงนี้จะไม่เป็นผลต่อหมู่บ้าน”²⁵ ป่าช้าส่วนใหญ่จึงมักตั้งอยู่

²⁵ สัมภาษณ์นายอิน้อย รัตนนัยสุริยะ อายุ 60 ปี (อ้างแล้ว)

บนสันเขาเดียวกับหมู่บ้าน เพียงแต่จะอยู่ห่างไปจนสุดส่วนปลายของสันเขา ในบางครั้งถ้าหากพื้นที่จำกัดก็อาจเอียงเฉียงไปทางทิศใต้หรือทิศเหนือ ดังกรณีป่าช้าของบ้านปางบอนเก่า 3 ที่ตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน การฝังศพมักพบอยู่บริเวณไหล่เขาที่ค่อนข้างชัน เมื่อเวลาจะฝังจึงต้องขุดปรับพื้นที่ลาดเอียงให้เป็นแนวระนาบ ดังนั้นถ้าหากไปป่าช้าของหมู่บ้านจุดสังเกตที่ชัดเจนคือจะพบร่องรอยของหลุมรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากระจายอยู่ตามไหล่เขาพร้อมทั้งชิ้นส่วนของขาของเครื่องใช้วางกองไว้บนหลุมศพ เหตุที่มักพบป่าช้าอยู่บริเวณไหล่เขาก็อาจเป็นเพราะว่า “ประเพณีการฝังศพต้องเริ่มฝังจากด้านนอกเข้าสู่หมู่บ้าน ในแต่ละครั้งที่ฝังจึงจะเลื่อนเข้าหาตัวหมู่บ้านเรื่อย ๆ ซึ่งหากเริ่มฝังจุดแรกบนสันเขาแล้วต่อไปเพื่อมีคนตายมากขึ้นพื้นที่ที่ฝังศพก็จะเข้าไปใกล้หมู่บ้านมากขึ้น ไปขยับขยายลำบาก”²⁶ แต่โดยมากไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องพื้นที่ฝังศพเพราะชาวมูเซอแดงย้ายบ้านกันบ่อยครั้งเพียงแค่คนตายพร้อม ๆ กันหลายคนก็ย้ายบ้านหนีไปแล้ว ส่วนในปัจจุบันคนในหมู่บ้านไปเสียชีวิตที่โรงพยาบาลมากขึ้น แล้วตามประเพณีแล้วชาวมูเซอจะไม่นำศพกลับมาฝังที่หมู่บ้าน ดังนั้นโอกาสที่ป่าช้าของหมู่บ้านจะขยายมาถึงหมู่บ้านจริงๆ จึงมีน้อยมาก

รูปที่ 3.35 ป่าช้าสถานที่ฝังศพของชาวมูเซอบ้านปางบอนเก่า แห่งที่ 3

²⁶ สัมภาษณ์นายจะปู๋ วุฒิวีทวัส อายุ 80 กว่าปี (อ้างแล้ว)

รูปที่ 3.36 กระบอกใส่ลูกธนู และเครื่องมือเครื่องใช้ ที่อุทิศให้กับผู้ตาย พบที่ป่าช้า ที่บ้านปางบอนเก่า แห่งที่ 3

3.9.4 การฝังศพ

ในวันฝังญาติพี่น้องจะแห่ศพไปที่ป่าช้า ถ้าหากคนตายด้วยเหตุปกติเช่น เป็นโรครุขรา หรือเจ็บป่วย ก็สามารถนำไปฝังที่ป่าช้าประจำหมู่บ้านได้ ก่อนเคลื่อนศพออกจากบ้านถ้าคนตายเป็นเจ้าของบ้าน พี่น้องต้องช่วยกันรื้อฝาเรือนด้านหนึ่งออกเพื่อนำศพออกพร้อมกับท่อนไม้ ที่มีกะผูกติดไว้บนช้อนบ้านออกไปด้วย เพราะถ้าหากพาออกทางประตูบ้านแล้วคนตายจะไม่ได้ขึ้นสวรรค์ นอกจากนี้หลังพิธีฝังพี่น้องต้องช่วยกันสร้างบ้านหลังเล็ก ๆ ไว้ที่ไหนในหมู่บ้านให้กับคนตายเพื่อเป็นบ้านใหม่ให้เจ้าของบ้านที่ตายไปด้วย (เปรียบเหมือนกับว่าเมื่อตอนที่ยังมีชีวิตอยู่คนตายเป็นเจ้าของบ้าน มีบ้านเป็นของตัวเอง เมื่อไปสู่สวรรค์แล้วเจญาติพี่น้องจะไปอาศัยเขาอยู่ไม่ได้ จึงต้องสร้างบ้านให้เป็นเจ้าของอยู่เหมือนกัน)

การบรรจุศพหากเป็นคนหนุ่ม-สาว เมื่อฝังใช้เพียงผ้าห่มสีขาวห่อศพเท่านั้น คนเฒ่าคนแก่เท่านั้นจะทำโลงให้ หากเป็นสมัยก่อนเครื่องมือยังไม่พร้อมโลงจึงทำขึ้นโดยใช้ไม้ซุงท่อนใหญ่นำมาขุดเนื้อไม้ตรงกลางออก (ลักษณะคล้ายโลงผีแมน) มีแท่งเดือยยื่นออกมาทั้ง 2 ข้างสำหรับผูกเชือกแล้วหามนำไปป่าช้า ส่วนฝาปิดเป็นไม้แผ่นสี่เหลี่ยมปิดไว้

ขบวนที่แห่ศพไปมีเพียงผู้ชายในหมู่บ้านเท่านั้นเมื่อไปถึงป่าช้าแล้วจะทำพิธีเลือกตำแหน่งสำหรับฝังโดยใช้มีดหรือไข่ไก่โยนขึ้นไปบนฟ้า (เข้าหาตัวหมู่บ้าน) หากมีดปักลงบนพื้น หรือไข่ไก่ตกที่ตรงไหนแสดงว่าคนตายเลือกพื้นที่นั้นสำหรับฝังศพแล้ว คนที่มาช่วยกันขุดหลุมลึกประมาณ 1 เมตรกว่า ๆ แล้ววางศพลงไปที่ตัว

ศพมีเพียงเสื้อผ้าชุดใหม่ที่เปลี่ยนให้ และเหล็กที่เป็นเหล็กอะไรก็เชื่อเพื่อให้คนตายนำไปใช้แทนเงิน สำหรับว่าจ้างให้คนพาน้ำเรือข้ามน้ำระหว่างทางไปสวรรค์ (ชิมือหรือชิมือ เขียนตามการออกเสียง- ผู้วิจัย) และต้องเผาชายเสื้อที่ใส่ให้ผู้ตายไปด้วยเพราะถ้าไม่เผาเมื่อไปถึงสวรรค์แล้วจะถูกแย่งไปหมด ขั้นตอนการฝังเมื่อวางศพลงไปแล้ว (ทั้งศพที่ห่อผ้า และศพที่ใส่ในโลง) จะเอาแผ่นไม้ปิดตัวศพก่อนเพื่อว่าดินที่กลบฝังจะได้ไม่กลบศพโดยตรง จากนั้นตัดเอาใบไม้มาสมปิดทับไว้อีกชั้น ก่อนโกยดินกลบหลุม

หลังจากฝังศพเสร็จแล้วจึงเอาปีกไก่และดินไก่ที่เคยวางไว้ตั้งแต่วันแรก วางไว้บนหลุมศพอีกครั้งในตำแหน่งลำตัว จากนั้นขบวนจึงเดินทางกลับไปที่บ้านคนตายอีกครั้ง แล้วเอาน้ำเปล่าที่ทางญาติจัดเตรียมไว้ประพรมให้กับทุกคนที่ไปร่วมพิธีฝัง จากนั้นทุกคนจะแยกย้ายกันกลับบ้านแล้วกลับมาวมกันอีกครั้งในเวลากลางคืน ช่วงกลางคืนนี้ทำตามประเพณีที่ต้องกลับมาที่บ้านผู้ตายแต่ไม่มีพิธีกรรมอย่างใดอีก (อาจกลับมาเพียงพูดคุยปลอบใจญาติพี่น้อง)

เช้าวันถัดมาหลังวันฝังศพญาติพี่น้องจะทำอาหารคาวหวานใส่ภาชนะนำกลับไปให้หลุมฝังศพเพื่อเป็นของเซ่นไหว้อาหารที่เตรียมไปมี 2 ชุด ชุดแรกสำหรับให้คนตายจะวางไว้ด้านข้างหลุมศพในตำแหน่งข้างศีรษะ และอีกชุดสำหรับเลี้ยงผี จะวางไว้ที่ตำแหน่งปลายเท้าของคนตาย เพื่อว่าผีในบริเวณนั้นจะได้ไม่มาแย่งคนตาย นอกจากอาหารก็มีเครื่องมือเครื่องใช้ของคนตายโดยเฉพาะพวกมีด จอบ และเครื่องมือโลหะ บางคนก็มีธนู และลูกธนู แล้วแต่ว่าพี่น้องจะเอาอะไรไปให้สำหรับนำไปใช้ที่ชิมือ แม่เผื่อนำช้อนมาให้ฟังว่าชาวมูเซอแดงมีความเชื่ออีกว่า “ในวันที่นำอาหารและเครื่องเซ่นไหว้กลับไปให้ ถ้าหากพบรอยเท้าของสัตว์หรือคนประเภทใด ย้ำไปบนหลุมฝังศพหมายถึงว่าจะต้องมีคนหรือสัตว์ประเภทนั้นเสียชีวิตในเวลาอีกไม่นานนัก เมื่อตอนที่สามแม่เผื่อนำเสียชีวิตหลังพิธีฝังศพแล้วเอาอาหารไปเซ่นไหว้ศพ ปีนั้นมีรอยเท้าคนย่ำไว้บนหลุมศพ หลังจากนั้นอีกไม่กี่วันหลานของแม่เผื่อนำก็เสียชีวิตลงจริงตามความเชื่อ”²⁷

ในกรณีที่เป็นการตายด้วยเหตุไม่ปกติ พ่อเผื่อนำจะปู้ และพ่อเผื่อนำจะพะ บ้านปางบอนได้ยกตัวอย่างให้ฟังว่า “ถ้าคลอดลูกตาย จะต้องพาศพอ้อมไปด้านนอกหมู่บ้าน (ห้ามแห่ผ่านหมู่บ้านดังเช่นปกติ) เดินข้ามลำห้วยไปแล้วจึงนำขึ้นไปฝังบนภูเขาสูง (ลำห้วยในความหมายนี้คือลำห้วยที่มีปลาอาศัยอยู่ ซึ่งต้องเป็นลำธารที่มีขนาดใหญ่มากกว่าลำน้ำ หรือลำน้ำสาขาสายเล็ก ๆ ที่ไหลลงมาจากตาน้ำ) แล้วเวลาจะฝังก็ต้องผ่าท้องศพเอาลูกออกมาฝังไว้ด้วยกันกับแม่ ก่อนฝังจะต้องเอาหนามแหลมแทงเท้าศพไว้ด้วย เพราะอย่างนั้นคนตายจะเดินกลับมาบ้าน พิธีกรรมส่วนอื่น ๆ เหมือนการทำศพให้ชาวมูเซอแดงคนอื่น ๆ”²⁸

หรือ “คนที่ตายนอกหมู่บ้านก็ฝังตรงที่ตาย ถ้าตายในป่าก็ฝังในป่า ตอนนั้นคนไปตายที่โรงพยาบาลในเมืองมาก พี่น้องก็ไม่เอาศพกลับมาหมู่บ้าน ปลอ่ยให้โรงพยาบาลจัดการทำศพให้ ปัจจุบันเลยไม่ต้องกลัวว่าป่าช้าของหมู่บ้านจะกว้างไม่พอ คนแถวนี้ถ้าไม่ป่วยหนักจริง ๆ ก็ไม่อยากจะไปโรงพยาบาลกันหรอกเพราะว่ามันอยู่ไกล แต่บางทีถ้าเจ็บหนักกันมาก ๆ ญาติพี่น้องไม่อยากจะพาไปก็กลัวว่า ถ้าไปตายที่โรงพยาบาลจะไม่ได้เห็นหน้ากันอีก ไม่ได้ทำศพกันอีก”²⁹ ด้วยปัญหานี้ญาติไม่นำศพกลับบ้านผู้วิจัยได้ทราบข้อมูลว่า “ทางโรงพยาบาลก็เลยเอาศพไปฝังไว้ที่ป่าช้าเก่าบริเวณริมถนนสายที่ตัดจากถนนหลวงเข้าไปบ้านถ้ำลอด การฝังบางทีก็ไม่เรียบร้อยวันดีคืน

²⁷ สัมภาษณ์นางนัย อายุ 80 ปี (อ้างแล้ว)

²⁸ สัมภาษณ์นายจะปู้ วุฒิวาส อายุ 80 กว่าปี และนายจะพะ ลาพบหาเฮง อายุ 56 ปี (อ้างแล้ว)

²⁹ สัมภาษณ์นายจะปู้ วุฒิวาส อายุ 80 กว่าปี (อ้างแล้ว)

ดีเวลาชาวบ้านไปดูว่าที่เลี้ยงไว้ใกล้ ๆ กัน หรือเก็บเห็ด หรือไปส่องจับกบหลังฝนตกในบริเวณนั้นก็พบกับซากศพที่ถูกน้ำฝนชะไหลขึ้นมาบนดิน”³⁰

ของที่ถูกศึกษาให้กับผู้ตายโดยมากจะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ของคนตายเอง ถ้าหากเป็นปูจอก็จะมีเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำพิธีของผู้จูงวางไว้ให้บนหลุมศพ บางคนลูกหลานก็เอาเครื่องมือเหล็กที่เป็นทั้งเครื่องมือทำการเกษตร เครื่องมือล่าสัตว์พวกหอก ธนู มีด และดาบ เป็นต้น วางอุทิศไว้ให้บนหลุมศพด้วยดังนั้นถ้าหากชาวบ้านเดินป่าไปพบภาชนะหรือเครื่องมือโลหะอยู่ตามยอดคอย โดยเฉพาะถ้ายังมีร่องรอยของหลุมรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหลาย ๆ หลุมในบริเวณเดียวกันแล้วละก็มักจะสันนิษฐานไว้ก่อนเลยว่าเป็นป่าช้าเท่านั้นเอง

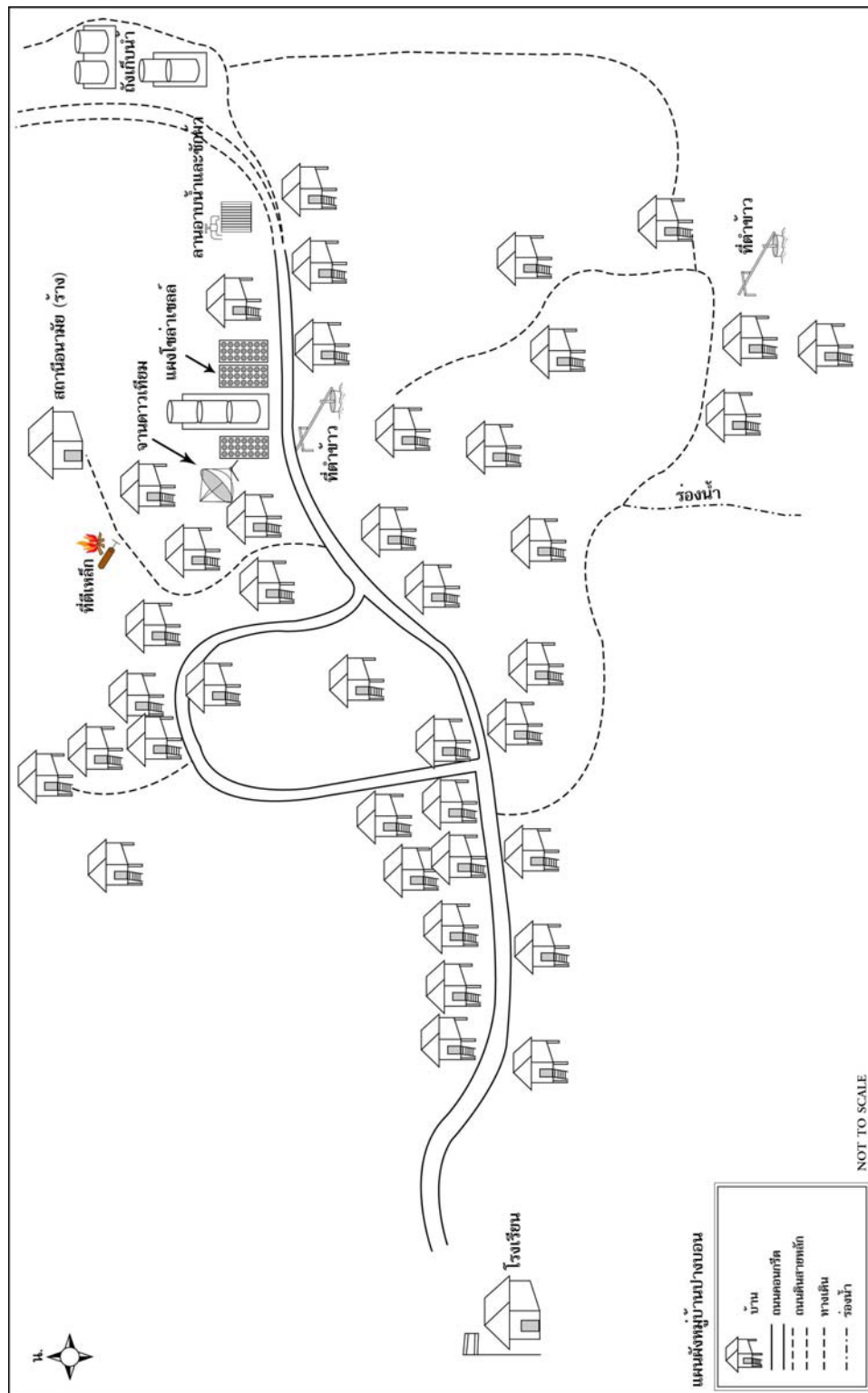
3.9.5 เรื่องเล่าชีวิตหลังความตาย

ชาวมูเซอแดงมีความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย ที่ที่คนตายจะเดินทางไปอาศัยอยู่หลังจากที่ตายไปแล้ว เรียกว่า ชีมีเอ หรือ ชือมีเอ (หมายถึงสวรรค์) แม่เผ่ามูเซอ อายุ 80 ปี เล่าให้ฟังว่า “เมื่อก่อนชีมีเอกับ โลกมนุษย์ เหมือนกับกระจกที่ส่องแล้วมองเห็นกัน เพียงแต่ว่าพูดคุยกันไม่ได้ทำให้ญาติพี่น้องทั้งที่อยู่ในโลกมนุษย์ กับคนที่ตายไปแล้วต่างร้องไห้หากัน ในที่สุด “ฮือฮา” หรือเทวดา เห็นว่าทำให้เป็นทุกข์มาก จึงได้บันดาลให้มองเห็นกันอีกเลย การเดินทางไปชีมีเอจะถึงในวันที่ 12 หลังวันฝังศพ ถ้าไปถึงก่อนหน้านั้นจะเข้าไปอยู่ที่บ้านในชีมีเอไม่ได้เพราะญาติพี่น้องที่นั่นจะห้ามไม่ให้เข้าบ้าน โดยให้เหตุผลว่าหมิ่นชู้ดิน”³¹ ส่วนคนที่เป็นเจ้าของบ้านเมื่อยังไม่ตายก็จะได้รับบ้านที่ญาติพี่น้องทางโลกมนุษย์สร้างอุทิศให้ในวันที่ 12 เช่นเดียวกัน

ท้ายที่สุดนี้ ชาวบ้านปางบอนส่วนใหญ่ให้การต้อนรับ และความร่วมมือในการเก็บข้อมูลเป็นอย่างดี แต่การเก็บข้อมูลที่หมู่บ้านปางบอนก็ยังเกิดอุปสรรคอย่างมากคือ เป็นช่วงเวลาที่ตรงกับฤดูฝน ดังนั้นการติดต่อคมนาคม ตลอดจนอาหารการกินจึงค่อนข้างลำบาก ประกอบกับผู้ช่วยซึ่งเป็นเยาวชนต้องเดินทางกลับไปศึกษาต่อเมื่อออกมาจากหมู่บ้านแล้ว การเดินทางกลับเข้าไปให้จึงมีปัญหา อย่างไรก็ตามข้อมูลที่ได้อีกยังไม่หลุดไปจากกรอบหลักที่ต้องการศึกษาระบบการตั้งถิ่นฐาน เพราะเรื่องราวทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับระบบการตั้งถิ่นฐาน (แผนผังที่ 3.3 แผนผังหมู่บ้านปางบอน ดูท้ายเล่ม) โดยได้ขอค้นพบใหม่สำหรับงานวิจัยตรงตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้

³⁰ สัมภาษณ์นางสาวประภาศรี มิตรมาคิ อายุ 28 ปี (อ้างแล้ว)

³¹ สัมภาษณ์นางนาฮือ อายุ 80 ปี (อ้างแล้ว)

แผนผังที่ 3.1 ผังการกระจายตัวของหมู่บ้านปางบอน

ภาคผนวก ก.4

ข้อมูลชาติพันธุ์วรรณนาบ้านไร่

หมู่บ้านไร่ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 3 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วยหย่อมบ้าน 3 หย่อมคือ หมู่บ้านไร่เป็นบ้านหลักที่อยู่ในหุบเขาบ้านไร่ บ้านท่าไคร้ตั้งอยู่ติดถนนหลวงสาย 1095 และบ้านสามหลัง อยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับที่ทำการศูนย์ทดลองพันธุ์ข้าวไร่และธัญพืชเมืองหนาวปางมะผ้า หรือที่ชาวบ้านเรียกกันสั้น ๆ ว่า *โครงการหลวง* ประชากรของหมู่บ้านเป็นกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่อพยพมาจากประเทศเพื่อนบ้านคือ ประเทศพม่า และจากพื้นที่ใกล้เคียง ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มคือ ไทยใหญ่ ลีซอ กะเหรี่ยง ม้ง จีนฮ่อ คนเมือง และคนไทยจากภาคอื่น นับว่าเป็นหมู่บ้านที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์มากกว่าแห่งอื่น ๆ ในอำเภอปางมะผ้า

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มบ้านอีกหนึ่งแห่งที่ขึ้นตรงอยู่กับหน่วยการปกครองของบ้านไร่ เพียงแต่ประชากรยังไม่ได้รับสิทธิเป็นคนไทยเต็มตัว คือหมู่บ้านน้ำบ่อสะเป่ ประชากรในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นชาวลีซอที่อพยพมาจากประเทศพม่า ตัวหมู่บ้านตั้งอยู่บนภูเขาที่อยู่ห่างจากบ้านไร่ไปทางตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 6 กิโลเมตร

เหตุผลในการเลือกหมู่บ้านไร่ในการศึกษาก็เพราะบริเวณหุบเขาบ้านไร่เป็นพื้นที่ซึ่งมีความเหมาะสมสำหรับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในทุก ๆ ด้าน ทั้งในเส้นทางคมนาคมที่อยู่ใกล้หมู่บ้านสามารถติดต่อกับชุมชนอื่นได้สะดวก และที่ราบขนาดใหญ่พร้อมกับลำน้ำไหลผ่านหุบเขาอันเหมาะกับการทำเกษตรกรรม อีกทั้งความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในหมู่บ้านทำให้ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสันนิษฐานไว้เบื้องต้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกันในหมู่บ้านคงจะมีความพิเศษกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ ในอำเภอปางมะผ้า

หมู่บ้านไร่เคยมีการศึกษามาก่อนหน้านี้แล้วหลายครั้ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโครงการวิจัยที่เก็บข้อมูลเฉพาะในส่วนที่โครงการให้ความสำคัญ ในปี พ.ศ.2541 โครงการสำรวจและจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอนเข้าเก็บข้อมูลในหมู่บ้านไร่เกี่ยวกับ ประวัติการตั้งหมู่บ้าน การใช้ทรัพยากร และการจัดการเกี่ยวกับถ้ำของชาวบ้านโดยการใช้แบบสอบถาม ต่อมาในปี พ.ศ.2546 โครงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน บริเวณลุ่มน้ำตาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน จึงเข้าทำการเก็บข้อมูลทางด้านประวัติหมู่บ้าน ประเพณี วัฒนธรรม และการเกษตรของชาวบ้าน โดยการสัมภาษณ์และจัดเวทีให้ชาวบ้านช่วยกันแสดงความคิดเห็นเพื่อตอบคำถามของผู้วิจัย นอกจากนี้การศึกษาหมู่บ้านไร่ก็เป็นการเก็บข้อมูลของหน่วยราชการต่าง ๆ เช่น โรงพยาบาลเพื่อศึกษาเกี่ยวกับโรคภัย ความเจ็บป่วยของชาวบ้าน

ในงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลทางชาติพันธุ์โดยวิธีการสังเกตการณ์ร่วม (Participant Observations) อยู่ในหมู่บ้านไร่ในระหว่างวันที่ 11 - 31 กรกฎาคม 2547 และ วันที่ 28 สิงหาคม - 9 กันยายน 2547 ซึ่งผู้วิจัยได้เตรียมทั้งแบบสอบถามเพื่อช่วยในการสัมภาษณ์ เทปอัดเสียง และกล้องถ่ายภาพ สำหรับบันทึกข้อมูลในการเก็บข้อมูลผู้วิจัยเข้าพักอาศัยอยู่ในบ้านของชาวบ้านรวมทั้งจ้างภรรยาเจ้าของบ้านให้เป็นล่ามช่วยแปลภาษาไทยใหญ่รวมทั้งแนะนำให้รู้จักกับผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อเป็นสร้างความคุ้นเคยและไว้วางใจกับผู้ให้สัมภาษณ์ได้มากกว่าการที่ผู้วิจัยจะเดินเข้าไปขอสัมภาษณ์ด้วยตัวเองเพียงคนเดียว

ผู้วิจัยได้เลือกผู้ให้สัมภาษณ์จากทั้ง 3 หย่อมบ้านคือ บ้านไร่ บ้านท่าไคร้ และบ้านสามหลัง เพราะเมื่อพิจารณาประวัติการก่อตั้งหมู่บ้านแล้วพบว่าประชากรรุ่นแรกจากทั้ง 3 กลุ่มบ้านต่างเข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน อีกทั้งยังได้เคลื่อนย้ายและติดต่อกันมาโดยตลอด จำนวนผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมด 25 คน (จากการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการตามแบบสอบถามที่เตรียมไว้ และยังมีผู้ให้สัมภาษณ์อีกจำนวนหนึ่งซึ่งให้ข้อมูลโดยการพูดคุยไม่ได้มีการจดบันทึก) มีอายุระหว่าง 36-92 ปี เป็นชาย 13 คน และหญิง 12 คน

การเดินทางสู่หมู่บ้าน

หมู่บ้านตั้งอยู่ติดกับถนนทางหลวงหมายเลข 1095 เชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน จากตัวอำเภอปางมะผ้าไปสู่อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน ประมาณ 9 กิโลเมตร จนถึงที่ราบในหุบเขาขนาดใหญ่ซึ่งเป็นที่ทำการของศูนย์ทดลองพันธุ์ข้าวไร่และธัญพืชเมืองหนาวปางมะผ้า เลี้ยวขวาเข้าสู่ถนนลาดยางสู่หมู่บ้าน มีป้ายปากทางเขียนว่าบ้านห้วยไร่ ที่ริมถนนนี้จะเห็นกลุ่มบ้านอยู่บนเนินเขาก่อนขึ้นสู่เส้นทางที่ได้ตามสันเขาอีกครั้ง เป็นหมู่บ้านท่าไคร้ จากปากทางเข้าสู่หมู่บ้านเป็นระยะทาง 2 กิโลเมตร

4.1 สภาพแวดล้อมของหุบเขาบ้านไร่

หมู่บ้านไร่มีการตั้งถิ่นฐานต่อเนื่องกันมาหลายสมัยและมีหลักฐานว่าได้ทำการปรับเปลี่ยนพื้นที่ในหุบเขาบ้านไร่จนเปลี่ยนแปลงไปจากสภาพเดิมหลายอย่าง ผู้วิจัยได้ยกหัวข้อการศึกษาในด้านสภาพแวดล้อมขึ้นเป็นหัวข้อแรกเพื่อให้มีความเข้าใจในสภาพแวดล้อมของหุบเขาบ้านไร่อันมีผลต่อเนื่องไปยังวิถีการดำรงชีวิตของกลุ่มคนที่อาศัย และใช้ทรัพยากรเหล่านี้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

4.1.1 ภูมิประเทศ

หมู่บ้านไร่ตั้งอยู่ในหุบเขาขนาดใหญ่ที่มีลักษณะเป็นภูมิประเทศแบบการสต์ (Karst) ลักษณะของหุบเขา คือหลุมยุบขนาดใหญ่ ที่เรียกว่าโพลเย (Polje) เกิดที่เป็นที่ราบขนาดใหญ่เป็นอันดับ 2 รองจากที่ราบของหุบเขาแม่ละนา ภูมิประเทศเช่นนี้เกิดจากเทือกเขาหินปูนที่มีโพรงน้ำใต้ดินซึ่งถูกน้ำกัดเซาะเป็นเวลานาน จนกระทั่งเพดานถ้ำถล่มลงมาเหลือเพียงผนังถ้ำทั้งสองด้านที่มีรูปร่างคล้ายหน้าผาตัด ดังนั้นข้อสังเกตของภูมิประเทศแบบการสต์ที่ชัดเจนคือ หุบเขาที่มีหน้าผาตัดทั้งสองข้าง (รูปที่ 4.1)

หุบเขาบ้านไร่มีที่ราบกว้างใหญ่อยู่บริเวณด้านหน้าก่อนที่ที่ราบจะค่อย ๆ บิบบเล็กลงตามขนาดของหุบเขากระทั่งถึงปลายน้ำก่อนที่จะไหลเข้าสู่โพรงถ้ำระบบน้ำใต้ดิน ในช่วงปลายของหุบเขายังคงมีพื้นที่การเกษตรบ้างเล็กน้อยตามลานตะพักลำน้ำระดับสูงแต่ละแห่งมีขนาดไม่ใหญ่นัก

สภาพของพื้นที่ที่เป็นที่ราบริมตะพักลำน้ำ แบ่งออกเป็นตะพักลำน้ำระดับสูง และลานตะพักลำน้ำระดับต่ำ เกิดจากการกระทำของลำน้ำล่างที่ไหลผ่านกลางหุบเขา นำเอาตะกอนมาทับถมสูงขึ้นทุก ๆ ปี ลานตะพักลำน้ำระดับต่ำนี้ นักวิชาการของศูนย์ทดลองฯ ให้ข้อมูลว่าบางช่วงคงจะเคยเป็นร่องน้ำเก่ามาก่อน เพราะเมื่อขุดลอกหน้าดินลงไปเพียงประมาณ 30 เซนติเมตร ก็พบกับชั้นหินกรวดอันแสดงถึงลักษณะทางน้ำเก่า “เอาแค่ง่าย ๆ ถ้าบ่อน้ำสังเกตคูคันนาของศูนย์ทดลองตอนนี้มันดูดีมาก แต่ความจริงแล้วเมื่อตอนก่อสร้างใหม่ ๆ ประมาณ 20 ปี

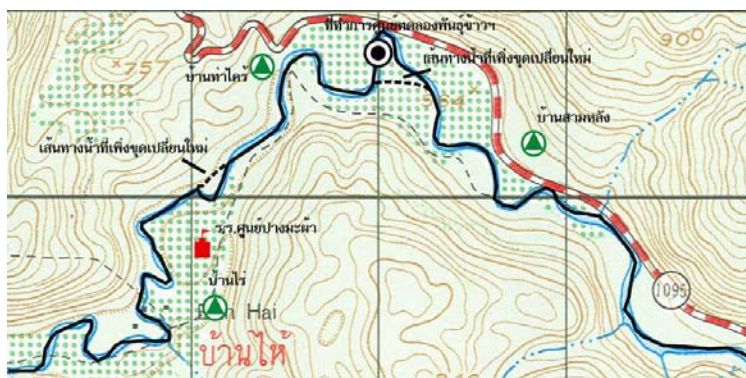

รูปที่ 4.1 ลักษณะขอบของหุบเขากันไร

ก่อนคันนาตรงนี้สูงกว่าพื้นที่นาเป็นเมตร จนวันนี้ น้ำลางพาตะกอนมาถมสูงขึ้นๆ รวมๆ แล้วก็ประมาณ 1 เมตรได้แล้ว¹ ซึ่งบอกให้รู้ว่าปริมาณการทับถมของตะกอนดินในหุบเขากันไรมีสูงมาก แต่สาเหตุที่หน้าดินที่พบในศูนย์ทดลองในบางช่วงค่อนข้างตื้นก็เป็นเพราะอิทธิพลของร่องน้ำของลำน้ำลาง หรือน้ำรางหลวง ชาวบ้านให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับลักษณะของน้ำรางหลวงในอดีตว่า

“เมื่อก่อนน้ำลางกว้างกว่านี้มาก พอ ๆ กับน้ำของกึ่งประมาณ 30-40 เมตร ได้ตอนที่พ่อเฒ่าย้ายมาอยู่โชคคือว่าเป็นฤดูร้อนน้ำไม่สูงมากประมาณแค่เอว เลยพอเดินข้ามได้ แต่พอฤดูฝนจะว่ายข้ามก็ไม่ได้ น้ำไหลเชี่ยวมาก จนคนที่ย้ายมาด้วยกันเขาไม่กล้าอยู่ย้ายกลับไปอยู่ที่บ้านน้ำกุดตามเดิม”²

เส้นทางของลำน้ำรางหลวงถูกเปลี่ยนเส้นทางเมื่อประมาณ พ.ศ.2522 โดยทหารที่เข้ามาสร้างและพัฒนาโครงการหลวงฯ (ที่ต่อมาก็คือศูนย์ทดลองฯ) คนงานรุ่นแรกของศูนย์ทดลองฯ ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับเส้นทางน้ำตั้งแต่เริ่มตั้งถิ่นฐานว่า (แผนที่ 4.1)

แผนที่ 4.1 เส้นทางน้ำลางแต่เดิมและที่เพิ่งขุดเปลี่ยนใหม่

เปลี่ยนทางอีกแล้วนะ อย่างตรงที่เลยสะพานคอนกรีตทางเข้าหมู่บ้านไปนั้น น้ำก็แยกออกเป็นสองสาย

“แต่เดิมน้ำลางจะคดเคี้ยวมากตั้งแต่หัวสถานี (ศูนย์ทดลองฯ) ตรงที่ติดกับเขาลำน้ำจะโค้งออกมาจนถึงถนนเส้นที่รถวิ่งอยู่ปัจจุบัน แล้วจึงตีกลับเข้าไปทางบ้านท่าไคร้ อีกมาตอนหลังทหารมาขุดทางลัดให้น้ำมันวิ่งไปตรงๆ ก็คือเส้นที่น้ำลางไหลอยู่ตอนนี้”³ “แต่ว่าตอนนี้ น้ำลางบางช่วงก็เริ่ม

¹ สัมภาษณ์นายศิระพงศ์ นฤบาล อายุ 43 ปี นักวิชาการประจำศูนย์บริการวิชาการด้านพืชและปัจจัยการผลิตแม่ฮ่องสอน

² สัมภาษณ์นายป้าง อยู่สมบัติ อายุ 92 ปี บ้านเลขที่ 17 ม.3 บ้านไร่

³ สัมภาษณ์นางบัวเขียว วรรณฤกษ์ อายุ 54 ปี บ้านเลขที่ 42 ม.3 บ้านไร่

แล้วไปรวมกันอีกทีตรงโค้งเขาก่อนลงฝายอีกที เขาก็โค้งของเขาเอง เมื่อก่อนก็เป็นอย่างนี้เปลี่ยนเส้นทางอยู่บ่อย ๆ”⁴

เนื่องจากบริเวณหุบเขานี้เป็นช่วงปลายของลำน้ำที่จะไหลระบายลงสู่ระบบธารน้ำใต้ดินที่ปลายสุดของหุบเขาบ้านไร่ นอกจากโพรงถ้ำใต้ดินที่ปลายหุบเขาแล้ว ก็ยังมีโพรงระบายน้ำอยู่เป็นระยะตั้งแต่ช่วง 3 กิโลเมตรก่อนสิ้นสุดทางน้ำ ซึ่งเป็นเพียงจุดเล็ก ๆ ดังนั้นในช่วงฤดูฝนบางปีที่ปากโพรงถ้ำใต้ดินถูกใบไม้และกิ่งไม้ปิดทับไว้มาก น้ำไหลไม่สะดวก และปีที่มีน้ำป่ามาก น้ำระบายออกไม่ทันจึงเกิดอุทกภัยที่ไม่ร้ายแรงนักอยู่เสมอ เพียงแค่ระดับน้ำค่อย ๆ เอ่อล้นตลิ่งและไหลเข้าท่วมที่นาของชาวบ้านและศูนย์ทดลองพันธุ์ข้าวฯ อยู่ในช่วงเวลาหนึ่งแล้วน้ำจึงค่อย ๆ ลดระดับลงตามปกติ และน้ำท่วมพัดพาเอาหน้าดินและสารอาหารมาเพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลาก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้หุบเขาบ้านไร่เป็นที่ราบที่มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุดของปางมะผ้า มากกว่าหุบเขาที่บ้านแม่ละนาอันเป็นที่ราบที่ใหญ่ที่สุดในอำเภอปางมะผ้า⁵

ตัวอย่างน้ำท่วมในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2547 ที่เป็นเหตุร้ายแรงที่สุดเท่าที่หมู่บ้านเคยก่อตั้งมา ระดับน้ำสูงมากจนท่วมถึงลานตะพักลำน้ำระดับสูงที่สูงกว่าตลิ่งถึงประมาณ 2-3 เมตร และพัดเอาแก้มฝายน้ำล้นคอนกรีตที่กั้นขวางลำน้ำรางหลวงพังทลายไปทั้งสองข้าง ถึงแม้ว่าน้ำจะท่วมอยู่เพียงประมาณครึ่งวัน แต่ก็ได้ทำให้เกิดหน้าดินใหม่มากถึง 5-10 เซนติเมตร⁶ (รูปที่ 4.2, รูปที่ 4.3)

รูปที่ 4.2 ฝายคอนกรีต

สำหรับการจัดการเพื่อพื้นที่การเกษตรในหุบเขาบ้านไร่ก็ได้มีการขุดและลำเหมืองคอนกรีตเพื่อทดน้ำเข้าที่นาเป็นระยะทางยาวตั้งแต่ฝายน้ำล้นคอนกรีตไปจนกระทั่งถึงพื้นที่การเกษตรที่อยู่ท้ายหมู่บ้าน หลังจากนั้นจึงใช้ลำเหมืองดินเพียงอย่างเดียว เพราะเป็นเพียงพื้นที่การเกษตรที่ไม่กว้างเท่าด้านนอก นอกจากนี้ยังมีรางน้ำเก่าแก่ของหมู่บ้านที่สร้างขึ้นทดแทนลำเหมืองเป็นระยะทางยาว อยู่บริเวณท้ายหมู่บ้านต่อจากเหมืองคอนกรีตที่มีระดับต่ำกว่าพื้นที่การเกษตร ลำเหมืองนี้ทำจากไม้แผ่นที่ประกอบกันมีรูปร่างเป็นกล่องรางน้ำทรงเหลี่ยมวางอยู่บนฐานยกสูงประมาณ 1-2 เมตร ยาวต่อเนื่องจากลำเหมืองคอนกรีตไปจนถึงพื้นที่เกษตรกรรม (รูปที่ 4.4)

⁴ สัมภาษณ์นางลัดดา ทองอ่อน อายุ 35 ปี บ้านเลขที่ 82 ม.3 บ้านไร่

⁵ สัมภาษณ์นายศิระพงศ์ นฤบาล อายุ 43 ปี (อ้างแล้ว)

⁶ สัมภาษณ์นายศิระพงศ์ นฤบาล อายุ 43 ปี (อ้างแล้ว)

4.1.2 แหล่งน้ำ

หุบเขาย่านไร่มี่ลำน้ำลางไหลผ่านกลางหุบเขา ลำน้ำลางมีความยาวตั้งแต่ต้นน้ำที่บริเวณใกล้ชายแดนไทย-พม่า จนกระทั่งไหลเข้าสู่ลำบริเวณกึ่งน้ำลางบริเวณหุบเขาย่านไร่มี่ ซึ่งมีลักษณะคาร์สต์ (Karst) ซึ่งเป็นลักษณะภูมิประเทศที่เกิดในเขตเทือกเขาหินปูน รวมระยะทางทั้งสิ้นประมาณ 30 กิโลเมตร (ชัยพร ศิริพร ไพบูลย์ 29-30: 2542) ดังนั้นบริเวณหุบเขาย่านไร่มี่จึงจัดว่าเป็นช่วงปลายน้ำเป็นเขตทับถมของตะกอนดินที่น้ำลางพัดพามาจากเขตชะล้างที่อยู่บริเวณต้นน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งอันทำให้หุบเขามีความอุดมสมบูรณ์ที่สุดในอำเภอปางมะผ้า

รูปที่ 4.3 ลำน้ำลางเอ่อล้นตลิ่งในฤดูฝน

นอกจากน้ำลางแล้วในหมู่บ้านไร่มี่ยังมีลำห้วยสายย่อย ๆ ที่มีน้ำไหลไม่ตลอดทั้งปี จะมีเฉพาะในฤดูฝนอีก 2 สาย

รูปที่ 4.4 รางไม้ที่ใช้แทนลำเหมืองส่งน้ำ

ที่ไหลผ่านหมู่บ้านจากภูเขา ด้านข้างหมู่บ้าน คือห้วยเจ้าเมือง ซึ่งไหลจากสันเขาเลงมาบรรจบบริเวณใกล้กับหอเจ้าเมืองของหมู่บ้านไร่มี่ และน้ำห้วยแห่งนี้ อยู่บริเวณท้ายหมู่บ้านแนวร่องน้ำของห้วยแห่งนี้จะมองเห็นได้ชัดเจนเมื่อมองเข้ามาจากภายนอกหมู่บ้าน และเป็นแนวของถนนดินที่ตัดขึ้นสู่หมู่บ้านน้ำบ่อสะเป่ที่อยู่ห่างออกไปบนภูเขาประมาณ 5 กิโลเมตร อย่างไรก็ตามชาวบ้านไม่ได้ใช้ประโยชน์จากลำห้วยทั้ง 2 สายนี้อีกแต่ที่นัก เนื่องจาก

พื้นที่การเกษตรของหมู่บ้านส่วนใหญ่ใช้ลำเหมืองที่ทดน้ำเข้ามาจากลำน้ำลาง ส่วนน้ำที่ใช้อุปโภคและบริโภคกันภายในหมู่บ้านก็ได้จากบ่อน้ำที่ชาวบ้านช่วยกันขุดขึ้นบริเวณติดกับพื้นที่ทำกิน (พื้นที่นา) ใกล้หมู่บ้านนั่นเอง

แหล่งน้ำใช้ภายในหมู่บ้านแต่เดิมชาวบ้านจะเดินไปตักจากลำน้ำลางที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านออกไปประมาณ 300-400 เมตร เมื่อมีคนมาอยู่เพิ่มมากขึ้นจึงได้ช่วยกันขุดบ่อน้ำขึ้นในบริเวณด้านข้างหมู่บ้านติดกับ

พื้นที่เกษตรกรรม บ่อน้ำหลักที่ขุดขึ้นอยู่ใกล้กับกลุ่มบ้านหลักที่เป็นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ และม้ง ยังคงใช้ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันและมีการขุดบ่อน้ำขึ้นเพิ่มเติมในบริเวณเดียวกัน ซึ่งน้ำที่ได้จากบ่อน้ำกลุ่มนี้ค่อนข้างใสตลอดทั้งปี ปัจจุบันชาวบ้านไม่ต้องเดินมาตักน้ำที่บ่อน้ำแล้วเนื่องจากแต่ละบ้านต่างก็ซื้อเครื่องสูบน้ำมาติดตั้งไว้ และต่อท่อกลับไปใช้ยังบ้านของตน และยังมีบ่อน้ำที่เพิ่งขุดขึ้นใหม่เพิ่มเติมอีกในบริเวณอื่นที่ไม่ใช่กลุ่มบ่อน้ำหลักมีน้ำใช้พอเพียงตลอดทั้งปีเช่นเดียวกัน แต่มีปัญหาเรื่องคุณภาพของน้ำที่ในฤดูฝนน้ำจะขุ่นจนแทบจะไม่สามารถใช้ได้ ต้องไปตักน้ำเพื่อบริโภคจากน้ำที่บ่อเดิมหรือรองน้ำฝนไว้ใช้เองในบ้าน (รูปที่ 4.5)

รูปที่ 4.5 บ่อน้ำพร้อมท่อสูบน้ำในหมู่บ้าน

4.1.3 ป่าไม้

สภาพป่าในช่วงที่เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานจากคำบอกเล่าของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ศูนย์ทดลองพันธุ์ข้าวไร่ฯ บอกว่ามีสภาพเป็น ป่าอ้อ ป่าแขม อยู่ตลอดแนวทางน้ำ คือบริเวณที่ลานตะพักลำน้ำ สภาพของพื้นที่ลานตะพักลำน้ำช่วงที่ไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่เกษตรกรรมในปัจจุบันก็มีสภาพคล้ายคลึงกับในอดีต บริเวณที่อยู่ในเขต

หุบเขาบ้านไร่มีสภาพป่าเป็นสังคมพืชป่าเบญจพรรณ ซึ่งมีพืชเด่นเป็นไม้สัก ไม้แดง ไม้หว่า และไทร เป็นต้น ส่วนบริเวณยอดเขาหรือสันเขาเป็นเขตรอยต่อของสังคมพืช 2 ประเภทคือ ป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง ไม้ที่ขึ้นส่วนใหญ่เป็นไม้ในป่าเต็งรัง เนื่องจากหน้าดินที่ขึ้นเหมาะกับพืชพวกไม้เต็ง ไม้รัง และไม้พลวงมากกว่า นอกจากนี้ทั้งในหุบเขาและตามแนวสันเขาจะพบป่าไผ่อยู่เป็นช่วง ๆ อันเป็นผลเนื่องมาจากป่าเสื่อมโทรมที่เคยถูกบุกรุกมาแล้ว เมื่อป่าเริ่มฟื้นตัวไม้พวกแรกที่ขึ้นคือไผ่ที่จัดว่าเป็นเหมือนวัชพืชของป่านั้นเอง (รูปที่ 4.6, 4.7)

4.1.4 สัตว์ป่า

สัตว์ป่าที่เคยมีตามคำบอกเล่า ของคนรุ่นแรก ๆ คือ “พวกแก้ง กวาง เลียงผา ชะนี ลิง หมีควาย หมีขอ วัวแดง และวัวดำ (ปัจจุบันยังมีสถานที่ที่ชาวบ้านเรียกว่าทุ่งวัวดำ ปัจจุบันอยู่บริเวณสวนลื่นจีของพ่อหลวงซัวห้วย) มันเคยมีอยู่เยอะ เวลาออกล่าก็ได้กลับมาเป็นประจำ แต่ว่าตั้งแต่บ้านมุเซอ บ้านลีซอเข้ามาอยู่เพิ่มตามป่าตามดอย สัตว์ก็น้อยลงไม่ค่อยมีให้เห็นกันเท่าไรแล้ว”⁷

⁷ สัมภาษณ์นางสียง พรหมคุณ อายุ 54 ปี บ้านเลขที่ 13 ม.3 บ้านไร่

“สมัยที่ลุงเข้ามาอยู่มีสัตว์ป่าอยู่เยอะ พวกกวาง เก้ง เขียง (เลียงผา) เสือ หมูป่า ช้างมีอยู่ไม่เกิน 4 ตัวอยู่ตามหลังเขา เม่น หอน (สัตว์ที่มีขนคล้ายเม่น) และวัวดำที่อยู่กัน 1ฝูง ประมาณ 20 กว่าตัว ลุงก็ไปล่ามากินบ้างหลัง ๆ พอคนมาอยู่เยอะขึ้นก็ไม่มีให้เห็นแล้ว”⁸

ปัจจุบันสัตว์ป่ายังพอมียหลงเหลืออยู่บ้าง เคยมีรายงานจากชาวบ้านว่ายังพอมียเลียงผาอาศัยอยู่ตามเทือกเขาหินปูนตั้งแต่บริเวณภูเข่าฝั่งตรงข้ามถ้ำผีแมนแม่กลางจันทร์ จนกระทั่งเข้ามาถึงปลายของหุบเขาบ้านไร่ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวเป็นแนวของเทือกเขาหินปูนที่มีความสูงชัน เหมาะแก่การอยู่อาศัยของเลียงผา หากที่คนทั่วไปจะเข้าไปรบกวนนอกจากชาวบ้านในพื้นที่บางส่วน นอกจากนี้ยังมีเสือขนาดใหญ่

รูปที่ 4.6 ป่าไม้บริเวณสันเขาและสภาพหุบเขาบ้านไร่

ที่มา: โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงฯ ระยะที่ 1

เล็กจำพวกเสือไฟ ที่หากินอยู่บริเวณป่าที่อยู่ลึกเข้าไปในหุบเขา บางวันยังพอได้ยินเสียงร้องอยู่ตามริมห้วยใกล้หมู่บ้าน แต่ว่าลุงเวียน คีบมา ชาวบ้านไร่เล่าว่า “เมื่อประมาณ 2 ปีก่อน ลุงยังเคยเห็นรอยตีนเสือโคร่งรอยเท้าข้างหนึ่งใหญ่ขนาดเท่าถ้วยแกง เดินผ่านหมู่บ้าน คิดว่าคงเดินมาจากป่าทางด้านทิศสามสิบ ผ่านหุบเขาข้างในแล้วละหมู่บ้านฝั่งตลิ่งน้ำลงขึ้นไปทางกึ่งของ เห็นรอยแค่ตัวเดียวแล้วหลังจากนั้นก็ไม่ได้เห็นหรือได้ข่าวอีกเลย”⁹ และถึงที่ยังพอมียให้เห็นบ้างมาประมาณ 2-3 ปีหลังเริ่มเพิ่มมากขึ้นเพราะรัฐบาลยึดป่านชาวบ้านไปบ้างจึงไม่ค่อยได้ออกล่า ส่วนขณะนี้ชาวบ้านไม่ได้พบหรือได้ยินเสียงมาประมาณ 3 ปีแล้ว คาดว่าอาจหนีเข้าไปอยู่ในป่าลึกแล้ว¹⁰

4.1.5 ฤดูกาล

ฤดูกาลของพื้นที่บริเวณนี้ประกอบด้วย 3 ฤดูกาล คือ ฤดูร้อนตั้งแต่เดือนมีนาคม-กลางเดือนมิถุนายน อากาศค่อนข้างร้อนในเวลากลางวัน แต่ยังคงมีความชื้นบ้างเนื่องจากตั้งอยู่ในหุบเขาที่รอบ ๆ ยังเป็นป่าโปร่งอยู่และอิทธิพลของลำน้ำลำที่ไหลผ่านหุบเขา ในเวลากลางคืนค่อนข้างเย็นสบาย และอากาศยิ่งร้อนมากขึ้นเมื่อชาวบ้านเริ่มถางและเผาไร่เพื่อเตรียมพื้นที่ไว้สำหรับฤดูกาลเพาะปลูกที่กำลังจะมาถึง ต้นของฤดูร้อนประมาณเดือนมีนาคม-เมษายน ยังสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตพวกกะหล่ำปลี หอม และกระเทียมที่ปลูกไว้ในฤดูหนาว หลังจากนั้นชาวบ้านจะมีเวลาพักผ่อนอยู่ประมาณ 2 เดือนก่อนที่จะเริ่มปรับเตรียมพื้นที่การเกษตรสำหรับฤดูฝนที่

⁸ สัมภาษณ์นายจี้ คำสุข อายุ 54 ปี บ้านเลขที่ 131 ม.3 บ้านไร่

⁹ สัมภาษณ์นายเวียน คีบมา อายุ 57 ปี บ้านเลขที่ 47 ม.3 บ้านไร่ ต.สบป่อง

¹⁰ สัมภาษณ์นางสียง พรมคุณ อายุ 54 ปี (อ้างแล้ว) นางลัดดา ทองอ่อน อายุ 35 ปี (อ้างแล้ว)

กำลังจะมาเยือนอีกครั้ง อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดของฤดูนี้ประมาณ 34.5 องศาเซลเซียส และต่ำสุดประมาณ 16.3 องศาเซลเซียส

ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน-กันยายน มีหมอกลงจัดในยามเช้า ในบางช่วงฝนที่ตกลงมาตลอดทั้งวัน ติดต่อกันก็อาจทำให้ระดับน้ำในลำน้ำล้นเอ่อท่วมขึ้นมาบนลานตะพักลำน้ำ ซึ่งก่อให้เกิดตะกอนดินอันอุดมไปด้วยแร่ธาตุต่อพืช แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นการดีไปเสียทุกครั้ง เพราะถ้าหากเกิดขึ้นในช่วงที่เพิ่งหว่านข้าวลงในแปลงเพาะกล้าแล้ว ก็หมายถึงชาวบ้านบางคนต้องสูญเสียเมล็ดพันธุ์ข้าวในปีนั้นไปจนเกือบหมด บางครั้งต้องไปขอซื้อเมล็ดพันธุ์จากคนที่ยังพอมีเหลือ หรือได้รับแจกจากศูนย์ทดลองฯ และเนื่องจากหมู่บ้านตั้งอยู่ในหุบเขาซึ่งเป็นแหล่งเพาะพันธุ์งูหลากหลายชนิด จึงเจ็บป่วยได้ง่ายทั้งจากอากาศที่เปียกชื้น และโรคที่มามีร้อมยุง โดยเฉพาะในเวลาพลบค่ำที่ยุงอาศัยอยู่ตามพื้นดินใกล้เชิงเขาซึ่งอยู่ติดกับหมู่บ้านที่มีความชื้นอยู่เกือบตลอดก็เริ่มบินขึ้นมาสู่ตัวบ้านมากขึ้น อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดของฤดูนี้ประมาณ 30.9 องศาเซลเซียส และต่ำสุดประมาณ 20.2 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนสูงสุดวัดได้ในเดือนกันยายนเฉลี่ยตลอดทั้งเดือน 297.8 มม. (รูปที่ 4.8)

รูปที่ 4.7 ลำน้ำล้นเอ่อท่วม ป่าแหมตามริมน้ำ

ฤดูหนาวในช่วงเดือนตุลาคม-กุมภาพันธ์ อากาศหนาวเย็นมาก เนื่องจากพื้นที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ในหุบเขาที่มีป่าโอบล้อมอยู่โดยรอบ ทำให้อากาศหนาวเย็นในตอนกลางคืน ส่วนในช่วงกลางวันค่อนข้างอบอุ่นถึงร้อน และแห้ง เพราะบริเวณที่ราบซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านได้รับแดดอย่างเต็มที่ แต่บริเวณที่อยู่ในหุบเขาลึกเข้าไปจะยังเย็นอยู่ตลอดทั้งวัน เนื่องจากสภาพแวดล้อมเป็นป่าทึบกว่าด้านนอก ช่วงนี้เป็นช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิตที่ปลูกไว้ตั้งแต่ช่วงฤดูฝน รวมทั้งเริ่มปรับพื้นที่นา หรือพื้นที่การเกษตรอื่นให้กลายเป็นยกร่องสำหรับ

เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจเสริมประเภทกะหล่ำปลี หอมและกระเทียม ในที่นาต่อเนื่องกันไป อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดของฤดูนี้ประมาณ 27.6 องศาเซลเซียส และต่ำสุดประมาณ 12.6 องศาเซลเซียส¹¹

รูปที่ 4.8 หมอกฝนยามเช้าในหุบเขาบ้านไร่

4.2 ประวัติความเป็นมา และลำดับการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ

หากพิจารณาตั้งแต่หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในพื้นที่หุบเขาบ้านไร่จากการขุดค้นทางโบราณคดีในปี พ.ศ.2545 จะพบว่ามีที่อยู่อาศัยต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ 9,000 ปีมาแล้ว (รศมี ชูทรงเดช และคณะ 2546) แต่ในส่วนที่เป็นตำแหน่งหมู่บ้านในปัจจุบัน ได้พบเศษภาชนะดินเผา กล้องยาสูบดินเผา เครื่องใช้โลหะ และโบราณสถานก่ออิฐ ซึ่งบ่งบอกว่าการตั้งถิ่นฐานในสมัยประวัติศาสตร์ที่น่าจะร่วมสมัยกับอาณาจักรล้านนา ส่วนการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบันเริ่มต้นมาตั้งแต่ พ.ศ.2513 เลือกลงบ้านเรือนครั้งแรกบริเวณที่เรียกว่าบ้านสามหลัง (รูปที่ 4.9 และ 4.10)

4.2.1 การตั้งถิ่นฐานและการใช้พื้นที่ในตำนานและเรื่องราวบอกเล่า

จากคำบอกเล่าเกี่ยวกับประวัติของพื้นที่หุบเขาบ้านไร่ประกอบกับหลักฐานทางโบราณคดีที่ชาวบ้านขุดพบโดยบังเอิญอยู่เสมอ สามารถลำดับตามช่วงเวลาได้ว่าช่วงเวลาตามตำนานหรือคำบอกเล่าเริ่มขึ้นว่าเกิดเป็นบ้านเมืองมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านนา แล้วถูกทิ้งร้างไปจนมีการเข้ามาใช้พื้นที่ก่อนปี พ.ศ.2513 อีกเล็กน้อย

¹¹ ข้อมูลสภาพอากาศได้รับความเอื้อเฟื้อจากศูนย์ทดลองพันธุ์ข้าวไร่และธัญพืชเมืองหนาวปางมะผ้า หรือปัจจุบันคือ ศูนย์บริการวิชาการด้านพืชและปัจจัยการผลิตแม่ฮ่องสอน ซึ่งตั้งอยู่บริเวณด้านนอกของหุบเขาบ้านไร่

ก.บ้านเมืองสมัยประวัติศาสตร์

พ่อเฒ่าปาง อยู่สมบัติ อายุ 92 ปี ซึ่งมีบรรพบุรุษอพยพมาจากเมืองหมอกใหม่-ยางเคอ จากเหตุการณ์สู้รบระหว่างเจ้าฟ้าเมืองหมอกใหม่-ยางเคอ กับเจ้าฟ้าเมืองนาย เคยได้ยินมาจากคนเฒ่าคนแก่เกี่ยวกับบ้านเมืองบริเวณหุบเขาบ้านไร่

รูปที่ 4.9 กล้องยาสูบดินเผา

รูปที่ 4.10 ที่ตำหมากเงิน

“พ่อเฒ่าก็ไม่รู้หรือกระทั่งเห็นคนเฒ่าเค้าเล่ากันมาให้ฟังตั้งแต่พ่อแม่ของพ่อเฒ่ายังเป็นหนุ่มเป็นสาว แล้วพ่อเฒ่าก็ได้ยินมาอีกทีว่าแถวนี้ คงหลายร้อยปีก่อนแล้วละมีเมืองของพวกม่าน (พม่า) มีพวกกะลา (ฝรั่ง) เข้ามาทำป่า (ทำไม้) เอาช้างมาลากไม้ขึ้นไปทางทิวทองแล้วสมัยนั้นช้างลากไม้คงมีไม้พ่อเฒ่าก็ใช้ควายมาก ถ้าขึ้นไปทางทิวทองแล้วก็บนคอยแถวนี้จะมีเจดีย์ที่คนสมัยนั้นขุดไว้ในหลุมมี

พวกเชือกมีเหล็กสมัยก่อน เหลืออยู่ เค้าว่าขุดไว้ให้ควายลงไปนอนแช่...

รูปที่ 4.11 ก้อนอิฐบริเวณที่พบบริเวณหุบเขาบ้านไร่

ส่วนที่ตั้งบ้านเก่าของคนสมัยนั้นก็อยู่ทางฝั่งตก (ตะวันตก) ของน้ำลำตรงที่ตอนนี้มีต้นขนุนเก่าปลูกอยู่ ตอนนี่ก็เป็นไร่ของชาวบ้านไปแล้ว จอมเก่า (วัดเก่า) ก็มีอยู่

ตรงหน้าบ. (อดีตอาคารสำนักงานของศูนย์ทดลองฯ)

ตอนมาอยู่ใหม่ ๆ ชาวบ้านเคยเห็นเศษอิฐเก่า ๆ อยู่แล้วที่จอมสาม (วัดเก่า) อีกแห่งอยู่แถวเรือนปูแคนที่อยู่ตรงข้ามกับวัด สมัยนี้ไม่มีอิฐเหลือแล้วละทหารเขาเอาไปรับเป็น โรงเรียนแล้วก็เลยไถที่ตรงนั้นให้ชาวบ้านมาอยู่ตรงนั้นด้วยเลย

หลังจากที่พวกกะลา (ฝรั่ง) ย้ายออกไปแล้วก็มีคนไต่ย้ายเข้ามาอยู่ต่อคงประมาณซัก 100-200 ปีมาแล้วแต่พวกนี้ก็อพยพออกไปอยู่ที่อื่นหมดแล้ว พ่อเฒ่าก็ไม่รู้จะเห็นบอกว่าไปอยู่แม่น้ำบ้าง แล้วที่ไหนอีกก็ไม่รู้”¹² (ภาพที่ 4.11)

ลุงจี คำสุข อายุ 54 ปี ได้ยืนยันเรื่องเล่าของพ่อเฒ่าป้างว่า “พ่อเฒ่าป้างแกอายุมากแล้วเลยจำไม่ค่อยได้ แต่ความจริงลุงเคยได้ยินว่าปู่ของพ่อเฒ่าป้างนั่นแหละแกชื่อ ปู่ทอง เคยเป็นคนงานทำไม้กับพวกกะลา (ฝรั่ง) มาทำอยู่ที่บ้านไร่แล้วเค้าก็เล่าต่อมาให้ลูกหลานฟัง ถ้านับจริง ๆ ก็หลายร้อยปีมาแล้วละ ตรงที่นาของพ่อเฒ่าป้างะยะที่หลังโรงเรียน เคยมีคันมะเดื่ออยู่ 1 คัน เขาก็เล่ากันมาว่าเป็นเจ้าเมืองของบ้านเก่าคนใด เขาว่าร้างไปตั้งแต่เมื่อฝรั่งมาทำไม้ออกไป ตอนที่ลุงมาไม่เห็นบ้านแล้วนะ เห็นแต่ต้นขนุน คันมะม่วง แล้วก็เสาเจ้าเมือง”¹³

และจากการสัมภาษณ์นางละเห่น ชัยเดช อายุ 56 ปี ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในยุคแรก ๆ ก็เคยได้ยินมาคล้ายกันเพียงแต่ไม่ทราบช่วงเวลา

“ป้าก็เคยได้ยินมาเหมือนกันว่าตรงหัวฝาย (ฝายคอนกรีตในหุบเขาใกล้กับที่อดีตอาคารที่ทำการของศูนย์ทดลอง) ตรงเนินเขาฝั่งตะวันตกของน้ำลางเคยเป็นเมืองเก่ามาก่อน ก็เห็นจะจริงเพราะ กองมู (เจดีย์) เก่าอยู่ 1 องค์ แล้วก็พบมวนยา (กล่องยาสูบดินเผา) พระเจ้า (พระพุทธรูป) ครกและ สาก

แตก ๆ หัก ๆ คิดว่าเป็นบ้านไทยใหญ่เก่าแต่ก็ไม่รู้ว่าย้ายไปอยู่ไหนกันหมดแล้ว (พื้นที่ตรงนี้ ผู้เขียนสันนิษฐานว่าอาจมีความเข้าใจผิดหรือความสับสนเนื่องจากข้อมูลที่สอบถามจากชาวบ้านในบ้านไร่หลายคนตำแหน่งของเนินเขาที่ว่าตั้งอยู่ทางด้าน

รูปที่ 4.12 ตุ๊กตารูปคนที่พบบริเวณโบราณสถานหมายเลข 3

ตะวันตกของลำน้ำลาง ซึ่งเป็นที่ตั้งของอาคารสำนักงานเดิมหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า บก.เคยเป็นโบราณสถานก่อด้วยอิฐก่อนที่จะนำรื้อเข้ามาปรับปรุงให้เป็นสำนักงาน-ผู้เขียน)บ้านเก่าอีกแห่งที่ว่า

¹² สัมภาษณ์นายป้าง อยู่สมบัติ อายุ 92 ปี (อ้างแล้ว)

¹³ สัมภาษณ์นายจี คำสุข อายุ 54 ปี (อ้างแล้ว)

น่าจะมียูที่ตรงสนามหน้าอาคารพลับพลาของศูนย์ทดลองฯ ตรงนั้นก็พบของเยอะช่วงก่อสร้างคนงานที่เป็นชาวบ้านก็ได้พระเจ้า (พระพุทธรูป) ไปหลายองค์ นอกจากนี้ก็ยังมีวัดเก่าที่ชาวบ้านแถวนี้เค้าเรียกว่าวัดห่าง ถ้าคนไหนจะเรียกว่า จอสาม อยู่แถว ๆ น้ำสุ (ใกล้กับแหล่งโบราณคดีถ้ำแม่ลาวจันทร) ตอนนั้นก็ไม่ได้เหลือซากเจดีย์หรืออะไรที่บอกว่าเป็นวัดแล้ว แต่เค้าเล่ากันมาแล้วชาวบ้านเค้าก็ดูกันออกส่วนใหญ่ตามวัดเก่า ๆ เค้าชอบปลูกดอกไม้อย่างหนึ่งไว้ป่าไม่รู้เหมือนกันว่าคนเมืองเค้าเรียกว่าอะไรอย่างตรงศาลเจ้าเมืองของบ้านท่าไคร้ในตอนมาอยู่ใหม่ ๆ ก็มีต้นนี้ขึ้นอยู่เป็นกอ ชาวบ้านเค้าเลยเชื่อว่าเป็นวัดเก่ามาก่อน (รูปที่ 4.12)

แล้วพวกของเก่า ๆ ที่มีอยู่ตามแถว ๆ โรงเรียนป่าก็เคยเห็นแต่ไม่ได้เก็บอะไรไว้หรอกเพราะพ่อของป้าบอกว่ามันเป็นของของคนอื่นเขา สมัยที่พ่อของป้าเป็นพ่อค้าวัวต่างเคยต่างข้าวลงมาขายให้กับฝรั่งที่ทำไม้อยู่ตรงนี้ ปางข้างของเค้าก็ตั้งอยู่แถว ๆ โรงเรียน ตรงแถวนี้เมื่อก่อนเป็นที่พักของพวกวัวต่าง แล้วก็กินเดินทางก่อนขึ้นกัวจอง...”¹⁴

คำบอกเล่าข้างต้นพอจะตีความได้ว่าอย่างน้อยชุมชนโบราณสมัยประวัติศาสตร์ที่หุบเขาบ้านไร่เป็นชุมชนที่นับถือพุทธศาสนา (จากหลักฐานพระพุทธรูป และเจดีย์เก่า) น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าไม้ และเมื่อพิจารณาจากสถานที่ตั้งแล้วมีความเป็นไปได้ที่ชุมชนพัฒนาขึ้นจากการเป็นจุดแวะพักบนเส้นทางเดินเท้าระหว่างชุมชนต่าง ๆ ในเขตปางมะผ้าไปยังเมืองแม่ฮ่องสอนของบรรดาพ่อค้าวัวต่าง หรือคนเดินทางทั่วไป ก่อนเดินทางต่อเพื่อข้ามสันเขาไปยังเมืองแม่ฮ่องสอน เพราะหลังจากนี้ไปแล้วแทบจะไม่มียุคแวะพักที่สะดวกอีกแล้ว จนกว่าจะลงจากสันเขาเข้าสู่เขตลุ่มน้ำของไม่เช่นนั้นก็ต้องนอนค้างคืนบนภูเขา (แผนที่ 4.2)

แผนที่ 4.2 แสดงสถานที่ตั้งของร่องรอยโบราณสถาน

¹⁴ สัมภาษณ์นางละเห่น ชัยเดช อายุ 56 ปี บ้านเลขที่ 26 ม.3 บ้านสามหลัง

ข.การตั้งถิ่นฐานก่อน พ.ศ.2513 และประวัติการใช้พื้นที่

ข้อมูลเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานในบริเวณหุบเขาบ้านไร่หลังจากตำนานบอกเล่าเกี่ยวกับบ้านเมือง และชุมชนชาวไทยใหญ่ในสมัยเมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว ก็ไม่ปรากฏอีกเลยว่าเคยมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชุมชนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ใด จนกระทั่งผู้วิจัยได้ฟังประวัติการอพยพและตั้งถิ่นฐานจากชาวภูซางแดงบ้านปางบอนว่าเมื่อประมาณ 40-45 ปีมาแล้ว แม่แต่นาปู่ โซติเวทย์อนุกุล อายุ 70 ปี และญาติพี่น้องอพยพจากบริเวณบ้านกีดสามสิบเข้ามาแสวงหาที่ทำกินใหม่ และตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณที่เป็นบ้านน้ำบ่อสะเป่ปัจจุบัน ระหว่างนั้นได้ลงมากบึกที่ทำกินไว้บริเวณหุบเขาบ้านไร่ ตรงจุดที่เป็นโรงเรียนศูนย์ปางมะผ้า แต่อยู่ได้เพียงประมาณ 2 ปี ก็ต้องย้ายเพราะสามีและพี่ชายเสียชีวิตจากการป่วย พี่น้องจึงย้ายหนีกลับไปอยู่ที่หัวน้ำของ¹⁵ หลังจากนั้นก็ไม่เคยมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนใดอีกเลย นอกจากเป็นเส้นทางเดินทัพของทหารญี่ปุ่นซึ่งเดินมาตามถนนโบราณที่ชาวบ้านรู้จักกันดี ส่วนหนึ่งของถนนคือถนนหลวงหมายเลข 1095 ชาวบ้านเล่ากันว่าบริเวณที่ตั้งศูนย์ทดลองฯ เคยเป็นค่ายพักของทหารญี่ปุ่น มีหลักฐานยืนยันจากหมวกเหล็กของทหารญี่ปุ่น ที่ขุดพบระหว่างเจ้าหน้าที่ศูนย์ทดลองฯ สั่งให้คนงานขุดหลุมเพื่อปลูกต้นกาแฟบริเวณด้านหลังบ้านพักเจ้าหน้าที่ เมื่อขุดลงไปได้เพียง 50 เซนติเมตรก็พบหมวกเหล็กดังกล่าววางไว้ 3 กอง ทำมุมเป็นสามเหลี่ยมเหมือนกันก่อนเส้าที่วางไว้ในกองไฟ แต่ละกองมีหมวก 4 ใบ รวมทั้งหมด 12 ใบ ปัจจุบันหมวกเหล็กทั้งหมดกระจัดกระจายไปอยู่ตามบ้านของลูกจ้างที่ทำงานในศูนย์ทดลองฯ และบ้านพักของเจ้าหน้าที่ศูนย์ทดลองฯ ผู้สนใจสามารถติดต่อขอชมได้จากเจ้าของเหล่านั้น¹⁶ และในป่าในอำเภอปางมะผ้าหลายแห่งชาวบ้านยืนยันว่ามีร่องรอยของเครื่องมือเครื่องใช้ของทหารญี่ปุ่น โดยเฉพาะปืนและอาวุธซึ่งชาวบ้านนำไปขายให้กับมูเซอในเขตประเทศพม่า (รูปที่ 4.13)

รูปที่ 4.13 หมวกทหารญี่ปุ่นที่พบบริเวณศูนย์ทดลองฯ

กระทั่งพ.ศ.2513 เมื่อพ่อเผ่าปาง อยู่สมบัติและชาวบ้านน้ำกาด ซึ่งเป็นชาวไทยใหญ่เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ตรงบริเวณด้านในของหุบเขาซึ่งเป็นบริเวณท้ายหมู่บ้านในปัจจุบัน เป็นช่วงเดียวกับที่องค์การป่าไม้เข้ามาตัดไม้ ตั้งเป็นปางช้างเพื่อชักลากไม้้อยู่เป็นเวลาประมาณ 1 ปี แล้วจึงกลับออกไป

“พวกองค์การป่าไม้มาจากเชียงใหม่มาตัดไม้แล้วตั้งปางช้างอยู่ในหุบเขา มีอยู่ 3 ที่ ที่แรกอยู่ตรงหมู่บ้านไร่นี้เอง ที่ที่สองอยู่ตรงห้วยแห้งท้าย

¹⁵ สัมภาษณ์นางนาปู่ โซติเวทย์อนุกุล อายุ 70 ปี บ้านเลขที่ 7 ม.3 บ้านปางบอน ต.นาปู่ป้อม อ.ปางมะผ้า

¹⁶ สัมภาษณ์นายศิระพงศ์ นฤบาล อายุ 43 ปี นักวิชาการประจำศูนย์ทดลองฯ (อ้างแล้ว) หมวกส่วนหนึ่งได้เก็บรักษาไว้ที่บ้านพักของนายศิระพงศ์

หมู่บ้าน (เป็นร่องน้ำสายเล็ก ๆ ที่มีน้ำเฉพาะในฤดูฝน) และที่สุดท้ายอยู่ในหุบใกล้กับกีดแรก (โพรงน้ำใต้ดินแห่งแรกอยู่ใกล้กับบริเวณที่เรียกว่าทุ่งวัวดำ) ถ้านับเวลาที่เข้ามาตัดป่าก็ประมาณ 30 กว่าปีมาแล้ว ตั้งแต่ลูกพ่อเฒ่าคนเล็กอายุได้ 18-19 ปี ตอนนั้นก็อายุ 50 ปีแล้ว”¹⁷

ถ้าหากปี พ.ศ.2513 เริ่มเข้ามาตัดไม้ก็ต้องมีการเข้ามาในพื้นที่ก่อนหน้านี้เพื่อคัดเลือกไม้ ประเมินราคาจำนวนของไม้ทั้งหมด และกระบวนการกันไม้ที่ต้องทิ้งไว้ประมาณ 4-5 ปี จึงจะทำการตัดได้ เพราะถ้าไม่กันไม้ทิ้งไว้ก่อนเนื้อไม้ที่นำไปจะแตกได้ง่ายกว่าไม้ที่กันทิ้งไว้ เมื่อองค์กรป่าไม้ออกจากหุบเขาบ้านไร่แล้วก็ได้ย้ายไปตั้งปางไม้และทำไม้อีกในบริเวณลุ่มน้ำของซึ่งลุ่มน้อยใจ แก้วฟู (หรือนายสุขใจ) เล่าว่า “ตอนเด็ก ๆ เมื่อปีพ.ศ. 2512 ลูกเคยอาศัยรถของพวกออป.ผ่านไปแม่ฮ่องสอน หลังจากนั้น 3 ปี เขาก็ย้ายไปอยู่ที่น้ำของพ่อลุงแต่งงานได้ 10 วันก็เดินทางไปทำกับเขาที่นาปูป้อม ไม้ที่ได้มาก็ส่งไปเชียงใหม่-กรุงเทพฯ สมัยนั้นถนนมันไม่ดีอย่างนี้หรือเวลาเอารถมาลากไม้ไปก็อันตราย แล่น้ำของแม่น้ำเสียไปเยอะในห้วยในเหว ถ้าไปดูก็ยังพอเห็นซากรถอยู่เยอะแยะเลย หลัง ๆ เหล็กถมนันมีค่าคนก็มาเก็บเอาไปขายเสียเยอะแล้วเหมือนกัน”¹⁸

การตั้งถิ่นฐานในบ้านไร่ในสมัยปัจจุบัน เมื่อแรกเริ่มตั้งหมู่บ้านเป็นเหมือนกรณีทั่วไปคือ แสงหาที่ทำกินใหม่ และเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรที่เพิ่มสูงขึ้นมากเมื่อเกิดโครงการพัฒนาลุ่มน้ำลาง ในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จ.แม่ฮ่องสอน ซึ่งทำให้เกิดมีผู้คนจากหลาย ๆ แห่งอพยพเข้ามาอยู่ในหุบเขาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้แบ่งการตั้งถิ่นฐานออกเป็น 2 ช่วงหลัก ๆ เพื่อให้เข้าใจในเปลี่ยนแปลงของการตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้น

ค.การตั้งถิ่นฐานรุ่นแรกก่อนการก่อตั้งศูนย์ทดลองพันธุ์ข้าวไร่ฯ

การเริ่มตั้งถิ่นฐานในช่วงนี้ไม่ได้เกิดจากการอพยพมาพร้อมเครือญาติที่เป็นกลุ่มใหญ่เช่นในหมู่บ้านอื่น หากเป็นการออกมาแสวงหาที่ทำกินใหม่ และมีการตามมาสมทบโดยกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างจากกลุ่มที่มาแต่แรก การศึกษาในหัวข้อนี้จึงได้แบ่งการตั้งถิ่นฐานตามลำดับช่วงเวลาและกลุ่มชาติพันธุ์

1.กลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ ประวัติการตั้งถิ่นฐานรุ่นแรกของหมู่บ้านเป็นกลุ่มชาวไทยใหญ่ที่แบ่งออกตามแหล่งที่อพยพมาได้ 2 สาย คือ

ก.สายแรก อพยพมาครั้งแรกเพียงครอบครัวเดียว คือบ้านของนางละเห่น กับนายฮ้อน คู่สามี-ภรรยาที่อพยพมาจากบ้านไม้สูง ป่าละเห่นเล่าถึงประวัติความเป็นมาก่อนที่จะย้ายลงมาว่า

“ป่าเกิดแล้วก็โคที่บ้านไม้สูง ปู่ตายายของป้าก็มาจากเมืองพม่า แล้วย้ายเข้ามาช่วยกันสร้างบ้านไม้สูง พ่อของป้าเป็นพ่อค้าวัวต่างจากเมืองฝางพม่ามาแต่งงานกับแม่ของป้าที่บ้านไม้สูงก็เลยแต่งงานกัน พ่อป้าโตเป็นสาวก็เจอกับลุงฮ้อนที่เป็นพ่อค้าวัวต่างจากลำปางมาค้าขายที่หมู่บ้าน ก็แต่งงานกัน แล้ว

¹⁷ สัมภาษณ์นายปาง อยู่สมบัติ อายุ 92 ปี (อ้างแล้ว)

¹⁸ สัมภาษณ์นายสุขใจ แก้วฟู อายุ 55 ปี บ้านเลขที่ 6 ม.3 บ้านไร่

หลังจากลูกคนโตเกิดได้ไม่นานประมาณแค่เดือนเดียว เลยย้ายลงมาอยู่ข้างล่างป่าต้องเอาลูกเปื้อะหลังมา ตอนนั้น ยากลองมาอยู่ที่นี้ดูบ้าง เห็นว่าตำรวจก็อยู่ใกล้ๆ เลยไม่ได้กลัวอะไร”

เมื่อแรกมาสร้างบ้านอยู่ตรงบริเวณที่เป็นแปลงกล้าข้าวของศูนย์ทดลองฯ ที่อยู่ติดกับถนนใหญ่ ช่วงนั้น ลำน้ำลงยังไม่ได้เปลี่ยนทิศทางตำแหน่งที่ตั้งบ้านจึงอยู่ค่อนข้างใกล้กับบ้าน ก่อนหน้าที่นางละเหยนจะอพยพลงมาได้มีสถานีตำรวจที่เข้ามาสร้างอยู่ก่อนหลายปีแล้ว พออยู่ได้เพียง 1 ปี สถานีตำรวจก็ย้ายไปตั้งใหม่อยู่ที่ตั้งปัจจุบันใกล้กับบ้านสบป่อง ตั้งบ้านอยู่ได้ไม่นานเกิดน้ำท่วมทำให้ต้องย้ายบ้านหนีไปอยู่ในบริเวณใกล้ ๆ กันอีกแห่งหนึ่ง จนกระทั่งเมื่อโครงการหลวงฯ ของทหารเข้ามาเริ่มก่อตั้ง (ต่อมาก็คือศูนย์ทดลองฯ) ได้มาขอเวนที่ดินคืน โดยทหารนำรถไถมาเกลี่ยดินสำหรับตั้งบ้านเรือนให้ใหม่ในบริเวณที่อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งอยู่ที่บ้านสามหลังตรงข้ามกับพื้นที่ของศูนย์ทดลองฯ¹⁹

ข.สายที่สอง เป็นกลุ่มที่ร่วมกันบุกเบิกบ้านไร่มีจำนวน 6 ครัวเรือน ประกอบด้วยพ่อเผ่าปาง อยู่สมบัติ พ่อเผ่าสม (เสียชีวิต) พ่อเผ่ากันนะ พรพนาสิทธิ์ (เสียชีวิต) รวมอยู่กับครอบครัวพ่อหลวงจ่ายหม่อง พรพนาสิทธิ์ ลูกชายของพ่อเผ่ากันนะ (พ่อหลวงคนแรกของหมู่บ้านปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว พ่อเผ่าปาง (ชื่อเหมือนกัน ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ลูกจี่ คำสุข และพ่อเผ่ากันละ (เสียชีวิต) และเนื่องจากผู้ก่อตั้งส่วนใหญ่เสียชีวิตไปเกือบหมดแล้ว ข้อมูลส่วนใหญ่จึงได้จากพ่อเผ่าปาง อยู่สมบัติ และลูกจี่ คำสุข รวมทั้งแม่หลวงคำสิน แดนน้ำหวาน อดีตภรรยาของพ่อหลวงหม่องซึ่งยังมีชีวิตอยู่²⁰

“ปู่ย่าตายายของพ่อเผ่ามาจากเมืองหมอกใหม่- ลางเคอ (เมืองหมอกใหม่และเมืองลางเคอ ตั้งอยู่ใกล้กัน แต่ชาวบ้านนิยมเรียกคู่กัน เหมือนกับการเรียกชื่อเมืองปาย- เมืองแม่ฮ่องสอน-ผู้เขียน) แล้วอพยพหนีสงครามระหว่างเจ้าฟ้าเมืองหมอกใหม่-ลางเคอ กับเจ้าฟ้าเมืองนายน ช่วงนั้นคนไทยใหญ่อพยพเข้าหนีเข้ามาอยู่ในดินแดนไทยหลายพวก เมื่อแรกมาอาศัยอยู่บริเวณใกล้กับบ้านกีดสามสิบที่ปัจจุบันเป็นบ้านลือขอ สมัยนั้นบ้านที่อยู่ใกล้กับบ้านมุเชกกองซาง แต่เขามาอยู่ที่หลังคนไต พอคนไตย้ายออกก็มีลือขอมาอยู่แทน พ่อเผ่าย้ายไปอยู่ที่คอยแหลม อยู่ริมฝั่งน้ำของใกล้กับน้ำตกชูซ่า กับบ้านน้ำกาด พอแต่งงานแล้วก็ต้องย้ายอีก นายอำเภอเขามาบอกให้ย้ายไปอยู่ที่ราบข้างล่าง เขาจะได้ติดต่อปกครองได้สะดวก พ่อเผ่าก็ย้ายไปอยู่ที่ห้วยป่าตึง (ห้วยป่าตึงอยู่ห่างจากบ้านน้ำกาดไปประมาณ 10 กว่ากิโลเมตร) พออายุได้ 30 กว่าปี ทางภรรยาให้ย้ายอีก ไปอยู่ที่บ้านน้ำกาดที่ตอนนั้นมีบ้านคนไทยใหญ่ตั้งมานานแล้ว คนเยอะแต่ที่ทำกินมีน้อย ปลูกอะไรได้ก็ไม่พอกิน พอได้ลูกสาวแต่งงานกับตำรวจที่อยู่ปางมะผ้า (จุดที่ตั้งสถานีตำรวจเก่าใกล้บ้านสามหลัง) พ่อเผ่ากับพรรคพวกก็เลยย้ายมาอยู่ที่บ้านไร่” พ่ออยู่ได้ประมาณ 1 ปี สถานีตำรวจก็ย้ายไปอยู่ที่สบป่อง (ที่ทำการสถานีตำรวจในปัจจุบัน) หลังจากนั้นพ่อเผ่ากับลูก ๆ ก็ย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านไร่ มาบุกเบิกทำไร่กันก่อน ตอนหลังจึงค่อยๆ ขุดนา²¹

“ตอนแรกพวกผู้ชายมี พ่อเผ่าปาง พ่อเผ่ากันนะ พ่อหลวงหม่อง พ่อเผ่ากันละ พ่อหลวงสม และลูกจี่ เดินทางจากน้ำกาดมาด้วยกัน พวกพ่อเผ่าปางเขาเดินทางผ่านไปเมืองปายแล้วเห็นว่าที่ตรงนี้ดี

¹⁹ สัมภาษณ์นางละเหยน ชัยเดช อายุ 56 ปี (อ้างแล้ว)

²⁰ สัมภาษณ์นายปางอยู่สมบัติ อายุ 92 ปี (อ้างแล้ว) นางคำสิน แดนน้ำหวาน อายุ 52 ปี บ้านเลขที่ 3 ม.3 บ้านไร่ และนายจี่ คำสุข อายุ 54 ปี (อ้างแล้ว)

²¹ สัมภาษณ์นายปาง อยู่สมบัติ อายุ 92 ปี (อ้างแล้ว)

เลยชวนกันมาแปงไร่ ปลูกข้าวและก็แปงบ้านเตรียมไว้ก่อน พอข้าวใกล้สุกก็เลยเดินทางกลับไปปลูก
เมียมอยู่ด้วยกัน”²²

พิจารณาจากระยะเวลาที่เข้ามาและการย้ายออกของสถานี่สำรวจ จึงเป็นไปได้ว่าพ่อเฒ่าเข้ามาใน
ช่วงเวลาเดียวกับนางละเห่น ชัยเดช

ช่วงประมาณก่อนปี พ.ศ.2517 มีชาวมูเซอแดงจำนวน 2 บ้านที่ย้ายลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่เป็นบ้าน
ท่าไคร้ในปัจจุบัน จำนวนคนที่อพยพมาในตอนนั้นประมาณ 20 หลังคาเรือน แต่ก็ตั้งบ้านเรือนอยู่ได้ไม่นาน
ประมาณแค่ 1 ปี ก็ย้ายออกเพราะคนในหมู่บ้านป่วยเป็นโรคท้องเสียอย่างรุนแรง บางคนบอกว่าเป็นมาลาเรียลง
ท้อง บางคนก็ขึ้นสมอง ชาวมูเซอเสียชีวิตกันมากจึงย้ายกลับไปอยู่ที่บ้านเดิมกันหมด ชาวบ้านบางคนบอกว่ามา
จากบ้านแสนคำลือที่สมัยนั้นชาวมูเซอเห็นว่าหุบเขาบริเวณนี้มีที่ราบกว้างขวางจึงอยากลงมาทำการเพาะปลูกจึงลง
มาจับจอง (และบางคนก็สันนิษฐานว่าอาจมาจาก บ้านยาป่าแหนด้วย เนื่องจากมีประวัติว่าหมู่บ้านยาป่าแหนเคย
ลงมาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านไรมาก่อน แต่ภายหลังคนเจ็บป่วยกันมากจึงได้ย้ายกลับไปอยู่ที่บ้านเดิม)

“พอถูกลงมาอยู่บ้านไรมีได้ประมาณ 2 ปี มูเซอก็ลงมาอยู่ที่ท่าไคร้ ส่วนใหญ่มาจากบ้านยาป่าแหน ด้วย
ป่าแหนที่เป็นหัวหน้านำหมู่บ้านก็ย้ายลงมาด้วย กับบ้านแสนคำลือ แต่ตัวแสนคำลือไม่ได้ลงมาด้วย มาพูดของที่วัด
ห่าง เลยตายกันไปประมาณ 20 คนได้ เค้าอยู่กันได้แค่ปีกว่า ๆ ก็ย้ายกลับกันไป เห็นบอกว่าตอนที่ลงมาได้เห็น
เขียดร้อง มูเซอเลยเชื่อว่าอยู่กันได้ แต่ว่าพอหน้าหนาวเขียดแรวร้อง (เขียดชนิดหนึ่งมีขนาดใหญ่กว่าเขียดปกติ)
เขาวุ่นเลยทำให้คนตายสุดท้ายเชื่อว่าพอเขียดร้องแสดงว่ามีผีอยู่เลยย้ายกลับไปกันหมด”²³

หลังปี พ.ศ.2517 พ่อเฒ่าละ ผินวไล ได้ย้ายออกมาจากบ้านน้ำกักเพื่อตามหาน้องสาวและน้องเขย (คือ
พ่อเฒ่าสม และภรรยาที่ย้ายมารุ่นแรกพร้อมกับพ่อเฒ่าปาง) “ตอนพ่อเฒ่าเข้ามาตรงบ้านไรมีบ้านอยู่หลายหลังแล้ว
แต่ว่าที่ท่าไคร้ตรงที่น้องสาวกับน้องเขยตั้งบ้านอยู่ก็มีแค่หลังเดียว พ่อเฒ่าก็มาอยู่กับเขาก่อน ก่อนหน้านี้นี่ก็
เป็นบ้านเก่าของพวกมูเซอ แต่ว่าตอนที่พ่อเฒ่ามาไม่ทันเจอเขาเจอแต่เสาบ้านที่ถูกไฟไหม้”²⁴ พ่อเฒ่าละจึงจัดอยู่ใน
กลุ่มอพยพสายที่สองที่อพยพตามเครือญาติมาในภายหลัง

2. กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง

ผู้ให้ข้อมูลส่วนนี้คือพ่อเฒ่าปละเยะ แซ่จั้ง อายุ 70 กว่าปี และพ่อหลวงซัวหี แซ่หนั้น อายุ 48 ปี ซึ่งเป็น
กลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่ย้ายมาอยู่บ้านไรมีในชุดแรก ที่ยังคงตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่บ้าน

“พ่อหลวงเคยได้ยินคนเฒ่าคนแก่เล่าว่าบรรพบุรุษของม้งอพยพมาจากประเทศจีน เล่าเล่าว่า
ตอนอยู่เมืองจีนลำบากมาก ไม่มีที่ทำกิน ดันไม้ไม่ค่อยมีขนาดจะเอาฟันยังไม่มี บางทีต้องไปตัดหญ้าคัน
เล็ก ๆ มามัดรวมกันเป็นเสาเรือน แล้วที่เค้าอพยพมาก็เพราะว่ามีหมาไปเที่ยวแถวนั้นแล้วเห็นดอกหญ้า
ติดอยู่ที่หางหมา บรรพบุรุษก็เลยออกเดินทางตามหามาเพื่อหาที่อยู่ว่ามันมาจากไหน เมื่อออกเดินทาง

²² สัมภาษณ์นายจี คำสุข อายุ 54 ปี (อ้างแล้ว)

²³ สัมภาษณ์นายจี คำสุข อายุ 54 ปี (อ้างแล้ว)

²⁴ สัมภาษณ์นายละ ผินวไล อายุ 83 ปี บ้านเลขที่ 12 ม.3 บ้านท่าไคร้

มาก็แวะพักตั้งถิ่นฐานอยู่เรื่อยมาแต่ก็ไม่ได้อยู่ที่ไหนนาน กลุ่มอพยพแยกออกเป็น 2 สาย คือสายที่ผ่าน มาทางพม่า และสายที่ผ่านมาทางลาว ก่อนที่จะเข้ามาในไทย

สายของบรรพบุรุษพ่อหลวงผ่านมาทางพม่า เป็นกลุ่มที่ไม่ใหญ่เท่าไหร่วรรณกันแล้วน่าจะ ประมาณ 7 ตระกูล คือ แซ่หัน แซ่จั้ง แซ่ท่า แซ่เฮอะ แซ่ซ้ง แซ่ย่าง และแซ่วาง ตอนอยู่พม่าก็ตั้งถิ่นฐาน อยู่บ้านละปีสองปี เท่าที่จำได้เค้าเล่าว่าเคยอยู่ที่ดอยขี้เหล็กแถวเมืองนาย พอเสบียงหมดก็หยุดตั้งถิ่นฐาน ทำมาหากินเสียครั้งหนึ่งโดยมากก็ปลูกฝิ่น หรือไปรับจ้างเขาตัดละตามป่าเขาเรื่อย ๆ แม่ของพ่อ หลวงซึ่งอพยพมาหลังจากตระกูลฝ่ายพ่อก็มาเกิดแถวชายแดนไทยตอนที่ข้ามน้ำคงมาแล้ว เรียกว่า หนองอีกลีกล้วยบ้านแม่กุน บ้านขามู แต่ไม่ได้เข้าประเทศไทยตรงแถวนั้นหรือข้ามไปเข้าทางเชียงดาว ไปอาศัยอยู่กับพวกที่อพยพมาก่อนแล้ว”²⁵

หลังจากที่อพยพเข้ามาแล้วก็ได้มีการขยายตัวแยกออกไปตั้งถิ่นฐานตามจังหวัดต่าง ๆ ใน ภาคเหนือ ซึ่งก็ยังคงเลือกตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่เป็นภูเขาสูงเนื่องจากยังคุ้นเคยกับอากาศที่หนาวเย็น เหมาะสำหรับปลูกฝิ่นกระทั่งเมื่อทางการไทยประกาศห้ามปลูกฝิ่นแล้วชาวม้งจึงหันมาปลูกพืชเพื่อ การค้าแทนและมีบางส่วนที่เริ่มอพยพลงมาสู่ที่ราบเพื่อแสวงหาที่ทำกินใหม่ซึ่งส่วนหนึ่งก็คือกลุ่มชาติ พันธุ์ม้งที่บ้านไร่เอง

“แต่เดิมพ่อเฒ่าอยู่ที่น้ำแม่่ง หรือแม่่งว ใกล้เคียง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ แล้วย้ายมาอยู่ที่บ้าน แม่สะมาด เดินทางต่อมาที่ห้วยหมากพริก (ใกล้กับบ้านแก่งหอมที่เมืองแปง) และห้วยน้ำแม่ฮ่องสอน (ใกล้กับสนามบินแม่ฮ่องสอน) ที่ย้ายบ้านบ่อยครั้งก็เพราะที่ทำกินไม่พอแต่ละแห่งอยู่ได้เพียง 2-3 ปีก็ ต้องย้าย พ่ออายุได้ 50 กว่าปี ตอนนั้นจำแรงค์ที่เป็นตำรวจอยู่ปางมะผ้าชวนให้มาอยู่ที่บ้านไร่ บอกว่า ที่นี้มีที่ไร่ที่สวนสมบูรณ์ พ่อเฒ่ากับชาวบ้านเลยย้ายมากัน 12-13 หลังคาเรือน ตอนแรกก็เดินทางมาดูที่ ก่อนพอเห็นว่าสมบูรณ์ดีจริง ๆ ก็เลยขอกับพวกพ่อเฒ่าปาง พ่อหลวงหม่องที่เข้ามาอยู่ก่อนหน้าได้ ประมาณ 1 ปีกว่าว่าจะมาอยู่ด้วย เขาก็ให้มาเพราะคนอยู่กันน้อยถ้ามาอยู่จะได้เป็นเพื่อนกัน ตอนแรกที่ ย้ายมามีกัน 12-13 หลังคา คนเดิมที่อยู่มีบ้านแค่ 4 หลัง เป็นของพ่อเฒ่าปาง พ่อหลวงหม่อง พ่อเฒ่ากั นนะ และพ่อเฒ่าจี

พอมาอยู่ก็มาสร้างบ้านอยู่กันแถว ๆ ท้ายหมู่บ้าน แยกออกมาจากกลุ่มบ้านของคนไต เขาก็ ไม่ได้ห้ามหรือใครอยากตั้งบ้านตรงไหนก็ตั้งเพียงแต่เป็นพี่น้องกันก็อยู่ด้วยกันเป็นกลุ่มมากกว่า หลังจากมาตั้งบ้านอยู่ได้ไม่นานก็เริ่มมีปัญหาเกี่ยวกับคนไต ช่วงนั้นคนเมืองยังไม่มีใครอพยพเข้ามา ปัญหา เกิดจากคนม้งกับคนไตอยู่ไม่เหมือนกัน ม้งนี้จะเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่แบบปล่อยให้หากินเองตามในหมู่บ้าน คนไตไม่ชอบ เขาบอกว่ามันสกปรก ก็เลยทะเลาะกัน พ่อเฒ่าเลาพาง (พ่อของพ่อหลวงซัวห้วย พ่อหลวง คนปัจจุบันของบ้านไร่) ในขณะนั้นก็เป็นทั้งผู้นำและหมอผีของชาวม้งที่อพยพมาด้วย – ผู้วิจัย) จึงพา ชาวบ้านส่วนหนึ่งไปตั้งบ้านใหม่อยู่ที่บ้านลงจันทร์ เขาเห็นว่าตรงนั้นมันใกล้ถนนดี

²⁵ สัมภาษณ์นายซัวห้วย แซ่หัน อายุ 44 ปี บ้านเลขที่ 4 ม.3 บ้านไร่

ตอนที่ลงมาอยู่บ้านไร่ใหม่ ๆ พ่อเฒ่าและพวกที่อพยพมาด้วยกันป่วยกันเยอะปรับตัวไม่ทัน แต่ก่อนอยู่บนดอยอากาศเย็นอยู่กันมาจนชิน พอลงมาอยู่ข้างล่างมันร้อน ทนไหวอาบน้ำกันวันละหลายรอบ เป็นอยู่นานกว่าจะหาย”²⁶

จากบทสัมภาษณ์ข้างต้นจึงเห็นได้ชัดเจนว่าต้องมีการปรับตัวมากทั้งในด้านสภาพร่างกายที่ไม่คุ้นเคยต่ออากาศและสภาพแวดล้อมที่เป็นหุบเขา และการดำรงชีวิตที่ระบบการผลิตต้องเปลี่ยนแปลงไปโดยพ่อหลวงชั่ววัยได้เล่าให้ฟังว่าพืชหลายชนิดที่ต้องเปลี่ยนแปลงพันธุ์ปลูก เพื่อให้เหมาะกับสภาพพื้นที่และสภาพภูมิอากาศ พืชที่ชัดเจนมากคือข้าวที่ชนิดเดิมเป็นข้าวที่เหมาะสมกับอากาศที่หนาวเย็นตามยอดเขาและต้องปลูกในไร่จึงจะได้ผลดีเมื่อนำมาปลูกในพื้นที่นาทำให้ผลผลิตลดน้อยลงและதியากจึงต้องเปลี่ยนหันมาปลูกข้าวนาซึ่งเป็นพันธุ์พื้นเมืองของคนพื้นราบแทน ข้าวที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันเป็นข้าวเหนียวไร่ที่ชาวม้งใช้ในการดำข้าวปักตามประเพณีประจำปีเท่านั้น²⁷

ปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ในหุบเขาน้ำก๊าดเป็นกลุ่มที่สองต่อจากกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ที่มาจากน้ำก๊าดก็ยังคงเป็นกลุ่มที่ได้ครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกินในบริเวณหุบเขาน้ำก๊าดจำนวนมาก พ่อแก้วของชนไทยใหญ่ที่อพยพมาบุกเบิกพื้นที่ โดยมีทั้งส่วนที่บรรพบุรุษบุกเบิกไว้ให้ และซื้อเพิ่มในภายหลัง ลูกหลานของชาวม้งได้แต่งงานอยู่ร่วมกับทั้งคนไทยใหญ่ และคนเมือง ในหมู่บ้านจนได้ขยายเป็นกลุ่มเครือญาติที่ใหญ่มากขึ้นกว่าแต่เดิม ซึ่งมีประเพณีห้ามไม่ให้มีการแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์

ประมาณปี พ.ศ.2521 มีกลุ่มคนเมืองจากเมืองปาย บ้านสบแพม ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเครือญาติกับพ่อเฒ่าสม และเป็นเพื่อนกับกลุ่มคนไทยใหญ่จากบ้านน้ำก๊าด ได้รับการชักชวนและอพยพมาแสวงหาที่ทำกินใหม่ กลุ่มอพยพกลุ่มใหม่นี้ได้แก่พ่อเฒ่าอิน ชัดดาวี พ่อเฒ่าจุ่ม (ย้ายกลับไปเมืองปายและเสียชีวิตแล้ว) พ่อเฒ่าสุข(ย้ายกลับเมืองปาย) พ่อเฒ่าตีบมาก(ย้ายกลับเมืองปาย) พ่อเฒ่าปิ่น(ย้ายกลับเมืองปาย) นางแก้วพา (ย้ายกลับเมืองปาย) นางตุม (ย้ายกลับเมืองปาย) ลุงน้อยใจ แก้วฟู²⁸ (หรือชื่อเต็มว่านายสุขใจ แก้วฟู) และลุงเวียน ตีบมา กลุ่มที่มาอยู่ใหม่นี้บางคนอยู่ได้เพียง 1 ปีก็ย้ายกลับไปอยู่ที่บ้านสบแพมตามเดิม เพราะไม่ชอบเห็นว่าอยู่ไกลจากญาติพี่น้องมาก และความไม่คุ้นเคยกับสภาพแวดล้อมจึงเจ็บป่วยกันมาก²⁹

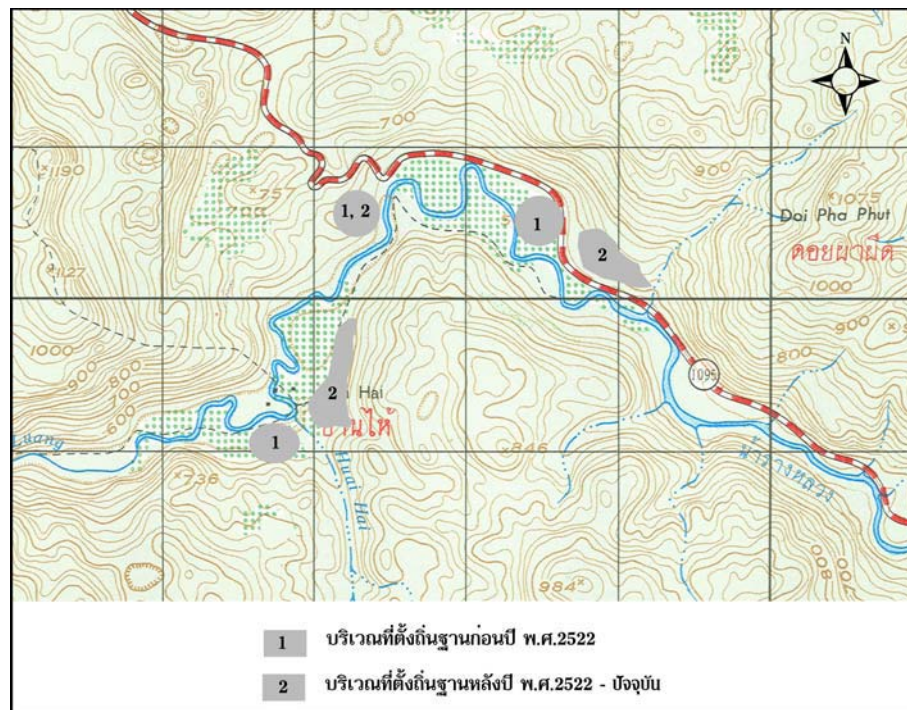
ในช่วงนี้กลุ่มชาติพันธุ์ในหมู่บ้านไร่จึงประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ที่มารุ่นแรก กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง และกลุ่มคนเมืองที่อพยพมาจากเมืองปาย กลุ่มบ้านไร่ในช่วงนี้แม้จะอยู่ร่วมกันในบริเวณใกล้เคียงกับบ่อน้ำในปัจจุบัน แต่ก็มีการแบ่งพื้นที่ของกลุ่มบ้านตามกลุ่มชาติพันธุ์และลำดับการตั้งถิ่นฐาน (แผนที่ 4.3)

²⁶ สัมภาษณ์นายปละเยะ แซ่จั้ง อายุ 70 กว่าปี บ้านเลขที่ 9 ม.3 บ้านไร่

²⁷ สัมภาษณ์นายชั่ววัย แซ่หัน อายุ 48 ปี (อ้างแล้ว)

²⁸ น้อย เป็นในภาษาไทยใหญ่เป็นคำใช้เรียกนำหน้าชื่อคนที่บวชเณรแล้ว

²⁹ สัมภาษณ์นายอิน ชัดดาวี อายุ 77 ปี บ้านเลขที่ 16 ม.3 บ้านไร่ ต.สบป่อง นายสุขใจ แก้วฟู อายุ 55 ปี บ้านเลขที่ 6 ม.3 บ้านไร่ ต.สบป่อง และนายเวียน ตีบมา อายุ 57 ปี (อ้างแล้ว)

แผนที่ 4.3 แสดงลำดับการตั้งถิ่นฐานบริเวณหุบเขาบ้านไร่สมัยปัจจุบัน

ง. การตั้งถิ่นฐานภายหลังปี พ.ศ.2522

หลังจากเดือนตุลาคม ในปีพ.ศ.2522 เมื่อมีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาลุ่มน้ำลาง ในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จ.แม่ฮ่องสอน ผู้รับผิดชอบดำเนินการก่อตั้ง และดำเนินงานในช่วงแรกคือกองทัพภาคที่ 3 ในช่วงนั้นทางกองทัพต้องการคนงานมาช่วยในการก่อสร้าง และลงป่าในบริเวณหุบเขาบ้านไร่ เพื่อปรับให้เป็นพื้นที่ทางการเกษตร จึงได้ประกาศรับคนงานของโครงการจำนวนมาก จึงมีคนจากที่ต่าง ๆ หลังไหลมาสมัครงาน ต่างคนก็มาจากต่างที่กัน

“ป้าเป็นคนจากบ้านแม่ต๋น จ.เชียงใหม่ แล้วย้ายตามสามีที่ทำงาน รพช. มาอยู่ที่แม่ฮ่องสอน ประมาณปี พ.ศ.2521-2522 พอดีทหารเขาจะสร้างศูนย์ก็ไปคุยกับผู้ว่าฯ บอกจะขอคนงานมอดี ๆ หลาย ๆ คนมาช่วยทำงาน สามีป้าก็ได้มาก่อนกับคนงานรุ่นแรกสัก 10 คน พอ 6 เดือนเขาก็เอรอด 6 ล้อ ของทหารที่เข้าเมืองมาซื้อของมารับป้ากลับไป รถทหารก็พ่วงของไปด้วยมีตั้งแต่ไก่ หมู อาหารเน่นรดไปหมด”³⁰

“พี่เป็นคนบ้านแม่นาแดง ที่ปาย ย้ายมาอยู่บ้านไร่กับแม่ตั้งแต่ตอนที่โครงการฯ ประกาศหาคนงานสมัยแรก ในช่วง พ.ศ.2522 แม่เขาได้ข่าวว่าทหารมาประกาศหาคนมาทำงานให้เงินเดือน ช่วงแรกให้ค่าจ้างต่อวันเป็น ข้าวสารกับปลาหู ตอนนั้นทั้งคนไต และคนเมืองที่ปาย อพยพเข้ามาทำงานกันมาก

³⁰ สัมภาษณ์นางบัวเขียว วรรณฤกษ์ อายุ 54 ปี (อ้างแล้ว)

ทหารเขาจับคนไม่จำกัด ใครไม่มีบัตรประชาชนก็ทำงานได้ แต่ว่าตอนหลังเขาไม่ให้แล้วคนงานเขาเฉพาะคนที่ไม่มีบัตร”³¹

ป้าสียง พรหมคุณ อายุ 54 ปี อพยพมาจากจังหวัดอำนาจเจริญเพื่อมาเป็นคนงานที่ศูนย์ทดลองฯ มาตั้งแต่ประมาณ ปี พ.ศ.2527 จากการชักชวนของน้องชาย และตั้งถิ่นฐานอยู่จนกระทั่งถึงทุกวันนี้ “ตอนแรกน้องชายป้ามาทำงานที่นั่นก่อน แล้วส่งข่าวกลับไปบอกว่าที่นั่นรับคนงาน ป้าก็มาพร้อมกับสามี แล้วก็ลูก 5 คน คนเล็กอายุได้ 4 ขวบแล้วตอนที่ย้ายมา สมัยนั้นเดินทางอะไรลำบากไปหมด ถนนก็เป็นถนนดินไม่ใช่ลาดยางเหมือนสมัยนี้ จากเชียงใหม่มาก็มาต่อรถที่ปาย ทหารเขาเอารถคันใหญ่ไปปรับ มาแรก ๆ กลัวไปหมดทุกอย่าง รอบ ๆ มีแต่ป่าไม่รู้มันมีตัวอะไรบ้าง พวกผีขอ ชาวเขาก็ดูน่ากลัวได้ยินเค้าเล่าว่าพวกนี้กินคน ป้าก็ไม่ว่ากลัวกินคนด้วยหรือเปล่า บ้านคนก็น้อยที่บ้าน ไร่มีบ้านอยู่แค่ 20 หลังเท่านั้น ตรงหมู่บ้านปัจจุบันถึงมีคนบ้างแต่ก็ยังเป็นป่าอยู่ มาอยู่แค่ปีแรกก็คิดแต่อยากกลับบ้าน”³²

ส่วนคนไทยใหญ่ที่อพยพมาจากประเทศพม่า หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าไตนอก (ในรายงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยจะเรียกว่า ไตนอก เช่นกัน เพื่อแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความรู้สึกของคนไทยใหญ่ด้วยกัน หรือคนไทยทั่วไป ต่อคนไทยใหญ่ที่เพิ่งอพยพเข้ามา) ก็เข้ามาช่วงหลังจากที่ทหารได้ส่งมอบโครงการฯ ให้กับจังหวัดแม่ฮ่องสอน และในปี พ.ศ.2528 กรมวิชาการเกษตรก็ได้จัดตั้งขึ้นเป็นสถานีทดลองข้าวไร่และธัญพืชเมืองหนาวปางมะผ้า

“คนไตนอกที่ย้ายมาก่อนตั้งแต่ทหารอยู่ก็เริ่มชักชวนพี่น้องเขามาเรื่อย ๆ ตอนหลังเขามาตั้งบ้านอยู่มาที่ที่บ้านท่าไคร้ แต่ว่าก่อนจะมาก็อยู่ต้องพามาขออนุญาตจากพ่อหลวงก่อน ชาวบ้านเขาให้พ่อหลวงเป็นคนตัดสินใจแต่ถ้ามีปัญหาอะไรพ่อหลวงต้องเป็นคนจัดการดูแล เรื่องปัญหาทะเลาะอะไรหนัก ๆ ไม่ค่อยมี อาจมีแค่พูดจาผิดหูเท่านั้นอยู่ในค่ายทหารเขาดูแลไม่ให้มีเรื่องมีราว แต่พอทหารย้ายออกไป ชาวบ้านบางคนก็ไม่ค่อยพอใจเรื่องที่ไตนอกเข้ามาถางที่ดินตรงเนินเขาทางตะวันตกของหมู่บ้านที่ตอนแรกใครจะไปถางแล้วทหารมาห้าม บอกว่าเป็นที่ของหลวง พอสิทธิของที่ดินกลายเป็นของศูนย์ทดลองฯ (กรมวิชาการ) กลับไม่มีใครห้าม คนเก่า ๆ ก็เริ่มคิดว่าที่ตัวเองจะถางแล้วไม่ยอมให้ถาง แต่พอคนใหม่เข้ามาถางกลับไม่ว่าอะไรเลย ส่วนใหญ่ก็ได้แต่คิดไม่มีใครพูดอะไร เพราะมันเป็นสิทธิของศูนย์ทดลองฯ”³³

นับว่าการก่อตั้งของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำสาละวิน เป็นปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมในบริเวณหุบเขาบ้านไร่ที่ชัดเจนที่สุด ในช่วงปี พ.ศ.2523-2525 ซึ่งโครงการฯ ได้ประกาศรับสมัครคนงานจำนวนมาก คนงานที่ทำงานในศูนย์มีมากถึงร้อยละกว่าคนรู้จักกันแทบไม่ทั่ว ป้าเครือวัลย์ พรพนาสิทธิ์เล่าถึง

³¹ สัมภาษณ์นางลัดดา ทองอ่อน อายุ 35 ปี (อ้างแล้ว)

³² สัมภาษณ์นางสียง พรหมคุณ อายุ 54 ปี (อ้างแล้ว)

³³ สัมภาษณ์นางบัวเขียว วรรณฤกษ์ อายุ 54 ปี (อ้างแล้ว) ความคิดเห็นนี้ตรงกับชาวบ้านอีกหลายคนคือ นางลัดดา ทองอ่อน อายุ 35 ปี และ นางสียง พรหมคุณ อายุ 54 ปี เป็นต้น

ชุมชนในสมัยนั้นว่า “คนงานมีกันเป็นร้อยกว่าคนรู้จักกันไม่หมดมีทั้งคนเมือง คนไทย คนไทยใหญ่ แรก ๆ คนไตนอกยังมีน้อย แคน่งงาน แแบ่งส่วนกัน ไปกลุ่มหนึ่งทำแปลงข้าว อีกกลุ่มไปขุดนา อีกคนอาจหลู้งานมีเยอะเยอะเจอกันก็ตอนเช้าเข้าแถวเคารพธงชาติ นอกจากคนงานในศูนย์แล้วยังมีทหารยกกันมาเป็นกองพัน ไหนจะพวกชลประทาน ที่มาทำฝายอยู่ตรงน้ำสู มาเจอกันก็แต่งงานกันไปหลายคู่ แต่ว่าคนเมืองปายมาอยู่ที่นี่แรก ๆ ป่วยหนักกันเยอะบางคนต้องย้ายหนีกลับไปอยู่ปาย ปากก็เป็นไข้หนักกับเค้าเหมือนกัน เวลารักยามีทั้งหมอยาหมอไทยใหญ่ช่วยรักษากันไป”³⁴

ปัจจุบันประชากรของหมู่บ้านไวยังคงมีการอพยพโยกย้ายเข้า-ออกอยู่อย่างสม่ำเสมอ ระบบเครือญาติเป็นตัวแปรหนึ่งของการเคลื่อนย้าย และการครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้มีการซื้อขายกันอยู่หลายทอด เจ้าของที่ดินในหมู่บ้านจึงมีทั้ง คนเมืองที่มาจากปาย แม่ฮ่องสอน และเชียงใหม่ คนไทยใหญ่จากปาย ในปางมะผ้าเอง และจากประเทศพม่า มั้ง ที่อาศัยอยู่มาตั้งแต่รุ่นแรกที่มาตั้งถิ่นฐานและญาติพี่น้องที่อพยพตามมาในภายหลัง ลีซอ จากบ้านน้ำบ่อสะเป่ที่ลงมาตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินในหมู่บ้านด้วยเหตุว่าได้ซื้อที่ดินในเขตหุบเขาไว้ มูเซอ ซึ่งซื้อที่ดินไว้ส่วนเจ้าตัวไม่ได้มาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน และคนไทยพื้นที่ราบจากภาคอื่นซึ่งเข้ามาประกอบอาชีพในอำเภอปางมะผ้า

นอกจากประชากรในกลุ่มบ้านต่าง ๆ แล้วยังมีชุมชนหนึ่งที่แตกต่างจากหมู่บ้าน เนื่องจากเป็นชุมชนของเยาวชนที่อาศัยอยู่ในโรงเรียนศูนย์ปางมะผ้า ซึ่งก่อตั้งมาในสมัยที่ศูนย์ทดลองฯ ยังคงดำเนินงานโดยทหารเมื่อปี พ.ศ.2524-2525 จุดประสงค์ก็เพื่อให้ลูกหลานของคนงานและชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงได้มีโอกาสได้รับการศึกษาภาคบังคับ แรกเริ่มเกิดจากคนงานที่มาทำงานในศูนย์ทดลองฯ มีลูกหลานจำนวนหลายคน ในขณะนั้นพลเอกสิมา ปาณิกบุตร อดีตแม่ทัพภาคที่ 3 และพันตรี บุญเกิด วิชาชัย หัวหน้าโครงการพัฒนาลุ่มน้ำลาง อันเนื่องมาจากพระราชดำริได้ให้การสนับสนุนทางด้านกำลังคน เครื่องจักร อุปกรณ์การก่อสร้าง การปรับพื้นที่ และพ่อแม่สาม คำสุข และพ่อแม่กันนะ พรพนาสิทธิ์ บริจาคที่ดินให้เพื่อสร้างโรงเรียน ดังนั้น โรงเรียนศูนย์ปางมะผ้าจึงถือกำเนิดขึ้นเป็นโรงเรียนแบบพึ่งตนเองในโครงการตามแนวพระราชดำริ ซึ่งเปิดทำการสอนในวันที่ 1 กันยายน 2525 รับเยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ จากห้วยอมบ้านในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดใกล้เคียงเข้ารับการศึกษา ทั้งนี้ทางโรงเรียนได้จัดที่พักให้เด็กนักเรียนอยู่ในบ้านพักหลังละ 10-12 คน แยกชาย-หญิง โดยให้อาศัยอยู่ละกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างนักเรียนที่มาจากต่างวัฒนธรรม บ้านแต่ละหลังมีครูพักอยู่ด้วยหลังละ 1 คน³⁵

ปัจจุบันโรงเรียนศูนย์ปางมะผ้ามีนักเรียนเดินทางมาจากหมู่บ้านในอำเภอปางมะผ้า และอำเภอใกล้เคียงประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ มูเซอแดง มูเซอดำ ลีซอ มั้ง และกะเหรี่ยง ลักษณะการดำเนินงานของโรงเรียนเป็นโรงเรียนประจำที่เน้นให้เด็กพึ่งพาตนเองเป็นหลัก โดยการปลูกผัก เลี้ยงสัตว์สำหรับบริโภคภายในโรงเรียน มีการจัดเวรทำอาหารในทุก ๆ วัน ทั้งนี้ทางโรงเรียนจะได้รับงบประมาณสนับสนุนจากทางราชการเป็นหลัก ภายหลังมีนักเรียนในโรงเรียนบางคนที่ได้กลับมาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านเป็นการถาวรทางการแต่งงานกับคนในพื้นที่นั่นเอง

³⁴ สัมภาษณ์นางเครือวัลย์ พรพนาสิทธิ์ อายุ 47 ปี บ้านเลขที่ 43 ม.3 บ้านไว

³⁵ เอกสารโรเนียวข้อมูลประวัติหมู่บ้านไวเพื่อการศึกษา จัดทำโดยนายสายทอง จันทร์เต็ม อายุ 55 ปี อาจารย์โรงเรียนศูนย์ปางมะผ้า และแผ่นป้ายความเป็นมาของโรงเรียนศูนย์ปางมะผ้า จัดทำโดยโรงเรียนศูนย์ปางมะผ้า

4.3 ความสัมพันธ์ในความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์

โดยพื้นฐานแล้วการก่อตั้งหมู่บ้านไว้ในยุคแรก ๆ นั้นก็เป็นการรวมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีมากกว่าหนึ่งกลุ่มอยู่แล้วความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาอยู่ใหม่กับชาวไทยใหญ่ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกในรุ่นแรกเป็นไปด้วยดี ลุงจี คำสุข บอกว่าในอดีตที่ดินมีกว้างใหญ่อุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งหุบเขาลำพังการบุกเบิกของคนจำนวนน้อยนิดคงไม่สามารถขุดไร่ขนาได้หมด ถ้ามีเพื่อนมาอยู่ด้วยกันก็ไม่เหงาและไม่ต้องหวาดกลัวอันตรายจากป่ารอบด้านมากนัก เมื่อชาวม้งมาอยู่ด้วยนั้นจึงต้อนรับอย่างยินดี ปัญหาที่เกิดขึ้นในภายหลังคือความต่างของวิถีชีวิตเท่านั้นคือเรื่องของการเลี้ยงสัตว์ซึ่งเป็นเรื่องของส่วนรวมในด้านความสะอาด และได้แก้ปัญหาโดยชาวม้งบางส่วนแยกไปตั้งบ้านเรือนต่างหาก ยังคงมีญาติพี่น้องบางคนที่อยู่ในบ้านไร่ต่อไปซึ่งก็ไม่ได้เป็นปัญหาถูกรังเกียจแต่อย่างใด และก็ยังคงมิตรไมตรีที่ยืนยาวมาจนถึงปัจจุบัน

ความสัมพันธ์และมิตรไมตรีที่ยืนยาวของคนรุ่นเก่าที่ร่วมบุกเบิกป่าให้เป็นบ้านมาด้วยกัน ซึ่งผู้วิจัยยังคงประทับใจอยู่คือในวันหนึ่งขณะที่ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ลุงอิน ซึ่งเป็นคนเมืองจากปายอพยพเข้ามาอยู่ที่บ้านไร่เป็นรุ่นที่ 3 (ของการอพยพ) พ่อเฒ่าปละเยะ ผู้บุกเบิกในรุ่นที่ 2 ซึ่งเป็นชาวม้ง โดยปกติวัฒนธรรมคัมภีร์จะเห็นพ่อเฒ่าตีมีดอยู่ที่บ้าน ในวันนี้นักกลับแต่งตัวรัดกุมครบชุดทั้งเสื้อแขนยาวและกางเกงขายาวมีมีดคาดอยู่ที่เอวมาชวนลุงอินออกไปหาเห็ดและหน่อไม้บนเขาใกล้กับหมู่บ้าน พี่ลัดดาเล่าให้ผู้วิจัยฟังในภายหลังอีกว่าคนเฒ่าคนแก่ในรุ่นนี้จะถ้อยทีถ้อยอาศัยช่วยเหลือกันมาตลอด บางครั้งเวลาใครจะเข้าป่าก็มาชักชวนเพื่อนออกไปหาของป่าด้วยกันอยู่เสมอ โดยที่ไม่ได้คิดแบ่งแยกความแตกต่างทางชาติพันธุ์

การอยู่ร่วมกันของคนในหมู่บ้านดำรงอยู่บนกฎรวมของหมู่บ้านเป็นหลัก แต่ละกลุ่มที่อพยพเข้ามาอยู่ร่วมกันจะมีผู้นำเดิมเป็นของตนเองมาก่อนซึ่งในหมู่บ้านก็จะมีการตกลงทำความเข้าใจเกี่ยวกับกฎและการแก้ไขปัญหาความแตกต่างที่เกิดขึ้น การตั้งถิ่นฐานในช่วงแรกจึงอาศัยตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กันแต่ก็ยังมียุทธศาสตร์ที่แยกระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อยู่อย่างชัดเจนอันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์มีมากขึ้นหลังจากปี พ.ศ.2522 และเริ่มมีมุมมองและทัศนคติระหว่างกันที่แตกต่างออกไปจากในอดีต อันเนื่องมาจากปัจจัยใหม่ ๆ ที่เข้ามาพร้อมกลับกลุ่มคนใหม่

ความเป็นไทยที่หมายถึงคนไทยที่เป็นประชากรของประเทศไทย มีสัญชาติไทยโดยสมบูรณ์ ได้ทำให้เกิดเป็นอคติหนึ่งที่แบ่งแยกระหว่างคนไทยที่มีบัตรประจำตัวประชาชนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และคนนอกที่เป็นผู้ถือบัตรประจำตัวของบุคคลต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตให้เข้ามาอยู่ในแผ่นดินไทย ความแตกต่างของคนทั้ง 2 กลุ่มคือสิทธิประโยชน์ของความเป็นคนไทยมีมากมาย เช่น การครอบครองที่ดิน การประกอบอาชีพ และสวัสดิการสาธารณะ เป็นต้น ที่บ้านไร่ความเป็นไทยได้กลายเป็นการซ้อนทับของอัตลักษณ์ที่แบ่งแยกจิตสำนึกร่วมของชุมชน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือไม่ใช่เพียงแค่นในหมู่บ้านทั่วไปที่รู้สึกเช่นนี้ แม้แต่คนไทยใหญ่ที่ได้รับสิทธิการเป็นคนไทยเกิดในเมืองไทยที่ถึงแม้จะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันใช้ภาษาเดียวกัน วัฒนธรรมคล้ายคลึงกันก็มองคน *ไดนอก* หรือคนไทยใหญ่ที่อพยพมาจากประเทศพม่า ว่าเป็น *คนอื่น* และไม่ได้รับการนิยามความหมายว่าเป็นพวกเดียวกัน ดังนั้นคำเรียกขานว่าไดนอกจึงไม่ได้มีความหมายเพียงแค่นคนไทยจากนอกประเทศแต่ในความหมายลึก ๆ เป็นการแทนความรู้สึกรังเกียจที่แบ่งแยกความเป็นเราและเป็นคนอื่นนั่นเอง

การนิยามความหมายของความเป็นไทยเพิ่งทวีความเข้มข้นมากขึ้นเมื่อมีเรื่องผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง ถ้ามองประวัติหมู่บ้านและทัศนคติของชาวบ้านที่มีในช่วงก่อน พ.ศ.2522 หรือก่อนที่โครงการหลวงฯ จะเข้ามาดำเนินการคนไตนอกก็คือคนไทยใหญ่ที่เปรียบเสมือนคนไทยนับถือกันเป็นพี่น้องตามอย่างวัฒนธรรมของไทย แต่พอมีคนไตนอกอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้นหลังจากการก่อตั้งโครงการหลวง ทำให้อาชีพและรายได้ของคนที่อยู่เดิมลดน้อยลง เพราะคนไตนอกที่เข้ามามีความขยันขันแข็ง รับค่าจ้างแรงงานสูงกว่า จึงมักได้รับการว่าจ้างหรือรับเข้าทำงานพร้อม ๆ กับค่าจ้างแรงงานที่ต่ำลงจึงเป็นเหตุให้ความไม่พอใจเริ่มเกิดขึ้น ในช่วงแรกความไม่พอใจยังเป็นเพียงแค่ส่วนเล็ก ๆ แต่ถูกกระตุ้นมากยิ่งขึ้นเมื่อเกิดปัญหาการบุกรุกที่ดินและถางที่ทำกินเพิ่มขึ้น ในขณะนั้นพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์ในบริเวณหุบเขาบ้านไร่ได้ถูกประกาศให้เป็นเขตความควบคุมดูแลของกรมป่าไม้ห้ามไม่ให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มเติมความเป็นไทยจึงถูกจำกัดไว้ด้วยกรอบของกฎหมาย เมื่อคนไตนอกอพยพเข้ามาและเริ่มถางป่าใกล้หมู่บ้านเพื่อเป็นที่ทำกินเพิ่มโดยไม่ได้อุทธรณ์โทษตามกฎหมาย

ตามปกติความไม่พอใจของคนในหมู่บ้านต่อคนไตนอกไม่ได้แสดงออกรุนแรงถ้าสอบถามตรง ๆ ก็จะบอกว่าไม่ได้ไม่พอใจ และไม่เคยมีปัญหา เพราะถ้าคนไตนอกทำตัวมีปัญหาของพ่อหลวงซึ่งได้รับสิทธิเด็ดขาดจากชาวบ้านในตัดสินความผิดหรือจะให้คนไตนอกอยู่ในหมู่บ้านหรือไม่ แต่ในบางครั้งวสันตนาของชาวบ้านก็ได้กล่าวพาดพิงเป็นทำนองไม่พอใจในพฤติกรรมของคนไตนอก เช่น การชักนำญาติพี่น้องให้อพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านเพิ่มเติม การบุกรุกที่สาธารณะโดยไม่ได้รับโทษ เป็นต้น

สิ่งที่คนไตนอกต้องปฏิบัติเป็นการตอบแทนคือเวลาในหมู่บ้านมีงานส่วนรวมที่ต้องใช้แรงงานก็มักจะเกณฑ์คนในบ้านมาช่วยงาน ซึ่งถ้าเป็นชาวบ้านทั่วไปก็มาบ้างไม่มาบ้าง ส่วนคนไตนอกส่วนใหญ่ต้องมาเป็นประจำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่เมื่ออาศัยอยู่นาน ๆ ไปความคุ้นเคยและความเบื่อบ่อยที่ถุกบิบบอยู่ตั้งแต่เข้ามาอาศัยอยู่ก็ทำให้ไม่ค่อยมาช่วยงานเหมือนเมื่อแรก ๆ ชาวบ้านบางคนเคยกล่าวกับผู้วิจัยว่าจิตสำนึกในเรื่องชาติของคนไตนอกมีความแตกต่างจากคนไทย ทำให้พวกเขาไม่สนใจจะพุดิตัวอยู่ในกฎหมายไทย เขาถือว่าเขามาจากที่อื่นไม่ใช่คนไทยไม่มีบัตรถ้ามีปัญหาอย่างหนักก็หนีกลับไปนอกประเทศ ถ้าไม่มีเขาก็ต้องดักตวงประโยชน์ให้มากที่สุด ส่วนเรื่องของชาติหรือส่วนรวมเขาคิดถึงแต่เรื่องการกู้ชาติไทยใหญ่ของเขาที่ไม่เกี่ยวกับชาติไทย ซึ่งในความคิดของผู้วิจัยเองออกจะไม่เห็นด้วยกับความคิดนี้ทั้งหมดเพราะส่วนหนึ่งของพฤติกรรมคือ เพื่อความอยู่รอดและตอบโต้ความไม่เป็นธรรมที่ได้รับ

การตอบโต้จากคนไตนอกไม่ได้แสดงออกอย่างชัดเจนหรือรุนแรง โดยความพยายามยกระดับความเป็นอยู่ให้มีความเทียบเท่ากับคนไทยทั่วไป นั่นคือเครื่องใช้อำนวยความสะดวกแทบทุกอย่างที่คนทั่วไปมี บ้านเหล่านี้ก็มีด้วยไม่ว่าจะเป็นจานดาวเทียม โทรทัศน์ และเครื่องเสียง เป็นต้น โดยเฉพาะในวันเทศกาลหรืองานรื่นเริงเครื่องแต่งกายของคนไตนอกจากสวยงามคงความเป็นพิเศษ และเพียบไปด้วยเครื่องทองทั้งต่างหูทองคำประดับพลอยตามแบบอย่างของคนไต สร้อยคอทองคำ และสร้อยข้อมือ

จะว่าไปแล้วความรู้สึกที่มีต่อคนไตนอกยังไม่แน่ว่ารุนแรงเท่าความรู้สึกที่มีต่อชาวลีซอซึ่งมีความแตกต่างทั้งเชื้อชาติ และวัฒนธรรม ชาวลีซอที่ใกล้ชิดกับชาวบ้านไร่ที่สุดมาจากบ้านน้ำบ่อสะเป่ กว่าร้อยละ 90 เป็นผู้ถือบัตรบุคคลต่างด้าว ซึ่งเพิ่งอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ทัศนคติของชาวบ้านต่อชาวลีซอคือ เจ้าเล่ห์ ฉลาดแกมโกง ชอบลักขโมย และมีพฤติกรรมก้าวร้าว ในปัจจุบันการแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์เป็นเรื่องปกติแต่

เมื่อสอบถามในเรื่องการแต่งงานกับชาวลิซอ ผู้วิจัยกลับได้คำตอบว่าพ่อแม่ไม่ค่อยอยากให้ลูกแต่งงานกับชาวลิซอ นัก เพราะสำหรับผู้หญิงเงินค่าสินสอดสูงมาก ส่วนผู้ชายก็มีพฤติกรรมก้าวร้าวเกินไป แต่ที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นอีกอย่างและน่าแปลกใจคือชาวลิซอโดยเฉพาะหญิงชาวลิซอไม่ค่อยแต่งงานกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ถ้าไม่แต่งงานกับชาวลิซอด้วยตนเองแล้วก็จะแต่งงานกับชาวต่างชาติที่เป็นฝรั่งหรือไม่ก็เป็นชาวญี่ปุ่นไปเลย ชาวบ้านที่นั่นมองว่าเป็นเพราะคนต่างชาติเหล่านั้นมีเงินมากพอสำหรับจ่ายค่าสินสอด และเป็นแหล่งเงินทุนสำหรับเปิดกิจการที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในอำเภอปางมะผ้าได้อีก ดังนั้นจึงจะเห็นได้ว่าหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ลิซอในอำเภอปางมะผ้าเกือบทุกหมู่บ้านมักเกี่ยวข้องกับกิจกรรมด้านท่องเที่ยวที่เปิดโดยชาวบ้านเอง และมีเงินทุนจากชาวต่างชาติที่แต่งงานกับหญิงชาวลิซอ เช่น กิจการเกสต์เฮาส์ โฮมสเตย์ และพิพิธภัณฑสถานหมู่บ้าน เป็นต้น ผู้วิจัยมองว่านอกจากจะกลายเป็นค่านิยมให้กับเด็กสาวชาวลิซอว่าการแต่งงานกับชาวต่างชาติแล้วสามารถเปิดกิจการได้แล้ว ยังตอบคำถามในใจของผู้วิจัยเกี่ยวกับการตอบโต้ของชาวลิซอต่อกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ตั้งข้อรังเกียจพวกตน โดยการไม่ค่อยออกไปสู่สังคมใกล้ชิดกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นแสดงออกอย่างชัดเจนว่าไม่ได้ต้องการแต่งงานกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ในขณะที่เดียวกันก็พยายามยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของตนให้เทียบเท่าหรือสูงกว่า

โดยสรุปแล้วความสัมพันธ์ในความหลากหลายทางวัฒนธรรมไม่ได้มีความรุนแรงถึงขั้นแตกหัก คูผิวเดินแล้วเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างประนีประนอมและชาวบ้านรับเอาความเป็นวัฒนธรรมชนบทของเมืองมาใช้แล้ว แต่ในความเป็นจริงก็ยังคงมีการกีดกัน แย่งชิงพื้นที่ทางสังคม และโต้ตอบผ่านพฤติกรรม ซึ่งบางครั้งก็ไม่ได้เกิดจากความแตกต่างทางชาติพันธุ์ หากเกิดจากการนำเอาแนวคิดความเป็นชาติเข้ามายุติโยงในการอ้างสิทธิ์เพื่อความชอบธรรมของพวกตน

4.4 การตั้งถิ่นฐาน

เนื่องจากพื้นที่ของหุบเขาย่านไรมีหลายบริเวณที่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานซึ่งมีการอยู่อาศัยในหลายช่วงเวลา ดังนั้นผู้เขียนจึงได้แบ่งหัวข้อในเรื่องการตั้งถิ่นฐานออกตามช่วงเวลา เพื่อที่จะนำข้อมูลเกี่ยวกับการเลือกพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนทั้ง 2 ช่วงเวลา

4.4.1 ตำแหน่งที่ตั้งชุมชน

ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นในเรื่องประวัติของพื้นที่หุบเขาย่านไรซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในหุบเขาย่านไรมาเป็นเวลานานแล้วซึ่งพอที่จะสันนิษฐานเบื้องต้นเกี่ยวกับตำแหน่งของพื้นที่หมู่บ้านในอดีตได้จากความหนาแน่นของโบราณวัตถุและความเหมาะสมของพื้นที่ ซึ่งจะนำมาเปรียบเทียบกับลักษณะของพื้นที่ตั้งชุมชนในปัจจุบันต่อไป

ก.ตำแหน่งที่มีร่องรอยของมนุษย์ในอดีตตามหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติบอกเล่า

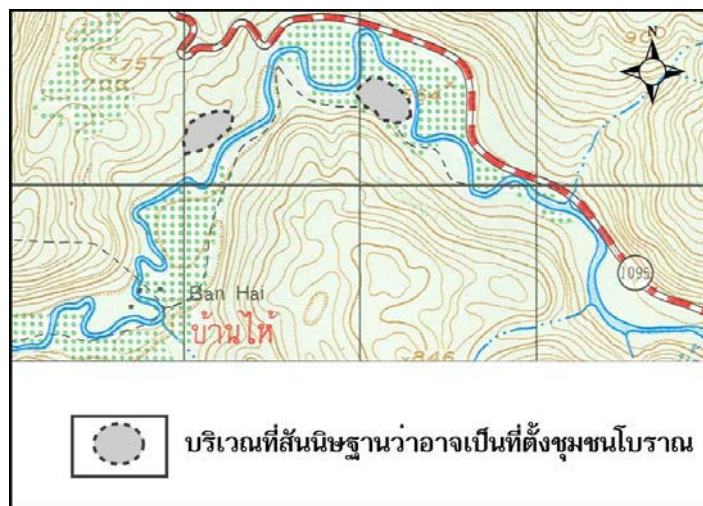
บริเวณที่พบร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีในหุบเขาย่านไรซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นชุมชนในสมัยประวัติศาสตร์มีพื้นที่ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับแหล่งที่ตั้งของชุมชน 2 แห่ง และแหล่งโบราณสถานอีก 4 แห่ง แสดงว่าบริเวณนี้อาจเป็นชุมชนใหญ่ที่มีการกระจายตัวของกิจกรรมมนุษย์ในบริเวณกว้าง ดังแผนที่แสดงบริเวณที่พบร่องรอยหลักฐาน ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจึงได้เน้นพิจารณาในด้านพื้นที่ตั้งของแหล่งที่อาจเป็นที่ตั้งของชุมชนในอดีต

1. ตะพักลำน้ำระดับสูงที่เป็นสนามกีฬาของศูนย์ทดลองฯ

บริเวณนี้พบร่องรอยของกลองยาสูบดินเผากระจายอยู่เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านบางคนเชื่อว่าอาจเป็นที่ตั้งของวัดเก่า ลักษณะพื้นที่เป็นลานตะพักลำน้ำระดับสูงในปัจจุบันตั้งอยู่ใกล้กับลำน้ำลางมาก แต่เดิมทางน้ำลางซึ่งไหลมาจากทิศตะวันออกเลียบภูเขามาเรื่อย ๆ ได้โค้งขึ้นไปทางทิศเหนือไปสู่บริเวณที่เป็นถนนสาย 1095 ในปัจจุบัน ดังนั้นพื้นที่บริเวณนี้จึงอยู่ห่างจากลำน้ำลางมากกว่า 200 เมตร และไม่ได้เป็นพื้นที่ที่จะถูกทางน้ำกัดเซาะ

2. เนินเขาริมลำน้ำลางฝั่งตะวันตก

หลักฐานที่พบในบริเวณนี้เป็นคำบอกเล่าและต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ก่อนชาวบ้านเข้ามาตั้งถิ่นฐานคือ มะม่วง ขนุน ซึ่งไม่ได้ขึ้นเองตามธรรมชาติมักเกิดจากคนนำมาปลูก ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นบ้านเก่าของชาวไทยใหญ่ที่ตั้งขึ้นในสมัยที่ฝรั่งเข้ามาทำไม้ในบริเวณหุบเขาบ้านไร่ และถูกทิ้งร้างลงเมื่อกิจกรรมทำไม้หยุดชะงักไป ลักษณะของพื้นที่เป็นเนินเขาเล็ก ๆ ที่มีความลาดชันน้อย (น้อยกว่าเนินเขาซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านท่าไคร้ในปัจจุบัน) เนินเขาถูกนี้ตั้งอยู่ตรงกันข้ามกับที่ตั้งของโรงเรียนศูนย์ปางมะผ้า และถ้าพิจารณาจากแผนที่ทหารและคำบอกเล่าของชาวบ้านแล้ว เนินเขานี้ก็ตั้งอยู่ใกล้จุดข้ามลำน้ำลางซึ่งตามถนนทางเดินเท้าโบราณของชาวบ้านบอกว่าเป็นจุดที่เหมาะสมสำหรับข้ามน้ำ เพราะเป็นจุดที่ลำน้ำลางแคบและใกล้กับถนนที่จะข้ามสันเขามากที่สุด (แผนที่ 4.4)

แผนที่ 4.4 บริเวณที่สันนิษฐานว่าอาจเป็นที่ตั้งชุมชนโบราณจากคำบอกเล่า

ข. ตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน (ดูแผนที่ 4.1 ประกอบ)

การเลือกตั้งถิ่นฐานในช่วงแรกเมื่อปี พ.ศ.2513 ชาวไทยใหญ่เลือกตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณที่เป็นท้ายหมู่บ้านในปัจจุบัน บ้านไร่และบ้านท่าไคร้ อยู่ในหุบเขาบ้านไร่ช่วงที่เป็นที่ราบมากที่สุดของหุบเขา บริเวณจึงถูก

ปรับเป็นพื้นที่นา และบ้านสามหลังซึ่งแม้จะไม่ได้อยู่ใกล้กับที่ราบแต่ก็ยังอยู่ในช่วงของหุบเขาบ้านไร่ ซึ่งผู้วิจัยจะได้แยกเป็นหัวข้อให้เห็นถึงความแตกต่างในการเลือกพื้นที่ในหุบเขามันทั้ง 3 รวมทั้งประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่

1.บ้านไร่

ประชากรในบ้านไร่ประกอบด้วยไทใหญ่ คนเมือง ม้ง ลีซอ คนไทยพื้นที่ราบ มูเซอ จีนฮ่อ และกะเหรี่ยง (ซึ่งแต่งงานเข้ามาอยู่กับสามีซึ่งเป็นคนในพื้นที่) จำนวนทั้งหมด 71 หลังคาเรือน³⁶ มีทั้งกลุ่มที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมตั้งแต่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน และคนที่เข้ามาซื้อที่ดินไว้ในภายหลัง หมู่บ้านเป็นพื้นที่ราบที่ตั้งอยู่บริเวณทางคันทิศตะวันตกของหุบเขาดัดกับภูเขาสูงชันที่โอบรอบหุบเขาไว้ พื้นที่ตั้งหมู่บ้านเป็นเนินเขาเตี้ย ๆ ซึ่งมีพื้นที่ราบมากพอสำหรับการตั้งหมู่บ้าน มีลำห้วยสาขาเล็ก ๆ เฉพาะฤดูกาลและร่องน้ำที่ไหลลงมาจากภูเขาด้านหลังไหลผ่านหมู่บ้านเป็นระยะ ๆ ลักษณะการกระจายตัวของหมู่บ้านเป็นแบบผสมที่มีทั้งแนวยาว (Linear Settlement) และแบบรวมตัวเกาะกลุ่ม (Cluster Settlement) และเนื่องจากพื้นที่บังคับในบางช่วงจึงสามารถสร้างบ้านเรือนได้เฉพาะแนวยาว และช่วงท้ายของหมู่บ้านซึ่งมีลักษณะเป็นเนินเขาเล็ก ๆ ก่อนข้างราบจึงได้เปลี่ยนรูปแบบเป็นการรวมกลุ่มอยู่เป็นกระจุก สภาพพื้นที่ยังคงมีร่องรอยของลานตะพักลำน้ำเดิมที่สามารถพบก้อนกรวดกระจายอยู่ทั่วไป บริเวณที่ติดกับภูเขามีสภาพค่อนข้างชันและเนื่องจากเป็นร่องน้ำที่ระบายลงมาจากภูเขา และจากคันไม้ใหญ่ที่ขึ้นปกคลุมทำให้เก็บกักความชื้นไว้ได้นาน (ภาพที่ 4.14)

รูปที่ 4.14 บริเวณที่ตั้งบ้านไร่มองจากด้านนอก

³⁶ จากการที่ตำรวจได้มาดำเนินการสำรวจไว้ให้หมู่บ้านในปี พ.ศ.2546 ได้รวมจำนวนประชากรของบ้านไร่ บ้านท่าไคร้ และบ้านสามหลังว่ามีจำนวนทั้งหมด 459 คน ชาย 244 หญิง 215 แยกเป็นคนที่นับถือประจำตัวประชาชน จำนวน 359 คน ชาย 190 หญิง 169 และผู้ที่ไม่นับถือประจำตัวประชาชน (ส่วนใหญ่คือไดโนกนั้นเอง) จำนวน 100 คน ชาย 54 หญิง 46

2.บ้านท่าไคร้

ประชากรประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ คนเมือง คนไทยพื้นราบ และกะเหรี่ยง จำนวนทั้งหมดซึ่งรวมกับบ้านสามหลัง 62 หลังคาเรือน สภาพพื้นที่เป็นเนินเขาขนาดเล็กตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของริมลำน้ำ สันนิษฐานว่าน่าจะเคยเป็นลานตะพักลำน้ำเดิม สังกัดได้จากตลอดแนวนินเขาที่ยังคงพบก้อนกรวดแม่น้ำอยู่ทั่วไป ลักษณะการกระจายตัวของหมู่บ้านเป็นแบบรวมกลุ่มอยู่เป็นกระจุก (Cluster Settlement) หมู่บ้านยังคงมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องขึ้นไปตามไหล่เขาด้านบนและสันเขาทางด้านข้าง โดยคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่เป็นจำนวนมากเป็นชาวไทยใหญ่ที่อพยพมาจากประเทศพม่า (รูปที่ 4.15)

รูปที่ 4.15 ที่ตั้งบ้านท่าไคร้ด้านนอกของหุบเขา

3.บ้านสามหลัง

พื้นที่หมู่บ้าน ได้รับการจัดสรรให้อยู่ใหม่จากทหารที่มาก่อสร้างศูนย์ทดลองฯ รวมทั้งนำเครื่องจักรมาไถเปลี่ยนพื้นที่ให้ สภาพพื้นที่ตั้งอยู่บนเนินเขาทางด้านทิศเหนือของหุบเขาบ้านไร่ (เนินเขานี้เป็นส่วนหนึ่งของสันเขาและสันนิษฐานว่าแต่เดิมอาจเป็นลานตะพักลำน้ำของลำน้ำลำด้วยก็เป็นได้) ประชากรในหมู่บ้านเป็นชาวไทยใหญ่ทั้งหมด ขอบเขตของหมู่บ้านกระจายอยู่เฉพาะตั้งแต่เชิงเขาไปจนถึงยอดของเนิน ซึ่งเป็นพื้นที่ลาดเอียงทั้งหมด รูปแบบการตั้งถิ่นฐานเป็นแบบรวมกลุ่มอยู่เป็นกระจุก (Cluster Settlement) (รูปที่ 4.16 บ้านสามหลัง)

รูปที่ 4.16 บริเวณที่ตั้งบ้านสามหลัง

4.4.2 การเลือกพื้นที่ตั้งหมู่บ้านกับความสัมพันธ์ในเรื่อง ความเชื่อ และพิธีกรรม

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เกี่ยวกับความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่เลือกตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์หลัก ๆ ในหมู่บ้าน คือกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ ม้ง และคนเมือง ซึ่งเป็นกลุ่มที่เข้ามาบุกเบิกตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยแรกสุด นอกเหนือจากความเชื่อได้ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างพื้นที่ของหมู่บ้านไว้ให้กับผู้ให้สัมภาษณ์ช่วยอธิบายของเหตุผลในการเลือกพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐาน เพื่อที่จะได้ทำให้ทราบมุมมองของชาวบ้านที่มีต่อพื้นที่ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ก.ไทยใหญ่

การเลือกตั้งถิ่นฐานของชาวไทยใหญ่ในบริเวณหมู่บ้านไร่ของชาวไทยใหญ่ได้ดูจากพื้นที่ซึ่งเป็นที่ราบกว้างใหญ่มีลำน้ำไหลผ่านเหมาะสำหรับการทำเกษตรกรรม และตรงตามหลักความเชื่อในการเลือกพื้นที่ของบรรพบุรุษ ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อ ออกเป็น 2 หัวข้อ คือ หัวข้อที่ว่าด้วยวิธีการเลือกพื้นที่ การดูพื้นที่ ข้อห้ามของพื้นที่แต่ละประเภท และหัวข้อที่เกี่ยวกับพื้นที่ของหมู่บ้านไร่ว่ามีลักษณะดีหรือไม่ดีอย่างไรบ้าง ดังนี้

1. ลักษณะพื้นที่ตามข้อห้ามและพื้นที่ที่ควรเลือกโดยสรุป

โดยสรุปพื้นที่ซึ่งตามความเชื่อของชาวไทยใหญ่มีปัจจัยในการเลือกพื้นที่ และพื้นที่ที่ไม่สมควรตั้งบ้านเรือนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ก. ห้ามไม่ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณกึ่งคอย เชื่อว่าอยู่แล้วจะไม่เจริญ เปรียบเสมือนคอยทั้ง 2 ข้างมาหนีหมู่บ้านไว้

ข. ห้ามไม่ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณสบของลำน้ำ

ค. มักเลือกตำแหน่งที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์ มีลำน้ำใหญ่พอสำหรับใช้ทำเกษตรและใช้ในหมู่บ้าน แต่ถ้าจำเป็นก็ต้องเลือกเช่นที่บ้านไม้สูง เหตุที่ต้องตั้งเพราะไม่ว่าจะย้ายไปอยู่ที่ไหน

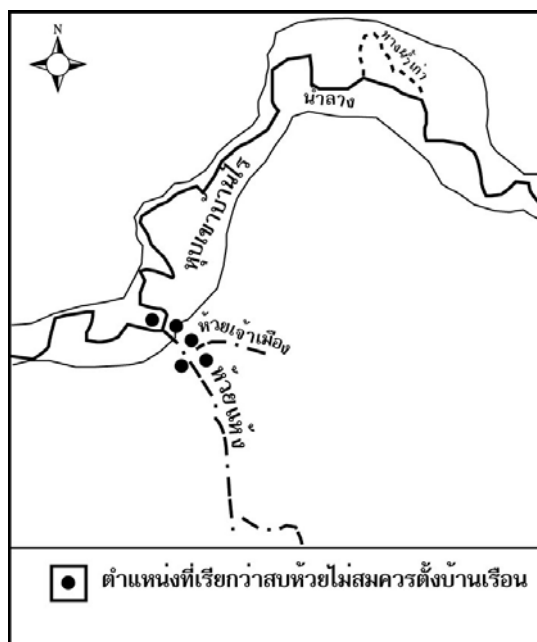
ง. หากตั้งบ้านอยู่ริมลำน้ำจะต้องดูด้วยว่าลำน้ำไหลไปทางทิศใด ถ้าลำน้ำไหลจากทิศตะวันตกไปตะวันออก เชื่อว่าเป็นที่ที่ไม่ดีคนในหมู่บ้านจะเกิดการทะเลาะเบาะแว้ง

จ. ห้ามตั้งบ้านทับบริเวณที่เคยเป็นบ่อน้ำเก่า ครกมองเก่า และหอเจ้าเมืองเก่า (ข้อนี้หมายถึงบ้านเรือน ซึ่งสามารถขยับออกไปเล็กน้อยได้)

2. ลักษณะของหมู่บ้านไร่ตามความเชื่อ

ก. ทิศทางของลำน้ำ พ่อเฒ่าไส ยอดโพธิ์ทอง สล่ารักษาโรคชาวไทยใหญ่ของบ้านไร่ได้อธิบายไว้ว่าบริเวณหมู่บ้านไร่ไม่ค่อยมีปัญหาในเรื่องของการเลือกพื้นที่เพราะมีลำน้ำกลางไหลจากทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออก แต่ถ้าเมื่อใดที่ไปตั้งบ้านเรือนใกล้กับลำน้ำที่ไหลตามลักษณะที่เรียกว่า น้ำแกงตะวันตก คือไหลจากทิศตะวันตกไปตะวันออกแล้วเชื่อว่าคนในหมู่บ้านจะนิทานกัน ทะเลาะเบาะแว้งกันอยู่เป็นประจำ ส่วนสามีภรรยาจะมีเรื่องนอกใจกัน

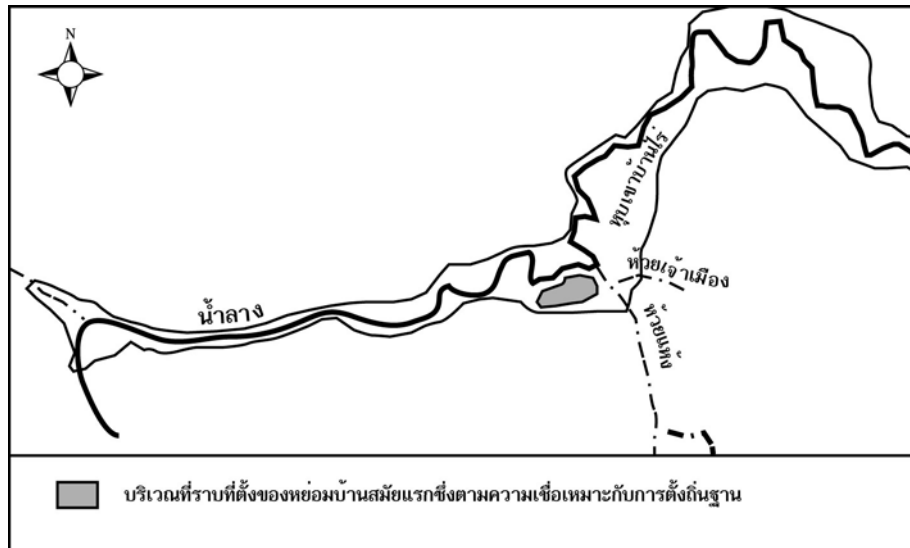
ข. พื้นที่สับห้วยในบริเวณหมู่บ้าน มีสับห้วยอยู่ 2 แห่งคือ สับห้วยเจ้าเมือง และสับห้วยแห้ง ทั้ง 2 บริเวณนี้ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นที่ที่ไม่ดี ใครมาตั้งบ้านเรือนแล้วจะไม่สามารถอยู่ได้นานมีเรื่องให้ต้องย้ายออกอยู่เสมอ และจะเห็นได้ว่าตามข้อห้ามตั้งถิ่นฐานในเรื่องของสับห้วยนี้ไม่ได้หมายความว่าห้ามเลือกพื้นที่บ้านในบริเวณนั้นและใกล้เคียงโดยเด็ดขาด แต่สามารถเลี่ยงเฉพาะพื้นที่ตรงจุดที่เป็นสับห้วยพอดีได้ (แผนที่ 6 สบห้วย)

แผนที่ 4.5 ตำแหน่งที่เรียกว่าสับห้วยในหมู่บ้านไร่ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าจะไม่ควรตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ดังกล่าว

ค. บริเวณตั้งแต่ห้วยแห้งไปทางทิศใต้คือท้ายหมู่บ้านเป็นต้นไป ลุงจี คำสุข บอกว่าถือเป็นบริเวณที่ดีมาก ๆ (แต่เดิมเป็นบริเวณที่ตั้งบ้านเก่าตั้งแต่สมัยมานุกเบิก ภายหลังย้ายมาตั้งในบริเวณปัจจุบันซึ่งเคยเป็นหมอนไม้ขององค์การป่าไม้มาก่อน) เพราะมีดอยอยู่ใกล้ ๆ ส่วนที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบัน

ไม่ค่อยดีมากนักเพราะเป็นพื้นที่แบบที่เรียกว่า คอยมองบ้าน และมีสภห้วยเจ้าเมืองไหลผ่านกลางบ้าน โบราณว่ามีน้ำไหลผ่านกลางบ้านไม่คิดคนในบ้านจะทะเลาะเบาะแว้งกันตลอด³⁷ (แผนที่ 4.7)

แผนที่ 4.6 บริเวณที่ตั้งของบ้านเก่า

ข.ม้ง

โดยความเชื่อแล้วชาวม้งจะยึดหลักการคติศทางของภูเขาเป็นหลัก คล้ายหลักการดูดวงจ้ยของชาวจีน และจากระบบการผลิตแต่เดิมซึ่งทำสวนฝืนเป็นหลักจึงมักเลือกพื้นที่ตามภูเขาสูงในการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งสามารถจัดให้กลุ่มชาติพันธุ์ม้งเป็นกลุ่มที่เลือกตั้งหมู่บ้านตามภูเขาสูงมากกว่าที่ราบ ส่วนที่บ้านไร่อันเป็นที่ราบในหุบเขาขนาดใหญ่นี้ได้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงไม่แต่เฉพาะการตั้งถิ่นฐานของชาวม้ง แต่ได้หมายถึงถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตจากเดิมไปอย่างมากมาย

1.ลักษณะพื้นที่ตามข้อห้ามและพื้นที่ที่ควรเลือกโดยสรุป

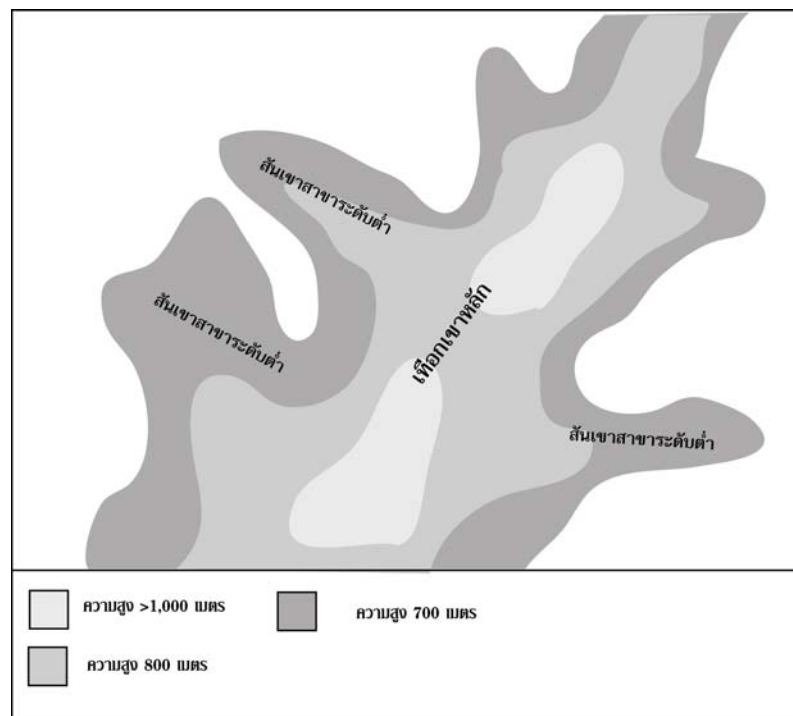
ก.เลือกบริเวณสันเขาที่กว้างและยาว ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นสันเขาสาขาที่แยกออกมาจากแนวเทือกเขาใหญ่ (แผนที่ 4.8) ซึ่งบริเวณใกล้กับสันเขามักจะมีแหล่งน้ำที่เป็นลำน้ำสาขา พื้นที่เลือกตั้งหมู่บ้านจึงนิยมเลือกสันเขาที่อยู่ใกล้กับแหล่งน้ำที่ระยะไม่เกิน 200 เมตร และมักจะเป็นสันเขาที่มีพื้นที่ราบกว้างมากกว่าสันเขาหลัก

ข.ชอบบริเวณที่มีอากาศเย็น เพราะว่เมื่อก่อนปลูกฝืนขาย จึงต้องเลือกบริเวณที่เป็นเทือกเขาสูงในการตั้งถิ่นฐาน ส่วนบริเวณที่ราบไม่นิยมเลือก

ค.ห้ามเลือกพื้นที่บริเวณก๊วคอย

ง.สันเขาที่เลือกต้องไม่ชันมาก ถ้าเลือกได้ก็จะเลือกที่ราบบนสันเขา

³⁷ สัมภาษณ์นายจี้ คำสุข อายุ 54 ปี (อ้างแล้ว)

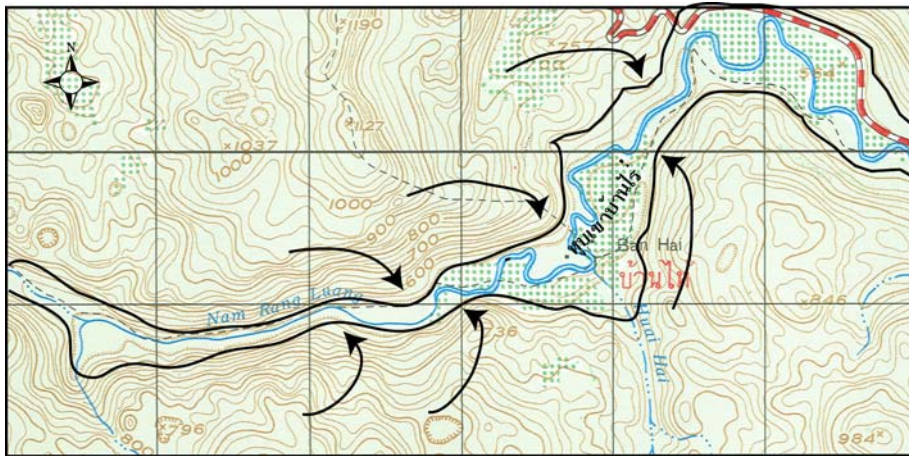

แผนที่ 4.7 ตัวอย่างสันทาชาาระระดับต่ำที่ชาวม้งมักเลือกตั้งถิ่นฐาน

2.ลักษณะของหุบเขากลับไร่ตามความเชื่อ

พ่อหลวงชั่วหยี่บอกว่า “ถ้าหันหน้าไปทางด้านทิศเหนือแล้วรอบด้านมีภูเขาล้อมรอบทั้ง 4 ทิศ จะดีมาก ภูเขาที่ล้อมจะต้องอยู่ในระดับที่เสมอกันด้วยนะ ถ้าด้านใดด้านหนึ่งสูงเกินไปก็ไม่ค่อยดีนัก ยังมีแม่น้ำผ่านตรงกลางวงล้อมก็ยิ่งดีมาก ตัวอย่างที่บ้านไร่ถึงพื้นที่ตั้งบ้านจะไม่ได้เป็นคอกก็ไม่เป็นไร เพราะเราไม่ได้ปลูกฝิ่นกันแล้ว ภูเขาล้อมบ้านมีน้ำลงผ่านกลางหุบเขาพอดี เป็นที่ดีสังเกตภูเขาที่ล้อมอยู่เป็นซ้ายล้อมขวา คือเราหันหน้าไปทางเหนือแล้วภูเขาทางด้านซ้ายมือจะโอบเข้าภูเขาทางขวาเข้าสู่หมู่บ้านเป็นแนวไปตลอด โบราณว่าจะกอบโกยเอาสิ่งดี ๆ เข้าบ้าน เสียอย่างเดียวภูเขาทางซ้ายสูงเกินไป ส่วนทางขวาก็ต่ำไป ลักษณะไม่ใช่นี้นี้เค้าว่าคนในบ้านจะมองไม่ไกล คือมองอะไรแคบ ๆ ใกล้ ๆ ตัว ไม่รู้ว่าข้างนอกเค้าไปถึงไหนกันแล้ว”³⁸ (แผนที่ 4.9)

³⁸ สัมภาษณ์นายชั่วหยี่ แซ่หัน อายุ 48 ปี (อ้างแล้ว)

แผนที่ 4.8 ลักษณะของคอยโอบที่หุบเขาน้ำไร่ตามความเชื่อของชาวม้ง

ค.คนเมือง

มีความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่ตั้งหมู่บ้านคล้ายคลึงกับชาวไทยใหญ่ ซึ่งนิยมตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ราบ เช่นเดียวกัน และจากการที่คนเมืองในบ้านไร่ส่วนใหญ่อพยพมาจากเมืองปายซึ่งถือได้ว่าเป็นเขตอิทธิพลไทยใหญ่ จึงอาจจะได้รับเอารวมทั้งส่งให้ในเรื่องของความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่ตั้งบ้านเรือน หรือเป็นความรู้จากการปรับตัวที่มีความคล้ายคลึงกันก็เป็นได้ แต่ในการสัมภาษณ์กลุ่มคนเมืองที่บ้านไร่มีผู้ที่ยังยึดถือความเชื่ออยู่เพียงไม่กี่คน ส่วนใหญ่จะมาด้วยสาเหตุที่ว่ามิผู้ชักชวนมาอยู่ และเห็นว่าเป็นที่ที่คนเก่าเลือกไว้แล้วก็คงจะดีไม่ต้องเลือกใหม่อีก

1.ลักษณะพื้นที่ตามข้อห้ามและพื้นที่ที่ควรเลือกโดยสรุป

ก.ห้ามตั้งหมู่บ้านในบริเวณที่เป็นสบน้ำ สบห้วย ถ้าเลี้ยงได้ก็ควรเลี้ยง ซึ่งหมายถึงให้ขยับอย่าให้ตรงกับจุดที่น้ำไหลลงมาชนตรง ๆ

ข.ควรเลือกบริเวณที่มีน้ำใหญ่อุดมสมบูรณ์ทำนาได้

2.ลักษณะของหุบเขาน้ำไร่ตามความเชื่อ

ก.เกี่ยวกับห้วยเจ้าเมือง ลุงอิน ขัดดาวี ปู่เมืองบ้านไร่บอกว่าที่สบห้วยเจ้าเมืองเมื่อก่อนเคยมีคนมาตั้งบ้านเรือนอยู่ แต่ไม่เคยมีใครอยู่ได้นานเพราะเป็นที่ไม่ค่อยดี ถ้าจะให้ดีต้องเลื่อนตำแหน่งตั้งบ้านออกไปอีกเล็กน้อยจึงจะอยู่ได้ ส่วนลุงน้อยใจ แก้วฟู บอกกับผู้วิจัยว่า ที่ตั้งของบ้านไร่เป็นที่ดีทั้งหมด ยกเว้นบริเวณที่ห้วยเจ้าเมืองนอกจากสบห้วยแล้ว ตัวลำห้วยเองก็ชันมากเกินไปอยู่สักหน่อย³⁹

³⁹ สัมภาษณ์นายอิน ขัดดาวี อายุ 78 ปี (อ้างแล้ว) และนายสุขใจ แก้วฟู อายุ 55 ปี (อ้างแล้ว)

โดยสรุปแล้วพื้นที่บริเวณหุบเขาบ้านไร่มีความเหมาะสมต่อการเลือกตั้งถิ่นฐานจะมีติดขัดอยู่ก็เพียงบริเวณลำห้วยเจ้าเมืองที่ไหลผ่านกลางหมู่บ้าน ซึ่งในอดีตไม่ค่อยจะมีปัญหามากนักเพราะกลุ่มบ้านหลักตั้งอยู่ค่อนข้างห่างจากห้วยเจ้าเมือง แต่เมื่อประชากรในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้นต้องขยายหมู่บ้านไปใกล้กับบริเวณนั้นหลาย ๆ คนจึงคิดว่าเริ่มเป็นปัญหา นอกจากห้วยเจ้าเมืองแล้วยังมีบริเวณห้วยแห้งซึ่งถ้าพิจารณาให้ดีแล้วจะพบว่า มีลักษณะเป็นกึ่งคอก ที่เป็นร่องน้ำของห้วยแห้งไม่มีการเลือกตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณลำห้วยแห้งเลยทั้งบริเวณสบน้ำห้วยแห้งที่ไหลลงมาสู่ที่ราบ จะมีก็เพียงกลุ่มบ้านที่เพิ่งขยายตัวออกมาตั้งอยู่ด้านข้างของห้วยแห้ง นอกจากนั้นถูกกันเป็นพื้นที่สวนของชาวบ้าน

4.4.3 บ้านเรือน (การก่อสร้าง รูปแบบ ขอบเขต และการกระจายตัว)

การสร้างบ้านเรือนของหมู่บ้านไร่ มีลักษณะทั้งหลายรูปแบบทั้งของไทยใหญ่ คนเมือง และม้ง มีการประยุกต์นำรูปแบบมาผสมกัน ตัวบ้านส่วนใหญ่สร้างจากไม้จริง หลังคามุงกระเบื้อง ส่วนบ้านที่ยังใช้ไม้ไผ่ในการสร้างยังมีอยู่บ้าง บางหลังยังคงใช้หลังคามุงด้วยใบตองตึง หรือใบคา แต่ถึงแม้ว่ารูปแบบของบ้านจะมีการปรับเปลี่ยนจากวัฒนธรรมอื่นไปบ้าง แต่หน้าที่การใช้งาน และการแบ่งพื้นที่ ตามแบบวัฒนธรรมดั้งเดิมก็ยังพอหลงเหลืออยู่ในชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถสรุปภาพรวมของผังการใช้พื้นที่ภายในบ้านของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ได้ดังนี้

ก. ไทยใหญ่

บ้านเรือนของชาวไทยใหญ่ที่เป็นแบบดั้งเดิมแท้ ๆ เป็นเรือนยกใต้ถุนสูง ไม้ที่ใช้ในการก่อสร้างขึ้นอยู่กับฐานะถ้ามีฐานะดีจะใช้ไม้จริงทั้งหลัง หรือบางคนฐานะยากจนถึงปานกลางใช้ไม้ไผ่เป็นฝาปูพื้นและผนัง โครงสร้างมักใช้ไม้จริงซึ่งแข็งแรงทนทานกว่า ส่วนหลังคามุงด้วยใบตองตึงหรือใบคาที่หาได้ง่ายในพื้นที่

พื้นที่ใช้สอยภายในบ้านเมื่อขึ้นบันไดบ้านขึ้นไปมักมีชานบ้านที่ยื่นออกมา อาจมีหลังคาหรือไม่มีหลังคาคลุม ส่วนนี้ใช้เป็นพื้นที่ใช้งานทั่วไป เช่น รับแขก หรือนั่งทำงาน ต่อจากชานบ้านด้านหน้าหรือด้านข้างมักจะมีห้อง

รูปที่ 4.17 และ 4.18 บ้านและครัวไฟตามแบบไทยใหญ่

ไม้ไผ่ที่ปักลงบนพื้นแล้วต่อขึ้นมาจนได้ระดับเดียวกับตัวบ้านที่เรียกว่า *เข่งน้ำ* สำหรับวางน้ำใช้ในบ้าน (ในอดีตเมื่อยังไม่มีประปาหมู่บ้าน ต้องไปหาน้ำจากบ่อหรือลำธารใกล้หมู่บ้าน จึงได้สร้างที่เก็บน้ำสำหรับใช้สอยไว้ที่หิ้งไม้ไผ่นี้) นอกจากน้ำแล้วก็ใช้วางคว่ำภาชนะ (รูปที่ 4.17 4.18 และ 4.19)

ภายในตัวบ้านมีพื้นที่ 3 ส่วน แยกหน้าที่การใช้งานคือ ส่วนแรกที่เขาไปแล้วจะเจอเป็นโถงที่ใช้สำหรับรับแขก อาจใช้เป็นที่นั่งนอนของสมาชิกในบ้าน (ที่ไม่ใช่พ่อแม่) หรือใช้นั่งเล่น พูดคุยและทำกิจกรรมของสมาชิกในครอบครัว ส่วนที่สองเป็นกองไฟที่ใช้ประกอบอาหาร ไม่นิยมวางไว้กลางบ้านแต่แบ่งพื้นที่ริมผนังของห้องไว้บางแห่งจะเล่นระดับให้พื้นที่ส่วนกองไฟมีระดับต่ำกว่าโถงที่ใช้รับแขก และส่วนสุดท้ายเป็นส่วนที่มีประตูหรือม่านปิดมิดชิดที่สุด เป็นห้องนอนของเจ้าของบ้านตั้งอยู่ด้านในสุด ระดับเดียวกับห้องโถงที่ใช้รับรองแขก (แผนผังที่ 4.1)

รูปที่ 4.19 หิ้งน้ำที่บ้านชาวไทยใหญ่

ตั้งแต่อดีตมาที่บ้านของชาวไทยใหญ่มีการสร้างห้องน้ำอยู่ภายนอกบ้าน ซึ่งแผนผังการกำหนดตำแหน่งของแต่ละบ้านก็จะแตกต่างกันไป โดยยึดเอาวันเกิดของเจ้าของบ้าน ตั้งแต่วันจันทร์-วันอาทิตย์ แต่ละวันก็จะต้องตั้งห้องน้ำต่างทิศกัน ตำแหน่งของบันไดทางขึ้นบ้านสามารถตั้งได้ทุกทิศยกเว้นทิศตะวันออก บางครั้งถ้าหากไปเยี่ยมเยียนบ้านของคนไทยใหญ่ก็อาจ

เห็นการทำบันไดที่ไม่รับกับหน้าบ้านซึ่งส่วนใหญ่ก็เกิดจากเหตุผลที่ต้องการเลี่ยงตามความเชื่อ พ่อเฒ่าไส ยอดโพธิ์ทอง อายุ 76 ปี สล่บ้านท่าไคร้ ยกตัวอย่างความเชื่อเกี่ยวกับทิศทางการสร้างบ้านของชาวไทยใหญ่ไว้ว่า

“อย่างบ้านพ่อเฒ่าที่สร้างบ้านมันจำกัดขยับขยายไม่ได้เพราะติดถนน หน้าบ้านเลยหันไปทางทิศตะวันออก แต่คนโบราณเค้าถือเรื่องทางขึ้นบ้าน พ่อเฒ่าทำขึ้นทางหน้าบ้านไม่ได้เลยต้องสร้างเฉียงมาอยู่ทางเหนือแทน...”

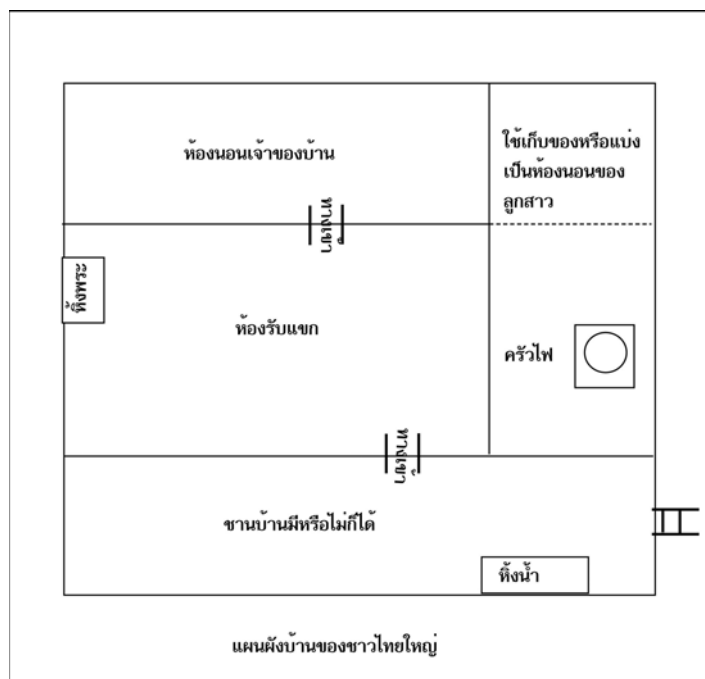
“ส่วนจั่วบ้านคนไทยใหญ่ก็ควรหันไปทางทิศเหนือ (หมายความว่าตัวบ้านจะวางตัวตามแนวเหนือ-ใต้) ถ้าหันไปทางตะวันออก (ตามแนวตะวันออก-ตะวันตก) คนเฒ่าคนแก่เค้าว่าสร้างขวางบ้านขวางเมือง แล้วเวลาสร้างแล้วทุกบ้านก็ต้องหันไปทางเดียวกัน ใครจะไม่ทำตามก็ได้ก็จะไม่ดีกับเจ้าของบ้านเอง เหมือนที่เรียกว่าขวางบ้าน ขวางเมือง”⁴⁰

⁴⁰ สัมภาษณ์นายไส ยอดโพธิ์ทอง อายุ 76 ปี บ้านเลขที่ 5 ม.3 บ้านท่าไคร้

ปัจจุบันความเชื่อในเรื่องของทิศทางการสร้างบ้านก็ยังคงมีอิทธิพลต่อชาวไทยใหญ่ในหมู่บ้านอยู่ ยังคงมีชาวบ้านมาขอคำปรึกษากับพ่อเผ่าใส ทั้งในเรื่องการสร้างบ้าน ตำแหน่งบ้าน และทิศทาง ในบริเวณบ้านของชาวไทยใหญ่มักจะปลูกต้นไม้ไว้โดยรอบ โดยเฉพาะบริเวณที่เป็นบ่อน้ำ (ถ้ามี) หรือจุดที่ใช้วางน้ำไ้้นอกบ้าน จะปลูกต้นไม้เป็นกลุ่มพร้อมทั้งแผ่นไม้สำหรับรองเหยียบไม่ให้เลอะดินหรือโคลนที่กระเด็นมาขณะตักน้ำ (รูปที่ 4.20)

รูปที่ 4.20 บริเวณบ่อน้ำของชาวไทยใหญ่มักปลูกต้นไม้ไว้คู่กัน

แผนผังที่ 4.1 การใช้พื้นที่ภายในบ้านของชาวไทยใหญ่

ข.ม้ง

รูปแบบบ้านของชาวม้งเป็นบ้านสร้างติดพื้น แตกต่างจากบ้านไทยใหญ่ วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างขึ้นอยู่กับฐานะเช่นเดียวกัน แผนผังของบ้านเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาดของบ้านขึ้นอยู่กับสมาชิกในครอบครัว บ้านบางหลังที่เจ้าของมีภรรยาและลูกหลายคน ขนาดก็จะขยายใหญ่ตามไปด้วย ประตูบ้านมี 2 ด้าน ด้านหน้าและด้านหลัง พื้นที่ใช้สอยภายในบ้านประกอบด้วยส่วนใช้สอย 3 ส่วน เมื่อเข้าประตูไปแล้วจะพบกองไฟใหญ่ของบ้านเป็นส่วนใช้งานแรกใช้สำหรับคั่วข้าวให้แห้ง หรือไก่ ที่เลี้ยงไว้ ส่วนถัดไปเป็นห้องนอนของสมาชิกในครอบครัวส่วนนี้อยู่บนยกพื้นที่อยู่ริมผนังระหว่างประตูหน้าและประตูหลังบ้าน ยกพื้นสร้างขึ้นเป็นแนวยาวที่เว้นทางเดินตรงกลางไว้ ส่วนด้านข้างทั้งสองจะแบ่งย่อยเป็นห้องของสมาชิกแต่ละคน หรือแต่ละครอบครัว (บางครั้งครอบครัวของม้งก็อยู่กันแบบครอบครัวขยาย บ้านหนึ่งหลังประกอบด้วยสมาชิกหลายครอบครัวด้วยกัน) ส่วนที่สามเป็นเตาไฟเล็กของบ้านตั้งอยู่ติดกับประตูหลังบ้าน ใช้สำหรับประกอบอาหารในครอบครัว บางครั้งก็มียกพื้นอีกส่วนใช้สำหรับรับแขกเพิ่มเข้ามาตรงพื้นที่ว่างซึ่งอยู่บริเวณตรงกลางบ้าน ส่วนที่ไม่ได้ยกพื้นก็เป็นพื้นดินที่บ้านสร้างทับอยู่ พื้นส่วนที่อยู่ในบ้านนี้มีสภาพแข็งแรงเหมือนใช้เครื่องกดอัด แต่ความเป็นจริงเกิดจากการเดินเหยียบอยู่นานวัน⁴¹ (รูปที่ 4.21 และ 4.22) (แผนผังที่ 4.2)

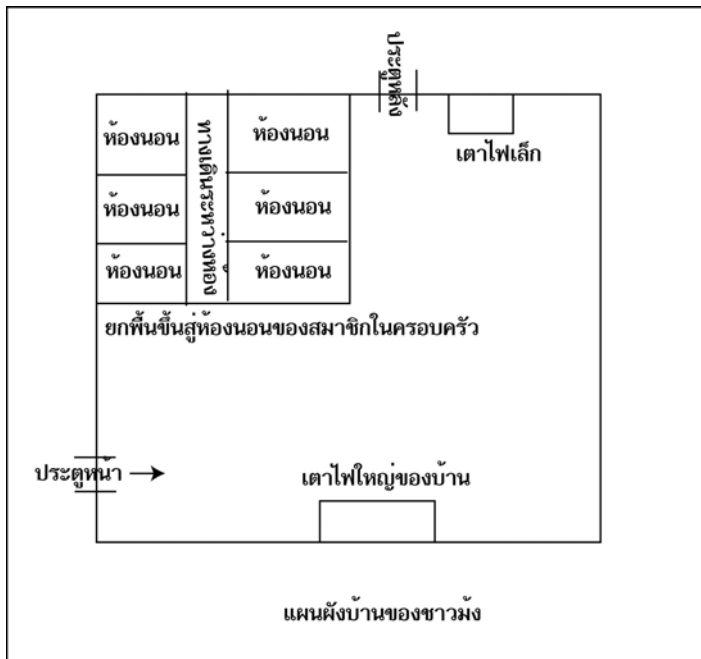

รูปที่ 4.21 บ้านของชาวม้ง

รูปที่ 4.22 ภายในบ้านของชาวม้ง

⁴¹ สัมภาษณ์นายปละเยะ แซ่จั้ง อายุ 70 กว่าปี บ้านเลขที่ 9 ม.3 บ้านไร่

แผนผังที่ 4.2 การแบ่งพื้นที่ใช้งานภายในบ้านของชาวม้ง

ค.คนเมืองและคนไทยพื้นที่ราบ

รูปแบบบ้านประยุกต์ไปมาก มีทั้งที่เป็นบ้านไม้ 2 ชั้นที่มีบันไดขึ้นจากภายในบ้าน ด้านล่างเป็นที่รับแขก ดูโทรทัศน์ และทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในครอบครัว มีส่วนครัวแยกออกไปต่างหาก ส่วนด้านบนเป็นห้องนอนของทุกคน หรือแบบบ้านไม้ได้ทุนสูง ด้านล่างจัดเป็นชานยกพื้นไว้รับแขก มีครัวอยู่ด้านหลังบ้านตั้งอยู่บนพื้น และบางหลังได้ปรับเปลี่ยนได้ทุนบ้านเดิมให้กลายเป็นห้องสำหรับทำกิจกรรมและรับแขกเพิ่มขึ้น ในช่วงหลังได้เริ่มนำโครงสร้างวัสดุประเภทคอนกรีต และปูนเข้ามาใช้ในการก่อสร้างเพิ่มมากขึ้น

วัสดุที่ใช้ก่อสร้างบ้านของคนเมืองและคนไทยพื้นที่ราบเป็นไม้จริง ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นไม้สักที่ตัดมาได้

จากป่าลึกที่อยู่ในเขตอำเภอปางมะผ้า และเนื่องจากคนเมืองและคนไทยเหล่านี้มาตั้งถิ่นฐานและแต่งงานกับคนในพื้นที่ ทำให้รูปแบบการสร้างบ้านแบบนี้ค่อย ๆ ได้รับความนิยมเป็นรูปแบบบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน (รูปที่ 4.23)

รูปที่ 4.23 บ้านของคนเมือง

สาธารณูปโภคในหมู่บ้านไร้จัดว่ามีความสะดวกสบายไม่แพ้ตัวอำเภอปางมะผ้า เพราะหมู่บ้านตั้งอยู่ติดถนนหลวงสามารถเดินสายไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านได้ง่าย ส่วนน้ำใช้ของหมู่บ้านชาวบ้านร่วมกันขุดบ่อน้ำขึ้นบริเวณที่ราบใกล้กับลำเหมือง แต่ละบ้านจะมีเครื่องสูบน้ำมาต่อที่บ่อน้ำเพื่อส่งน้ำไปใช้ที่บ้านต่างหาก บางบ้านที่บ่อน้ำหลักอยู่ไกลมากก็เลือกที่จะขุดบ่อน้ำใหม่ให้ใกล้บ้านตนมากกว่า ซึ่งคุณภาพของน้ำก็มีความแตกต่างกันส่วนที่เป็นบ่อน้ำหลักน้ำที่ได้จะใสอยู่ตลอดทั้งปี แต่บ่อน้ำส่วนอื่นซึ่งอาจไม่ได้เป็นตาน้ำได้ดิน แต่อาศัยน้ำที่ซึมมาจากผิวดินซึ่งมีตะกอนปนมากกว่า

4.5 การดำรงชีวิต

4.5.1 อาหารการกิน

ข้าวเจ้าเป็นอาหารหลักในหมู่บ้านอันเป็นผลผลิตจากนาในหุบเขาย่านไร้ อาหารในชีวิตประจำวันมักเป็นพืชผักที่ปลูกหรือขึ้นอยู่ในเขตหมู่บ้านตามฤดูกาล เนื่องจากหมู่บ้านไร้อยู่ใกล้กับตลาดสับป่องซึ่งเป็นตลาดสดที่ใหญ่ที่สุดในอำเภอปางมะผ้า การเดินทางไปซื้อของสดมาปรุงอาหารจึงสะดวกสบาย จากการสังเกตของผู้อยู่อาศัยชาวบ้านไม่ค่อยนิยมปรุงอาหารด้วยเนื้อสัตว์บ่อยครั้งนัก เนื่องจากจะเป็นการเพิ่มรายจ่ายให้กับครัวเรือน วิธีการปรุงอาหารมีทั้งการต้ม ผัด แอบ (ใช้น้ำมันสด หรือผัดผสมกับเครื่องเทศที่โขลกละเอียดแล้วห่อใบตองก่อนนำไปนึ่งไฟ คล้ายกับห่อหมกของทางภาคกลาง) หลาม (ใช้กระบอกไม้ไผ่เป็นภาชนะบรรจุเพื่อปรุงอาหาร) บางครั้งก็ทำชิ้นส้ม (เนื้อสัตว์ที่หมักไว้จนเปรี้ยวคล้ายกับแหนมของภาคอีสาน) หรือหน่อส้ม (หน่อไม้ที่หมักให้มีรสเปรี้ยวก่อนนำมาปรุงเป็นอาหาร

อาหารหลายอย่างที่ผู้อยู่อาศัยรับประทานระหว่างอยู่ในหมู่บ้านโดยมากจะเป็นอาหารของไทยใหญ่และคนเมือง ซึ่งมีความเหมือนอยู่ที่ส่วนประกอบที่ใช้เนื้อสัตว์หรือเครื่องเทศเป็นองค์ประกอบหลัก และเครื่องปรุงรสที่ขาดไม่ได้คือเกลือ พริก และถั่วเน่า คนที่มีอายุประมาณ 30 ปีขึ้นไปมักจะสามารประกอบอาหารตามอย่างดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ตนได้ดีซึ่งแต่ละอย่างมีขั้นตอนในการทำยุ่งยาก และใช้เวลามากกว่าอาหารพื้น ๆ ของคนในเมือง ซึ่งทำให้เด็กรุ่นใหม่ ๆ ทำได้แต่อาหารพวกผัด หรือแกงที่คนภาคกลางรับประทานกัน

วัตถุดิบที่นำมาปรุงอาหารขึ้นอยู่กับฤดูกาลตัวอย่างเช่น ฤดูฝนหน่อไม้และเห็ดในป่าใกล้หมู่บ้านออกมาก ก็จะมีรายการอาหารที่ประกอบด้วยหน่อไม้ หรือเห็ดเป็นประจำแทบทุกมื้อ นอกจากนี้ถ้าหากหน่อไม้ที่ได้มีจำนวนมากก็จะทำถนอมอาหารโดยซอยหน่อไม้ออกเป็นเส้นเล็ก ๆ แล้วตากแดดไว้จนแห้งเก็บไว้รับประทานในฤดูอื่นที่หน่อไม้หา

รูปที่ 4.24 หน่อไม้แห้งทำไว้สำหรับเป็นอาหารในฤดูแล้ง

ยาก เป็นต้น (รูปที่ 4.24)

4.5.2 การแต่งกาย

ในชีวิตประจำวันชาวบ้านไร่จะแต่งกายด้วยชุดธรรมดาที่หาซื้อจากตลาดคือเสื้อยืดกางเกงตามแต่จะหาซื้อได้ แต่สำหรับหญิงสาวชาวไทยใหญ่หรือคนไตนอกบางคนยังคงนิยมนุ่งผ้าถุงและเสื้อยืดหรือเสื้อแบบไทยใหญ่ที่ตัดด้วยผ้ารูปรางเหมือนเสื้อกล้ามสำหรับอยู่บ้าน ทุกวันศุกร์ตามระเบียบของโรงเรียนซึ่งผู้วิจัยเข้าใจว่า

น่าจะเป็นระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการด้วย เด็ก ๆ จะแต่งกายตามอย่างกลุ่มชาติพันธุ์ของตน จุดประสงค์ที่แท้จริงก็เพื่อให้เยาวชนได้รับรู้ และคุ้นเคยกับวัฒนธรรมของบรรพบุรุษ ดังนั้นในวันนี้จึงจะเห็นสีสันอันหลากหลายของเสื้อผ้า (รูปที่ 4.25)

แต่สำหรับวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนาที่ชาวบ้านจะไปทำบุญร่วมกันที่วัดจะแต่งตัวเรียบร้อยและคงามเป็นพิเศษ คนเฒ่าคนแก่ก็นิยมนุ่งชุดขาวไปวัดโดยเฉพาะในช่วงเข้าพรรษาหลังจากทำบุญแล้วคนเฒ่าคนแก่หลายคนจะเตรียมชุดขาวเพื่อมานอนค้างที่วัดเพื่อสนทนาธรรมต่อ คนหนุ่มสาวหลายคนหันมาแต่งตัวตามสมัยนิยม ชุดไทยใหญ่ของหญิงสาวยังคงได้รับความนิยมแต่งมาประชันกันบ้าง

กลุ่มชาติพันธุ์ม้งเป็นกลุ่มหนึ่งที่ยังคงยึดถือการแต่งตัวตามแบบบรรพบุรุษอยู่อย่างเหนียวแน่น มีเอกลักษณ์ที่แยกให้เห็นชัดเจนระหว่างการแต่งตัวของคนในหมู่บ้านทั่วไป

รูปที่ 4.25 เด็กหญิงในชุดประจำกลุ่มชาติพันธุ์

ทั้งที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมเมือง และอิทธิพลจากไทยใหญ่ ผู้ชายมักจะนุ่งกางเกงขายาวสีดำตรงปลายสอบเข้ากระชับกับข้อเท้า ส่วนเป้าของกางเกงค่อนข้างยาวมักจะมีลายปักขลิบอยู่ที่ปลายขา กางเกง ตัวเสื้อท่อนบนมักเป็นเสื้อแบบสมัยใหม่ไม่พิถีพิถันนัก ส่วนผู้หญิงท่อนล่างเป็นกระโปรงลวดลายดั้งเดิมเป็นลายปักจีบรอบตัวแต่หากในชีวิตประจำวันได้ประยุกต์ตัดเย็บเป็นผ้าเรียบ ๆ เหมาะสำหรับการทำกิจกรรมต่าง ๆ มักจะมีถุงผ้าสีดำที่สวมทับบริเวณน่องไว้ด้วยซึ่งในอดีตคงมีประโยชน์มากในฤดูหนาวและยามออกไปทำไร่ทำสวนไม่ให้ถูกกิ่งไม้เกี่ยวขา ตัวเสื้อเป็นเสื้อผ่าหน้า

รูปที่ 4.26 แม่เฒ่าม้งกลับจากทำนา

แขนทรงกระบอกสีดำ ประดับประดาด้วยลายปักเช่นกัน เสื้อผ้าของชาวม้งนิยมตัดเย็บใช้เองในครัวเรือนซื้อเพียงผ้ามาเท่านั้นเด็กสาวทุกคนจะได้รับการฝึกสอนให้รู้จักการเย็บผ้าเป็นตั้งแต่อายุประมาณ 8 ขวบ (รูปที่ 4.26)

4.5.3 เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

เครื่องมือเครื่องใช้ของชาวบ้านพบว่าเครื่องมือมีความหลากหลายกว่าของชาวมูเซอแดงซึ่งผู้วิจัยเพิ่งเข้าเก็บข้อมูล เครื่องมือต่าง ๆ แบ่งออกเป็น

ก.เครื่องใช้ในการเกษตร

เนื่องจากอาชีพหลักของชาวบ้านคือการทำเกษตรกรรม เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำเกษตร และแบ่งแยกระหว่างใช้ทำนา และไร่ ไว้ด้วย

1.เครื่องมือในการทำนา (รูปที่ 4.27)

ก.เคียว ใช้เกี่ยวข้าว ลักษณะเป็นแบบเดียวกับเคียวที่ใช้กันในภาคอื่น ๆ

ข.มีดงอ ใช้ในการดายหญ้า ปลายของใบมีดงอโค้งออกคล้ายมีดพร้า

รูปที่ 4.27 เครื่องมือทำนาเรียงลำดับจากซ้ายไปขวา จอบ มีดงอ เคียว มีดงอ และมีดกัด

ค.มีดงอ ใช้ตัดหญ้าในนาเช่นกัน แต่มีด้ามยาวกว่ามีดงอ ปลายของใบมีดที่โค้งออกนั้นลงดิน ซึ่งเป็นชาวอีสานซึ่งมาอาศัยอยู่ที่บ้านไร่พร้อม ๆ กับทหารบอกว่ามีประโยชน์มากเวลาที่ดายหญ้าแล้วไปถูกก้อนหินเข้า ถ้าหากเป็นมีดอื่นที่ลงใช้ทางภาคอีสานซึ่งปลายมีดตัดตรงตามปกติคมของใบมีดที่ถูกหินจะสึกไปจนหมด ส่วนมีดงอและมีดงอจะมีเพียงปลายที่โค้งงอเท่านั้นที่ถูกก้อนหิน และเป็นการเตือนให้รู้ด้วยว่าบริเวณนั้นมีก้อนหินที่ตรงไหน

ง.มีดก๊ัด (หรือมีดคด) มีด้ามยาวปลายของมีด
ดัดโค้งออกไปด้านข้างเหมาะสำหรับถากหญ้าที่เพ่ง
ขึ้นบริเวณผิวดินและผู้ใช้ไม่ต้องก้มตัวนาน ๆ

จ.งอง ใช้ถากหญ้าถ้าเป็นงองแบบดั้งเดิมจะมี
ใบมีดไม่กว้างมากและถูกดัดให้บิดออกด้านข้างคล้าย
กับมีดก๊ัด เพียงแต่ด้ามของมีดจะสั้นเพียงเท่าเทียมมือ
เท่านั้น

ฉ.จอบ ลักษณะเหมือนจอบทั่วไปที่ใช้ในการ
ทำนาทำไร่ จอบไม่สามารถผลิตเองได้ ในอดีตส่วนใหญ่
จึงมักไปหาซื้อจากชุมชนใหญ่ เช่น แม่ฮ่องสอน
และปาย

ช.เสียม เป็นเสียมแบบเก่าใบมีดจะออก

รูปที่ 4.28 เครื่องมือทำไร่ งอง และมีดงอ

รูปที่ 4.29 มีดงอ มีดปลายแหลม และมีดเหลา

รูปทรงกลมและมีบ้องสำหรับใส่ด้ามไม้ มี 2 แบบ
ถ้าหากใบมีดกลมจะมีด้ามจับสั้น ส่วนเสียมที่มี
ใบมีดยาวตัดตรงใบมีดจะหนากว่าค่อนข้างหนัก มี
ด้ามจับยาวมากใช้ในการขุดเผือกขุดมันได้ดี บางทีก็
เอาไปนาเพื่อไปขุดคันนา ปัจจุบันยังพบบนเห็นได้ใน
บางบ้าน

2.เครื่องมือทำไร่ (รูปที่ 4.28)

ก.งอง ใช้ในการถากหญ้าที่เพ่งขึ้นคลุมดิน
แทรกอยู่ในพืชที่ชาวบ้านปลูกไว้

ข.มีดงอ ใช้ถากหญ้าที่ขึ้นแทรกอยู่ในพื้นที่

การเกษตร

ข.เครื่องมือในครัวเรือน และชีวิตประจำวันทั่วไป - เครื่องมือโลหะ (รูปที่ 4.29)

ก.มีดปลายแหลม (หรือมีดปลายแหลม) ใช้ในครัวเรือนสำหรับงานทั่วไป สามารถใช้ทำครัว
ในเวลาปกติประจำวัน ส่วนในช่วงที่งานไร่่นาวางเว้นไปคนเฒ่าคนแก่ก็ใช้ในการทำเครื่องจักสาน หรือ
ถ่อเข้าป่าไปหาเห็ด หาผัก และไปตัดไม้เล็ก ๆ น้อย ๆ

ข.มีดเหลา เป็นเครื่องมือสำหรับแกะสลัก และเหลาไม้ที่มีขนาดเล็ก ๆ หรือเหลาดอก

รูปที่ 4.30 ขวานผ่าพื้น พะโต้ และขวานตัดไม้

ก. มีดงอ (คูรายละเอียดยและรูปร่างข้างบน)

โดยมากมักใช้ในงานฝีมือเช่นงานจักสาน เหลาตอก

ง. ขวานตัดไม้ เป็นขวานที่มีมาแต่ดั้งเดิมมีรูปร่างยาวใบมีดค่อนข้างแคบ ทำให้ตัดได้แต่ไม้ที่ไม่ใหญ่นัก ที่ตรงส่วนปลายมีช่องสำหรับค้ำกับด้ามไม้

จ. ขวานผ่าพื้น เป็นขวานสมัยใหม่ ด้ามสั้นสามารถควบคุมทิศทางได้ง่ายกว่าขวานตัดไม้ ขวานแบบนี้สามารถหาซื้อได้ตามตลาดทั่วไป

ฉ. พะโต้ เป็นมีดที่มีมาแต่ดั้งเดิม มีปลายตัดใบมีดค่อนข้างหนา คมด้านเดียว ข้างตีมีดในหมู่บ้านสามารถใช้เองได้ เพราะรูปร่างของใบมีดคล้ายกับแหวนบรตที่เป็นวัตถุบูชาสำหรับนำมาตีมีด เหลือเพียงตีให้ใบมีดบางลงและมีคมมากขึ้นเท่านั้น (รูปที่ 4.30)

ค. เครื่องใช้ในครัวเรือน และชีวิตประจำวันทั่วไป - เครื่องมือไม้

ก. ถาดไม้และไม้กวาน

สำหรับกวานข้าวเหนียว จะพบตามบ้านที่ทานข้าวเหนียวเป็นหลัก เมื่อนึ่งข้าวเหนียวสุกแล้วจะต้องเทข้าวเหนียวออกจากหม้อหุง ออกมาใส่ในถาดใช้ไม้กวานจนข้าวเหนียว แล้วจึงนำไปใส่ไว้ในภาชนะใส่ข้าว (รูปที่ 4.31)

รูปที่ 4.31 ถาดไม้สำหรับกวานข้าวเหนียวพร้อมไม้กวาน

ข. ครกไม้ ขูดจากไม้

ทั้งต้นรูปร่างของครกคล้ายแก้ว

ไม้ขนาดใหญ่จะมีที่จับและฐานด้านล่าง ส่วนปากมีทั้งที่ใช้ท่อนไม้ และนำก้อนหินกรวดแม่น้ำที่มีรูปร่างเหมาะสมมาใช้แทน

ค. ถังนึ่งข้าวเหนียว พบว่ามีทั้งที่ทำมาจากไม้เปาะ (ไม้ไผ่ขนาดใหญ่มากเนื้อไม้แข็งแรงและหนา) และขูดจากท่อนไม้ ส่วนก้นอาจเปิดโล่งและใช้แผ่นดกที่สานรอง หรือเจาะรูตรงส่วนก้นเพื่อให้

ความร้อนกับข้าวเหนียว (เมื่อเทียบกับเครื่องใช้ในภาคอีสานถึงนั่งข้าวเหนียวก็คือหวดที่สานจากดอกไม้ไผ่ นั่นเอง)

ง.เครื่องใช้ในการล่าสัตว์

เครื่องมือที่ใช้ในการล่าสัตว์แบบดั้งเดิมปัจจุบัน ไม่หลงเหลือไว้แล้วเพราะนอกจากจะมีปืนแก๊ปที่ประสิทธิภาพสูงกว่าให้ใช้งานแล้ว ยังเป็นเพราะสัตว์ป่าเหลือลดน้อยลงจนแทบหาไม่ได้แล้ว ชาวบ้านจึงไม่ได้ใช้เครื่องมือเหล่านี้อีกต่อไป

ก. หอก ลุงน้อยใจ แก้วฟู เล่าว่าสมัยก่อนที่จะมีปืนแก๊ปใช้บรรพบุรุษของลุงใช้หอกเหล็กเป็นอาวุธในการล่าสัตว์ เป็นหอกที่ใช้สำหรับพุ่งเข้าใส่สัตว์ที่ต้องการล่า

ข. หนามไม้ ที่ใช้ผูกดอกเหลาจากไม้ตรงหัวเป็นเหมือนกับลูกธนู

รูปที่ 4.32 เครื่องมือที่ใช้ในการตีเหล็ก

รูปทรงตามต้องการ

ง. เหล็กสำหรับ โขยถ่าน
รูปร่างเหมือนส้อมขนาดใหญ่ทำจากเหล็กใช้โขยถ่านในเตาไฟเพื่อควบคุมความร้อนในขณะเผาเครื่องมือก่อนตี

จ. กระบะใส่น้ำ เป็นกระบะไม้ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าใส่น้ำไว้เพื่อจุ่มเครื่องมือที่กำลังตี

จ.เครื่องใช้ในการตีเหล็ก

(รูปที่ 4.32 และ 4.33)

ก. คีมคีบ มีหลายขนาดตามขนาดของมิดหรือเครื่องมือเหล็กที่จะตี

ข. ค้อน มีทั้งที่มีรูปร่างเหมือนค้อนปอนด์ และถ้าต้องการงานที่ละเอียดจะใช้ส่วนของขวานด้านที่ใช้สำหรับทุบ

ค. ทังรองดี เป็นท่อนเหล็กทรงกลมที่ฝังอยู่ในท่อนไม้ซึ่งฝังไว้ในดิน ใช้รองเครื่องมือที่จะตีให้มีคม และตีให้ได้

รูปที่ 4.33 พ่อเฒ่าปละเยะขณะตีมิด

4.6 ระบบการผลิต

หมู่บ้านไร่เป็นหมู่บ้านด้วยระบบการเกษตรเป็นหลัก เมื่อเทียบฐานะกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในอำเภอปางมะผ้าแล้วจัดว่า ประชากรมีฐานะทางการเงินอยู่ในระดับสูง อาชีพหลักของประชากรหมู่บ้านคือการทำเกษตรกรรม เป็นคนงานในศูนย์ทดลองฯ และรับจ้างทั่วไป ปัจจุบันมีอาชีพคัมหมัดพื้นที่เมืองของ ชาวบ้านในหมู่บ้าน 3 คนเพิ่งเริ่มลงทุนร่วมกันสร้างเป็น โรงกลั่นเหล้าอยู่บริเวณท้ายหมู่บ้าน เพราะกฎหมายที่ออกมารองรับการคัมหมัด

พื้นที่เมือง โดยให้ผู้คัมหมัดจ่ายอากร แสตมป์สุราให้กับรัฐ มีการตรวจสอบคุณภาพของเหล้าให้ได้ตามมาตรฐาน เหล้าเหล่านี้ส่งออกขายในตลาดสบป่อง ส่วนตัวหมู่บ้านอื่นนั้นที่อัมพร เล็กอึ้ง หนึ่งในเจ้าของกิจการ โรงกลั่นเหล้าบอกว่าผู้ตลาดไม่ไหวเพราะบางหมู่บ้านก็มีโรงกลั่นเหล้าเป็นของตัวเองด้วยเช่นกัน เช่น บ้านนาหลวงที่มีโรงกลั่นเหล้าอยู่หลายโรงเช่นเดียวกัน (รูปที่ 4.34)

รูปที่ 4.34 หม้อคัมหมัดพื้นที่เมืองสมัยใหม่

4.6.1 เกษตรกรรม

พื้นที่เกษตรกรรมของหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นที่นาอยู่ในเขตหุบเขาบ้านไร่เกือบทั้งหมด การเพาะปลูกสามารถปลูกได้ 2 ครั้งใน 1 ปี คือช่วงฤดูฝน พืชที่ปลูกในนาส่วนใหญ่เป็นพืชเศรษฐกิจของหมู่บ้านคือ ข้าว งาม กระเทียม ผักกาด และกะหล่ำปลี เป็นต้น ถึงแม้ว่าระบบชลประทานของหมู่บ้านจะคุณภาพดีพอที่จะปลูกข้าวได้ 2 ครั้งในแต่ละปี แต่ชาวบ้านจะใช้ปลูกเพียงครั้งเดียวในฤดูฝน ส่วนในฤดูหนาวจะปลูกกระเทียม กะหล่ำปลี และพืชเศรษฐกิจซึ่งทำรายได้ดีกว่าข้าว

นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีไร่และสวนใช้ปลูกพืชเสริมอื่น ๆ เช่น สวนลิ้นจี่ พริกหวาน (ขณะนี้มีเพียงรายเดียวที่ปลูกคือ พ่อหลวงซัวห้วย แซ่หัน อยู่ในช่วงเริ่มทดลองปลูก และเก็บผลผลิตออกขายได้แล้วบางส่วน) ถั่วเหลือง ข้าวโพด และกล้วย เป็นต้น ที่ไร่และสวนของชาวบ้านจะกระจายตัวอยู่ในบริเวณที่เป็นตะพักลำน้ำระดับสูง หรือบริเวณที่ชลประทานเข้าไม่ถึง และบางส่วนก็ออกไปซื้อที่ดินในเขตหมู่บ้านอื่นเพื่อเพาะปลูกเพิ่ม

การเพาะปลูกของชาวบ้านเริ่มต้นขึ้นเมื่อต้นฤดูฝนหรือช่วงเดือนกรกฎาคม ถึงแม้ว่าฤดูฝนจริง ๆ จะเริ่มต้นไปแล้วตั้งแต่ช่วงปลายเดือนมิถุนายน แต่ชาวบ้านจะใช้เวลาส่วนใหญ่ในการเตรียมดิน ไถพลิกหน้าดินและหมักดินในนาให้ได้ที่เสียก่อนลงข้าว โดยมากจะเริ่มหว่านข้าวลงในแปลงที่ใช้ลงกล้าข้าว อีกทั้งช่วงเวลานี้เป็น

ช่วงที่มักเกิดน้ำท่วมจากอิทธิพลของพายุต้นฤดู หากลงข้าวไปก่อนเวลาอันสมควรก็คงไม่แคล้วเกิดความเสียหาย ดังนั้นชาวบ้านจึงรอจนเข้าสู่ช่วงกลางของฤดูให้ฝนซาลง พอเข้าสู่กลางเดือนกรกฎาคมชาวบ้านจึงเริ่มถอนกล้าจากแปลงของตนเพื่อดำนา (รูปที่ 4.35)

รูปที่ 4.35 รถไถเข้ามาแทนที่ควายอย่างสมบูรณ์

เข้าสู่ปลายเดือนสิงหาคมเมื่อฤดูฝนเริ่มย่างเข้าสู่กลางฤดูกาลปริมาณน้ำฝนเริ่มลดน้อยลงกลุ่มชาวบ้านที่มีที่ทำกินอยู่ในช่วงปลายหุบเขาใกล้กับวัดป่าด้านในของหุบเขาหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าวัดได้มารวมตัวกันทำฝายกันน้ำ เพื่อยกระดับให้น้ำกลางตอนปลายน้ำมีระดับที่สูงขึ้นไหลแยกไปตามร่องน้ำที่นำไปสู่ที่นาในหุบเขา การทำฝายนี้มีมาแต่ดั้งเดิมต้องทำกันใหม่เป็น

ประจำปี เพราะเมื่อยามหน้าน้ำหลากน้ำก็จะพัดให้ฝายพังทลายไปมาก วิธีการ

ทำฝายชาวบ้านเจ้าของที่นาจะตกลงกันว่าแต่ละปีต้องตัดไม้ไผ่กันคนละกี่ท่อนเพื่อนำมาเหลาทำฝาย เมื่อได้ครบตามจำนวนที่กำหนดไว้แล้วจึงนัดวันทำฝาย ซึ่งใช้เวลาเพียง 2-3 วันเท่านั้น ในอดีตคนที่มีช้างก็จะช่วยทุ่นแรงโดยนำช้างมาช่วยในการสร้างฝายด้วย เมื่อเวลาสร้างฝายชาวบ้านจะกำหนดจุดที่คิดว่าสามารถยกระดับน้ำได้มากที่สุดซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณช่วงกลางของหุบเขาด้านนอก ถ้าหากลึกเข้าไปด้านในจะยกระดับน้ำได้ยากเพราะมีโครงน้ำใต้ดินสำหรับระบายน้ำมากขึ้นน้ำก็จะน้อยลง (รูปที่ 4.36)

การเก็บเกี่ยวข้าวในนามีขึ้นในเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน ขึ้นอยู่กับการเริ่มต้นปลูกใช้เวลาประมาณ 4 เดือนจึงเก็บเกี่ยวได้ ระหว่างนี้ก็ต้องคอยออกไปดูแลให้ข้าวในนาได้รับน้ำจากลำเหมืองอย่างพอเพียง และกำจัดพวกวัชพืชที่จะมาแย่งพื้นที่ของต้นข้าวที่กำลังแตกหน่อออกจากต้นกล้าที่ลงไว้ ช่วงที่เก็บเกี่ยวนี้เองที่จะมีการเอามือหรือขอแรงงาน หรือการว่าจ้างกันมากที่สุดเพราะยังไม่ถือว่าสิ้นสุดฤดูฝนอย่างสิ้นเชิง ขั้นตอนที่ต้องระมัดระวังมาก

รูปที่ 4.36 ฝายไม้ที่เจ้าของนาช่วยกันสร้าง

คือ เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จเรียบร้อยแล้วยังไม่สามารถตีข้าวออกจากรวงได้ทันที แต่ต้องตากข้าวไว้ในนาให้ถูกแดดจัดๆ ประมาณ 2-3 วันก่อนเพื่อให้ข้าวแห้งสนิท ถ้าหากทำงานในช่วงนี้ช้าแล้วมีฝนตกลงมาเจ้าของก็ต้องจำใจปล่อยให้ข้าวที่เกี่ยวแล้วน้ำทิ้งไว้อย่างนั้นจนกว่าจะได้แดดและแห้ง ผลเสียที่ตามมาคือข้าวจะขึ้นราไม่สามารถขายได้

เจ้าของจึงต้องลักลอบกินข้าวขึ้นราไปอีกตลอดทั้งปีหน้า รวมทั้งการตีก็จะยากยิ่งกว่าเดิมต้องใช้แท่งไม้ปากลงไปที่รวงข้าวหลาย ๆ ครั้งเมล็ดข้าวจะหลุดจากรวง (รูปที่ 4.37)

รูปที่ 4.37 ลำเหมืองต่อน้ำเข้านาในหมู่บ้านไร่

ดูแลที่นาก็มีข้อตกลงกับผู้รับจ้างทำนาอีกแบบ “พี่ทำโรงเหล้าเลยไม่ค่อยมีเวลาไปดูนา ปีที่แล้วก็จ้างให้เขามาปลูกให้ในที่ดินเรา หลังเก็บเกี่ยวได้ข้าวก็แบ่งให้เขาไปครึ่งหนึ่งเป็นค่าจ้าง ก็เหมือนกับให้เขาเช่าที่นาเรา พอฤดูหนาวถ้าพี่ไม่ได้ปลูกกระเทียมก็ยกที่ให้แก่ปลูกหอม ปลูกกระเทียมไป พี่ก็ไม่เอาอะไรเพราะเขาก็มาทำนาให้เราแล้ว แต่ถ้าพี่จะปลูกก็แบ่งให้ที่นาเขาไปครึ่งหนึ่งต่างคนต่างทำ”⁴² (รูปที่ 4.38 และ 4.39)

หลังจากที่เก็บเกี่ยวข้าวแล้วการเพาะปลูกยังไม่สิ้นสุดลงเพียงเท่านี้ ชาวบ้านจะเริ่มเอาฟางข้าวมาลงปูในนาที่ขุดยกเป็นร่องไว้ แล้วเอาพันธุ์หอมหรือกระเทียมที่เก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ตั้งแต่การเก็บเกี่ยวเมื่อปีกลายมาปลูกอีกครั้ง การเพาะปลูกช่วงนี้ซึ่งเข้าสู่ฤดูหนาวแล้ว ไม่ต้องใช้น้ำมากเท่าปลูกข้าว เพียงแต่คอยดูแลให้พื้นที่มีความชุ่มชื้นอยู่เสมอ และในช่วงแรกก็ต้องคอยระวังสัตว์ที่จะแอบมาขโมยกินเมล็ดพันธุ์เท่านั้น บางพื้นที่ก็ได้กันไว้สำหรับปลูกผักเศรษฐกิจประเภท ผักกาด และกะหล่ำปลี

การแลกเปลี่ยนแรงงาน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า การเอามือซึ่งเป็นประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิมในสังคมเกษตรกรรม ได้ถูกแทนที่ด้วยการว่าจ้างเนื่องจากการถือครองที่ดินของคนในหมู่บ้านมีอยู่ในสัดส่วนที่ไม่เท่ากัน ดังนั้นจึงไม่คุ้มค่าที่ถ้าหากบางคนไปช่วยเอามือให้เพื่อนบ้านโดยใช้เวลา 1 วัน ในขณะที่เพื่อนบ้านมาช่วยที่บ้านตนใช้เวลาเพียงครึ่งวัน ทางเลือกที่ดีคือการว่าจ้างคนไตนอกซึ่งมีค่าแรงที่ถูกกว่าจ้างคนในหมู่บ้าน และส่วนใหญ่คนในหมู่บ้านก็มีอาชีพหลักอย่างอื่นอยู่แล้วหรือไม่ก็มีที่ทำกินเป็นของตนเองจึงไม่ออกมารับจ้าง

ข้อตกลงระหว่างเจ้าของที่ดินและผู้มาช่วยงานมีหลายรูปแบบบางคนขอรับค่าจ้างเป็นเงิน บางครั้งก็รับเป็นผลผลิต (ข้าว) มักตกลงกันตามจำนวนของผลผลิตที่ได้ โดยมีมาตราซึ่งเป็น หลัง⁴² ตัวอย่างที่บ้านลุงอิน ชัดตาวิ อายุ 77 ปี บอกว่า “ปีก่อน ๆ ที่นาปลูกข้าวได้ประมาณ 18 หลังต่อปี แต่ปลูกไม่ได้ทั้งหมดหรอก พอหักค่าจ้างไถ ค่าถางหญ้า แล้วก็ค่าเกี่ยวแล้วก็เหลืออยู่แค่ 14 หลัง”⁴³ หรือพี่อัมพร เล็กอึ้ง อายุ 43 ปี ซึ่งไม่ค่อยมีเวลา

⁴² หลัง เป็นมาตราซึ่งดวงตามแบบไทยใหญ่ ซึ่งชาวบ้านยังคงใช้ซึ่งข้าวอยู่ในปัจจุบัน ลำดับตามน้ำหนักที่น้อยสุดไปมากที่สุดได้ดังนี้คือ 1 แปล = 3 ลิตรครึ่ง 8 แปล = 1 ควาย 2 ควาย = 1 ต่าง 4 ต่าง = 1 หลัง หรือ 8 ควาย = 1 หลัง เทียบกับการซึ่งดวงในปัจจุบันคือ 4 กระสอบ = 1 ควาย ภาชนะที่ใช้ในการดวงเป็นเครื่องจักสานที่ขนาดบรรจุแตกต่างกัน

⁴³ สัมภาษณ์นายอิน ชัดตาวิ อายุ 77 ปี (อ้างแล้ว)

⁴⁴ สัมภาษณ์นางอัมพร เล็กอึ้ง อายุ 43 ปี บ้านเลขที่ 48 ม.3 บ้านไร่

ข้าวที่ปลูกได้ในหมู่บ้านชาวบ้านไม่ต้องเดินร่นออกไปหาตลาดรับซื้อข้าวเพราะจะมีพ่อค้าประจำเข้ามาขอซื้อข้าวจากชาวบ้านโดยตรง บางครั้งชาวบ้านแทบจะไม่ต้องเสียค่าสีข้าวเพราะมีพ่อค้าเข้ามาตระเวนรับข้าวออกไปสีให้โดยเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้ทั้งหมด พ่อค้าพวกนี้คือพ่อค้าเลี้ยงหมูที่ต้องการรำข้าวไปเลี้ยงหมูนั่นเอง เมื่อสีข้าวเสร็จแล้วจึงนำข้าวสารกลับมาคืนให้กับเจ้าของ ที่บ้านเรามีโรงสีของชาวบ้านอยู่ด้วยกัน 2 แห่ง คือที่บ้าน อ.สายทอง จันทบุรี และนายสวัสดิ์ อยู่สมบัติอดีตกำนันตำบลแม่ตะนา เข้ามาแทนที่การใช้ครกมอดำข้าวมาตั้งแต่ราวปี พ.ศ.2526 ปัจจุบันยังมีบางบ้านที่ใช้ครกตำข้าวอยู่บ้างเพื่อความประหยัดค่าใช้จ่ายภายในบ้าน แต่ก็เป็นครกมือไม่ได้ใช้ครกมอดำอีกต่อไป

ราคาข้าวที่ถือว่าสูงจริง ๆ ไม่ได้อยู่ในฤดูกาลหลังเก็บเกี่ยว หากเป็นช่วงก่อนเก็บเกี่ยวเพราะข้าวจะเริ่มลดน้อยลง คนต่างหมู่บ้านหรือพ่อค้าข้างนอกมักตระเวนมาขอซื้อข้าวจากชาวบ้านในช่วงนี้โดยให้ราคาสูงถึงละ 200 บาท ในขณะที่ราคาขายเมื่อข้าวเพิ่งเกี่ยวประมาณ 180 บาทต่อถัง แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็นิยมขายในช่วงหลังเก็บเกี่ยวเพราะจะได้เงินเป็นก้อนมากกว่ามาแบ่ง

รูปที่ 4.38 ควายที่ใช้ในการตวงข้าวของชาวบ้าน

ขายในช่วงหลัง รายได้ของชาวบ้านไร้จากการเกษตรที่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นรายได้หลักจริง ๆ ไม่ใช่ข้าวเพราะบางบ้านมีที่ดินน้อยแค่เก็บไว้กินให้พอในแต่ละปีขยยาก การขายหอม กระเทียม ที่ได้ราคาดีที่สุด กิโลกรัมละ 9 บาท จำนวนผลผลิตที่ได้ไม่ใช่หลักร้อย หากเป็นหลักพัน เงินที่ได้จึงเป็นเงินหมื่น หรือบางคนที่มีที่ดินจำนวนมากก็ทำรายได้ถึงแสนบาทต่อปีเลยทีเดียว

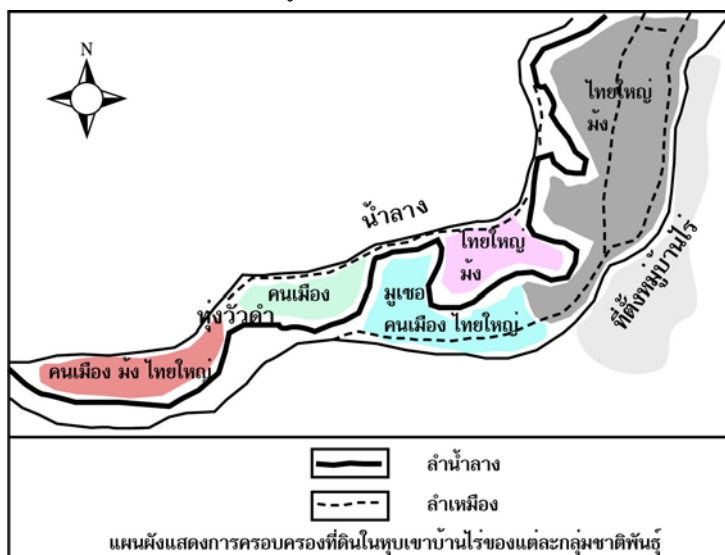
รูปที่ 4.39 หุบเขาบ้านไร่
เขียวชอุ่มไปด้วยข้าวในฤดู
เพาะปลูก

ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่บ้านส่วนใหญ่มีเครื่องใช้ไฟฟ้าประเภทโทรทัศน์ จานดาวเทียม เครื่องเล่นแผ่นเสียงพร้อมชุดเครื่องเสียง ตู้เย็น เครื่องซักผ้า และหม้อหุงข้าวไว้ใช้ภายในบ้าน ฟันงเหง เหล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “แต่ละปีพี่ไปรับจ้างเขาทำนาก็ได้ข้าวมาครึ่งหนึ่งจากที่ปลูกได้ พอกินในบ้านแต่ก็ไม่พอขาย ส่วนใหญ่ได้จากกระเทียม ปีกลายได้ข้าวมาประมาณ 10 หลังก็ไม่ได้อายุ ค่าขายหอม ขายกระเทียมก็เอามาแบ่งบ้าน ไม่มืต้องซื้อไปเลื่อยเอาเองสร้างก็สร้างเองได้ซื้อแค่อุปกรณ์ที่ไม่มี ซื้อทีวี จานดาวเทียม 2 อย่างรวมกันก็หมื่นกว่าบาท ซื้อตู้เย็นอีกเกือบหมื่น รวม ๆ กันแล้วก็หมดเงินไปสองหมื่นกว่าบาท แต่นี้ก็พออยู่แล้ว ถ้าเงินค่าขายหอม กระเทียมหมด ช่วงธรรมดา ก็อาศัยรับจ้างทั่วไปในหมู่บ้าน ค่ากินอะไรเราก็ไม่เปลือง ข้าวไม่ต้องซื้อเขา กับข้าวก็หาเก็บเอาได้ตามรั้ว ถ้าอยากกินเนื้อสัตว์ก็ซื้อเอามั้กนาน ๆ ที ส่วนใหญ่ผัวพี่ก็ไปหาปลาเองไม่ต้องไปซื้อ”⁴⁵

เครื่องใช้อำนวยความสะดวกในครัวเรือนจึงถือว่าค่อนข้างจำเป็นแต่ว่านอกเหนือจากซื้อเครื่องใช้เหล่านี้แล้ว เงินที่ได้ส่วนหนึ่งจะนำไปซื้อที่ดินไว้อีกเรื่อย ๆ และที่นิยมมากคือซื้อเครื่องประดับพวกทองคำไว้แต่งประดับกันในเวลาจัดงานเทศกาล แต่บางครั้งถ้าหากตกแต่งมากเกินไปก็จะถูกค่อนข้างอดกลับหลังจากชาวบ้านเช่นกันว่าแต่งเกินงาม

ก.การถือครองที่ดิน (แผนที่ 4.10)

กรรมสิทธิ์ที่ดินโดยเฉพาะที่นาส่วนใหญ่ยังอยู่ในการครอบครองของผู้มาบุกเบิกรุ่นแรก ๆ ในภายหลังก็ได้ตกทอดมาสู่ลูกหลานตัวอย่างที่เห็นชัดเจนคือที่นาของพ่อเผ่าปาง อยู่สมบัติ มีขนาด 11 ไร่ อยู่ในที่ราบข้างหมู่บ้าน (ใกล้หมู่บ้านที่สุด) ติดกันตลอดทั้งผืน และพ่อเผ่าปละยะ แซ่จั้ง มีที่นาจำนวน 15 ไร่ อยู่ห่างออกไปจากหมู่บ้านเล็กน้อยที่ด้านหลังโรงเรียนศูนย์ปางมะผ้า การสืบทอดเป็นไปตามสายเลือดคือพ่อมอบต่อให้กับลูก ถ้ามีหลายคนก็แบ่งออกเป็นแปลงย่อย ๆ โดยมากเมื่อลูกแต่งงานแยกบ้านออกไปแล้วจึงแบ่งให้ และแบ่งกันเด็ดขาดเมื่อผลผลิตที่ได้ก็เป็นของลูกไปเลย ไม่ได้ใช้ระบบนารวมของครอบครัว

ถ้าเปรียบเทียบความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินในหุบเขาและการครอบครองที่ดินแล้วสามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วงหลัก ๆ คือบริเวณที่อยู่ในหุบเขาด้านนอกซึ่งมีลักษณะเป็นที่ราบที่ใหญ่ที่สุดของหุบเขาและยังเป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ที่สุด ส่วนใหญ่อยู่ในความครอบครองของคนไทย

แผนที่ 4.9 แสดงการครอบครองที่ดินใน
หมู่บ้านไร่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ

45 สัมภาษณ์นางเห่น (ไม่มีนามสกุล เป็นคนไตนอกคือบัตรสีเขียวขอบแดง ซึ่งเป็นใบอนุญาตให้อาศัยอยู่ในประเทศไทยได้ แต่ไม่สามารถเดินทางออกนอกพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ นอกจากจะมีใบส่งตัวจากหน่วยงานราชการ) อายุ 44 ปี บ้านเลขที่ 10 ม.3 บ้านไร่